

**T.C.  
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI  
TEFSİR PROGRAMI  
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

## **NESÂÎ VE TEFSİRİNDEKİ METODU**

**Zafer YILMAZ**

**Danışman  
Doç. Dr. Muammer ERBAŞ**

**İZMİR-2013**

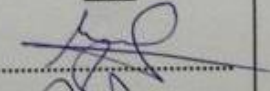

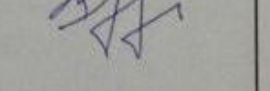
**YÜKSEK LİSANS**  
**TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI**

2009800375

**Üniversite** : Dokuz Eylül Üniversitesi  
**Enstitü** : Sosyal Bilimler Enstitüsü  
**Adı ve Soyadı** : Zafer YILMAZ  
**Tez Başlığı** : Nesai ve Tefsirindeki Metodu

**Savunma Tarihi** : 21.02.2013  
**Danışmanı** : Doç.Dr.Muammer ERBAŞ

**JÜRİ ÜYELERİ**

<b><u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u></b>	<b><u>Üniversitesi</u></b>	<b><u>İmza</u></b>
Doç.Dr.Muammer ERBAŞ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr.Ziya ŞEN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Tahsin KOÇYİĞİT	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği ( )  
Oy Çokluğu (X)

Zafer YILMAZ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Nesai ve Tefsirindeki Metodu" başlıklı Tezi ( ) / Projesi ( ) kabul edilmiştir.

**Prof.Dr. Utku UTKULU**  
Enstitü Müdürü

## YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Nesâî ve Tefsirindeki Metodu**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Zafer YILMAZ

İmza

## ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Nesâî ve Tefsirindeki Metodu

Zafer YILMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Programı

Nesâî, hicrî üçüncü asrın önde gelen âlimlerinden biridir. O, örnek şahsiyeti ve ilmî birikimi ile önemli eserler kaleme almıştır. Özellikle Kütüb-i Sitte içerisinde yer alan “sünen” adlı hadis kitabıyla bilinmektedir. Onun, hadis ilminin yanında tefsir ve fıkıh gibi ilimlerde de söz sahibi olduğu bilinmektedir.

“Nesâî ve Tefsirindeki Metodu” adlı bu çalışmamız, Nesâî’nin Kur’an-ı Kerim’i açıklama metodunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Üç ana bölümden oluşan bu tezin birinci bölümü Nesâî’nin ilmî şahsiyetine ayrılmıştır. Bu bölümde onun yaşadığı asrın siyasî, ilmî ve kültürel durumu ortaya konulmuş, hayatı, ailesi, hocaları, eserleri ve ilmî şahsiyeti hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, Nesâî’nin tefsir eseri muhteva ve yöntem açısından ele alınmıştır. Eserinde rivayet yöntemini kullanan Nesâî, tefsirine hadisci kimliğini de yansıtmıştır.

Üçüncü bölüm, Nesâî’nin eserindeki tefsirle alakalı rivayetlerin dinî ilimler yönünden tahliline ayrılmıştır. Bunu yaparken rivayetleri, fedâilü’l-Kur’an, dil ve lügat, Mekkî ve Medenî ayetler, sebab-i nüzûl, nâsîh ve mensûh ve kıssa bilgisi yönünden ele aldık. Yine bu bölümde ayetlerin kelâm, ahkâm ve ahlâk yönünden yapılan yorumlarına yer verilmiştir.

Sonuç kısmında ise, bu üç bölümün kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nesâî, tefsir ve hadis.

## **ABSTRACT**

**Master's Thesis**

**Nesâî and His Commentary Method**

**Zafer YILMAZ**

**Dokuz Eylül University**

**Graduate School of Social Sciences**

**Department of Islamic Sciences**

**Tafsir Program**

**Nesai, lived in the third century AH, is one of the century's leading scholars. He has an exemplary personality and scientific knowledge, and is the author of important works. His work in hadith was included in Kutub-i Sitte books. In addition to the science of hadith, he is known to have a say in the other Islamic sciences, such as fiqh and tafsir.**

**This study entitled "Nesâî and His Commentary Method" aims to reveal Nesâî's method of description of the Holy Quran. This thesis consists of three main sections. The first section of this thesis is allocated to Nesâî's scientific personality. In this section, political, scientific and cultural status of the century in which he lived has been revealed and information is provided about this life, family, teachers, personality and scientific works.**

**In the second section, the work of Nesâî in tafsir was discussed in terms of content and method. Nesâî's narrative method in his interpretation and reflects his identity of the traditionist in his tafsir.**

**The third section has been devoted to the analysis of Nesâî's tafsir in terms of religious sciences. Here his work was analyzed in terms of fadaelu'l-Qur'an, language and vocabulary, Makki and Madani, sabab en-nuzul, naseh and mensuh and the information of the past. Also in this section, his interpretation of the verses is given in terms of theological, legal and moral judgments.**

**In the conclusion, however, a short assessment of the sethree sections and results achieved are described.**

**Keywords: Nesâî, Qur'an, Commentary.**

**NESÂÎ VE TEFSİRİNDEKİ METODU  
İÇİNDEKİLER**

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM**

**en-NESÂÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI**

I. en-NESÂÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM	3
A. Siyasi Durum	3
B. İlmî ve Kültürel Durum	4
II. en-NESÂÎ'NİN HAYATI VE İLMİ ŞAHSİYETİ	6
A. Adı ve Künyesi	6
B. Hayatı	7
C. İlmî Şahsiyeti	10

**İKİNCİ BÖLÜM**

**en-NESÂÎ'NİN TEFSİRİ; MUHTEVA VE YÖNTEMİ**

I. TEFSİRİN ADI, MUHTEVASI VE NÜSHASI	16
A. Tefsirin Adı ve Muhtevası	16
B. Çalışmada Esas Alınan Nüsha	23
II. TEFSİRİN YÖNTEMİ	25
A. Kur'ân'ın Kur'ân ile Tefsiri	28

B. Kur'ân'ın Kırâatle Tefsiri	32
C. Kur'ân'ın Sünnetle Tefsiri	39
D. Kur'ân'ın Sahâbe Sözü ile Tefsiri	44
E. Kur'ân'ın Tabiun Sözü ile Tefsiri	49

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM NESÂÎ'NİN TEFSİRİNDE DİNİ İLİMLER

I. TEFSİR VE KUR'AN İLİMLERİ	52
A. Fadâilü'l-Kur'ân	52
B. Dil ve Lügat	56
C. Mekkî ve Medenî Sure ve Ayetler	58
D. Sebeb-i Nüzul	61
E. Nâsîh ve Mensuh	66
F. Kıssalar	71
II. KELÂMÎ KONULAR	74
III. AHKÂM AYETLER	78
IV. AHLÂKÎ KONULAR	81
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	89



## KISALTMALAR

<b>a.s.</b>	Aleyhi's-Selâm
<b>A.Ü.İ.F.</b>	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
<b>bkz.</b>	Bakınız
<b>çev.</b>	Çeviren
<b>D.E.Ü.İ.F.</b>	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
<b>DİA.</b>	Diyanet İslam Ansiklopedisi
<b>O.M.Ü. İ. F.</b>	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
<b>h.</b>	Hicrî
<b>Hız.</b>	Hazreti
<b>M.Ü. İ.F.V.</b>	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
<b>m.</b>	Milâdî
<b>nşr.</b>	Neşreden
<b>ö.</b>	Ölümü veya ölüm tarihi
<b>r.a.</b>	Radiyallahu anh / anha
<b>s.</b>	Sayfa
<b>ss.</b>	Sayfadan sayfaya
<b>s.a.v.</b>	Sallallahu aleyhi ve sellem
<b>vb.</b>	ve benzeri
<b>thk.</b>	Tahkik eden
<b>ter.</b>	Tercüme
<b>trs.</b>	Tarihsiz
<b>yrs.</b>	yersiz

## GİRİŞ

Kur'ân'ı Kerim, İslam'ın temel kaynağı ve Müslümanların hidayet rehberidir. Bütün İslami ilimler, Kur'an'dan neş'et etmiş ve beslenmiştir. Kur'an'ın doğru anlaşılması için geçmişteki tefsir birikiminin bilinmesi ve ondan yeterince istifade edilmesi gerekir. Hicri birinci asırdan itibaren Peygamberimizle başlayan tefsir faaliyeti, sahabe ve tâbiûn nesliyle devam etmiş, hicri üçüncü asırda olgunluğa ulaşmış ve müfessirler de günümüze kadar ulaşan değerli tefsirler kaleme almışlardır. Bunlardan bir kısmı kaybolurken, pek çoğu günümüze kadar ulaşmış olup araştırmacıların incelemesini ve okurların istifadesini beklemektedir.

Müfessirlerin Kur'an'ı tefsir ederken başvurdukları kaynakların başında hadisler gelmektedir. Zira Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında Hz. Peygamber'in sünnetini bizlere aktaran hadis ilminin büyük önemi vardır. Hadis ilminin önemli bir ismi Nesâî, derlediği hadis külliyyatının bir kısmını Kur'an tefsirine tahsis etmiştir.

Biz bu çalışmamızda, Nesâî'nin hadis kitabı içersinde yer alan hicri üçüncü asrın en önemli rivayet tefsirlerinden biri olan "Tefsirü'n-Nesâî" veya diğer adıyla "Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim" isimli eserindeki metodunu ele alıp incelemeye çalıştık. Çalışmamızda, Sabri b. Abdülhâlik eş-Şâfiî ile Seyyid b. Abbas el-Celîmi'nin tahkik edip neşre hazırladıkları "Tefsirü'n-Nesâî" adlı eseri esas aldık.

Çalışmamız bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan meydana gelmektedir. Birinci bölümde Nesâî'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verdik. Onun yaşadığı dönemin siyasî ve ilmî durumundan bahsettik, hayatına ve eserlerine değindik. Yine bu bölümde, Nesâî'nin ilmî şahsiyetine, ders aldığı hocalarına ve ders okuttuğu talebelerine yer verdik.

İkinci bölümde bu çalışmayı yaparken esas aldığımız "Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim" isimli eserin muhtevası ve yöntemi hakkında bilgi verdik. Nesâî'nin tefsirini hem dirayet, hem de rivayet yönünden incelemeye çalıştık. Bunu yaparken benimsediği metodu şu sıraya göre ortaya koymaya çalıştık: Kur'ân'ın Kur'ân ile, kıraatle, sünnetle, sahâbe ve tabiûn sözleriyle tefsiri.

Üçüncü bölümde, Nesâî'nin Tefsir'ini Kur'an ilimleri yönünden ele aldık. Bunların başında Fedâilü'l-Kur'an, Dil ve Lügât, Mekkî-Medenî ayetler, Sebebi

Nüzûl, Nâsîh-Mensûh, Kıssa bilgisi vb. ilimler gelmektedir. Yine bu bölümde, Nesâî'nin Tefsir'ini ahkâm tefsiri, kelâmi tefsir ve ahlak ilmî yönünden ele alıp inceledik.

Çalışmamızda, yöntemle ilgili hususları ele alırken tefsir usûlü kaynaklarından ve tefsir literatüründen yararlandık. Tefsirde geçen hadisleri incelerken temel hadis kaynaklarından, ahkâm; kelâm ve ahlaka dair konular işlerken de bu alanlara dair temel eserlerden istifade ettik.

Çalışmamızda, Nesâî'nin tefsirinde yer verdiği hadislerin uzun metinli olanlarını özet olarak ele alırken, kısa olanlarını aynen zikrettik. Aynı manayı taşıyan birkaç rivayeti ise, tek metinde ele aldık. Kaynakları ilk geçtikleri yerlerde detaylı olarak gösterdik. Daha sonraki yerlerde ise, meşhur isimleri ile zikrettik.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## NESÂÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI

### I. NESÂÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

#### A. Siyasi Durum

Nesâî, Emevî devletinden sonra 132/750 yılında kurulan ve 656/1258 yılına kadar devam eden Abbasi hilâfetinin hâkim olduğu bir dönemde yaşamıştır.<sup>1</sup> Aynı zamanda onun yaşadığı bu dönem, hâkimiyetin Araplardan, Fars ve Türk gibi Acem olarak nitelenen diğer İslam milletlerinin eline geçmeye başladığı ve Abbasi hilâfetinin güç kaybettiği bir dönemdir.<sup>2</sup>

Nesâî'nin yaşadığı dönem içerisinde Abbasi hilâfetinin başına, Halife Me'mun (ö. 218/833) ile başlayıp el-Muktedir-Billâh'a (ö. 320/932) kadar devam eden dönem de on iki halife gelmiştir.<sup>3</sup>

Halife Me'mun 211/ 826'de Halku'l-Kur'ân meselesini savunan Mu'tezile mezhebini devletin resmi mezhebi olarak kabul etmiş ve kendisinin de bu mezhebe girmesiyle bu görüş bir devlet ideolojisi haline gelmiştir. Kur'an'ın mahlûk olmadığını savunan ulemaya ve bilhassa hadis ehline (Ashâbu'l-Hadis'e) karşı şiddet, baskı, zulüm ve işkenceler onun döneminde uygulanmıştır.<sup>4</sup> Me'mun'dan sonra gelen halifeler de aynı şiddet ve baskıyı artırarak devam ettirmişlerdir. Bu

<sup>1</sup> Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler" **DİA**, İstanbul, 1988, Cilt: I, ss. 35-36; Hayati Ülkü, **İslam Tarihi**, 5. Baskı, Çile Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 456.

<sup>2</sup> Mahmud Yakûbî, **Tarih**, Beyrut, 1993, Cilt: II, ss. 613-618; İbnü'l-Esir, İzzeddin Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali eş-Şebânî el-Cezerî, **Üsdü'l-gâbe fi Mârifetis-Sahâbe**, Mısır, 1869, Cilt: VII, ss. 173-195; Yıldız, ss. 35-36.

<sup>3</sup> Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid, **Târîhu'l-Ümem vel-Mülük**, thk, Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Beyrut, 1967, Cilt: III, s. 527; Ülkü, s. 517.

<sup>4</sup> Halku'l-Kur'ân (Kur'an'ın Allah kelâmı olmayıp mahlûk olması) meselesi hususunda şu eserlere bkz. Taberî, ss. 631-646; Ali Sayı, "Halku'l-Kur'an Meselesi ve Tefsir Hareketi Açısından Değerlendirilmesi Üzerine", **D.E.Ü.İ.F. Dergisi**, sayı: 6, 1989, ss. 607-613; Hayri Kırbaşoğlu, "Allah'ın Kelâmı Olması Açısından Kur'an'ın Mahiyeti ile İlgili İhtilaflar", **A.Ü.İ.F. Dergisi**, Cilt: XXVII, 1986, ss. 428-444; İsmail Çalışkan, **Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003, s. 214.

baskı Mütevekkil 232/847'de halife oluncaya kadar devam etmiştir. Daha sonra Mütevekkil, Mu'tezile mezhebinden vazgeçerek ehl-i hadise destek vermiş ve bu olaydan dolayı hapiste yatan ve işkence gören ilim adamlarını özgürlüğüne kavuşturmuştur.<sup>5</sup>

Bu dönem Abbasi devletinin gücünü kaybettiği, devlet içerisinde yeni devletçiklerin oluştuğu ve Bağdat'taki halifenin etkisinin büyük ölçüde kaybolduğu bir dönemdir.<sup>6</sup> Öyle ki kendisini güvende hissedemeyen Halife Mu'tasım, Türklerin yardımıyla milâdi 836 yılında Sâmerra şehrini kurarak hilâfet merkezini oraya nakletmiş, böylece bu tarihten itibaren 892 yılına kadar sürecek olan Sâmerra devrini başlatmıştır.<sup>7</sup>

IX. yüzyılın ortalarından itibaren Abbasilerin nüfuzu, Mısır'dan batıya geçemez bir duruma gelmişti. 868-905 yılları arasında Türk asıllı Tolunoğulları ile 935-969 arasında İhşidiler'in, Mısır ve Suriye'ye hâkim olarak Abbasilerin kuzey Afrikadaki sınırını iyice daralttıkları görülmektedir. Doğudaki durum da bundan pek farklı değildi. 819 yılından itibaren Horasan ve Maverâünnehir'de Sâmâniler ile 821 yılında Horasan'da Tâhirîler, ismen halifeye bağlı olmakla beraber iç ve dış işlerinde tamamen bağımsız hareket eden devletler haline gelmişlerdi. Hilafet merkezinden ayrılan bu devletler, birer askerî, siyasî ve ilmî merkez halini almışlardı.<sup>8</sup>

Netice itibariyle Nesâî'nin yaşadığı dönem, siyasî açıdan halifelerin güçsüz, buna karşın onların çevresindeki muhaliflerin güçlü olduğu bir dönemdir. Bu döneme etki eden unsurların başında İranlılar ve Türkler gelmektedir.

## **B. İlmî ve Kültürel Durum**

Nesâî'nin yaşadığı hicri üçüncü asır, her ne kadar siyasî entrikalar yüzünden Abbasi devletinin eski gücünü kaybettiği bir zaman dilimi olsa da, ilmî ve kültürel yönden büyük gelişmelerin kaydedildiği bir dönemdir. Bu dönemde ortaya çıkan

---

<sup>5</sup> Ahmed Emin, **Zuhru'l-İslam**, Mektebetu'n-Nahd el-Mısriyye, Kahire, 1966, Cilt: I, s. 225; Ülkü, s. 481.

<sup>6</sup> Taberî, ss. 530-40; Ülkü, s. 456; Ahmed Muhammed el-Hûfî, **et-Taberî**, Mısır, 1963, s. 56.

<sup>7</sup> Yıldız, ss. 35-36; Ülkü, s. 476;

<sup>8</sup> Taberî, ss. 529-537; Yıldız, ss. 40-46; Ülkü, s. 456.

özellikle Gazneliler, Samaniler ve Buveyhîler gibi devletler, İslam medeniyetinin ilerlemesi ile ilim ve fennin gelişmesinde önemli roller oynamışlardır.<sup>9</sup>

İslam'ın ilk dönemlerinde ilim merkezleri olarak Medine, Kûfe ve Bağdat zikredilirken, hicri üçüncü asırda bu ilim merkezlerine ilaveten Kurtuba, Kahire, Horasan ve Buhara gibi şehirler de birer ilim ve medeniyet merkezi olarak ortaya çıkmışlardır.<sup>10</sup>

Nesâî'nin yaşadığı bu asırda ilmî gelişmeleri kısaca şöyle zikredebiliriz:

**Kültürel yönden;** Emevîlerin son dönemi ile Abbasilerin ilk döneminde Yunan felsefesinden Arapça'ya çevrilen kaynaklar, şerh edilmeyi, anlaşılmayı ve geliştirilmeyi bekliyordu. Bu çalışmalar, Abbasilerin iktidarda olduğu üçüncü asırdan itibaren yapılmaya ve meyvelerini vermeye başlamıştır.<sup>11</sup>

**İslami ilimlerde;** Tefsir faaliyetleri, her ne kadar sahabe devrinde başlamış ve İbn Abbas gibi ileri gelen bazı sahabelerin yazdıkları tefsir sayfeleriyle bu faaliyet devam etmiş olsa da, bunlar büyük ölçüde dağınıklık arz ediyordu. İşte bu durumda bulunan tefsir çalışmaları, hicri ikinci asrın başlarından itibaren devam ederek, hicri üçüncü asırda İbn Kuteybe (ö. 276/889) ve Taberî (ö. 310/923) gibi ilim adamları tarafından iyi bir konuma ulaştırılmıştır.<sup>12</sup>

**Hadiste;** Bu asır, hadis ilminin altın çağı olarak kabul edilir. Zira hadis literatürünün klâsik eserleri bu asırda yetişen âlimler tarafından yazılmıştır.<sup>13</sup>

Diğer ilim dallarına da kısaca bakacak olursak, bu dönemin farklı dini ilim dallarında önemli âlimlerin yetiştiği bir dönem olduğunu görürüz.

Bunlar'dan bazıları şunlardır: Zâhiri mezhebinin kurucusu Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 273/883), Hanbelî mezhebinin kurucusu, Hadis ve Fıkıh âlimi Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Eş'ari mezhebinin kurucusu Ebû'l-Hasan el-Eş'ari (ö. 324/936), Mu'tezile mezhebinin sıkıntılı bir döneminde yetişen önemli âlimlerinden Ebû Ali el-Cubbâ'î (ö. 303/916) ve Şâfi'î mezhebinin önde gelen âlimlerinden Rebî' b. Süleymân el-Ezdî (ö. 153/767).

<sup>9</sup> Yıldız, ss. 40-46; el-Hûfî, s. 56.

<sup>10</sup> Hasan İbrahim Hasan, **İslam Tarihi**, çev. İsmail Yiğit ve Sadrettin Gümüş, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1985, Cilt: III, s. 334; Yıldız, ss. 34-35.

<sup>11</sup> Emin, ss. 90-95; el-Hûfî, ss. 11-26; Yıldız, ss. 40-42.

<sup>12</sup> Yıldız, s. 41; Çalışkan, s.126; Mustafa Kurt, **İbn Kuteybe ve Tefsir Anlayışı**, MÜİFV. Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 88-95; Atik Aydın, **Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005, ss. 9-11.

<sup>13</sup> Yıldız, s. 41.

Bunların dışında Hanefî mezhebinin önde gelen âlimlerinden Ebû Ca'fer et-Tahâvî (ö. 321/933), müfessir ve dilci Ebû Ca'fer en-Nahhâs (ö. 388/998) ve Müslüman tabiblerin önde gelenlerinden Ebû Bekir Zekerîyyâ er-Râzî (ö. 322/932) gibi değerli ilim adamları İslam düşünce ve kültürüne bu asırda önemli katkılar sağlamışlardır.<sup>14</sup>

Özet olarak diyebiliriz ki Nesâî'nin yaşadığı bu asırda, İslam düşüncesi ana hatları ile ortaya çıkmış, fakat bütünüyle tekâmül etmemiştir. Bu dönemde ameli ve itikadi yönden mezhepler teşekkül etmiştir. Öte yandan kıraat, tefsir ve hadis gibi ilimlerin ana ilkeleri tespit edilerek bu alanda temel kaynaklar telif edilmiştir. Nesâî böyle bir dönemde yaşamış, birçok memlekete ilmî seyahatler yapmış ve bu seyahatlerde çağının ileri gelen hocalarından dersler almak suretiyle devrinin ilmî ve kültürel birikiminden istifade etmiştir.

## II. NESÂÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

Çalışmamızın bu kısmında, kısaca Nesâî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti üzerinde durmak istiyoruz:

### A. Adı ve Künyesi

İmam, muhaddis, şeyhu'l-İslam, hadis tenkitçisi, kâdî ve hafız gibi lakaplarla anılan müellifimizin ismi Ahmed, künyesi Ebu Abdîrrahman, nisbesi en-Nesâî'dir. Bu nisbe, onun doğduğu yer olan Nesâ kasabasının adından gelmektedir.

Kaynaklarda Nesâî'nin tam adı Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Bahr b. el-Horasâni en-Nesâî<sup>15</sup> diye zikredilir.

<sup>14</sup> el-Hûfî, s. 97.

<sup>15</sup> İbn Kesir, İmaduddin Ebu'l İsmail b. Ömer el-Kureşî, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Beyrut, 1977, (el-Bidâye), Cilt: XI, s. 123; İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddin b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-Erbilî, **Vefayâtu'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman**, Beyrut, 1997, (Vafayât) Cilt: I, ss. 59-60; ez-Ziriklî, Hayreddin, **el-A'lâm**, Üçüncü Baskı, Beyrut, 1969, (ez-Ziriklî), Cilt: I, s. 171 gibi eserler, babasının adının Ali olduğunu söylüyorlar. Buna karşılık, her biri Nesâî'nin öğrencileri olan Ebu Bişr ed-Dulâbî, Tahâvî ve Taberânî'ye dayanarak babasının adının Şuayb olduğunu söyleyenler vardır. Bkz. Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb, Ali, **Tefsîrü'n-Nesâî**, nşr. Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâfî-Seyyid b. Abbas el-Celîmî, Müessesetu'l-Kütübü'l-Sekâfiyye, Beyrut, 1410/1990, (Nesâî), Cilt: I, s. 28.

## B. Hayatı

Nesâî, 215/830 yılında<sup>16</sup> Horasan bölgesindeki Nesâ kasabasında<sup>17</sup> dünyaya gelmiştir. Nesâî'nin doğum tarihi ve yeri ile ilgili olarak başka rivayetler de mevcuttur.<sup>18</sup>

Nesâî'nin mensup olduğu ailesi, onun çocukluğu ve ilk yetişme yılları hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte onun ilim tahsil etmek için birçok beldeye seyahatler yaptığı bilinmektedir. Kaynaklarda Nesâî'nin çocuk denilecek yaşta Horasan muhitinin ileri gelen âlimlerinden İshak b. Râhvayh (ö. 238/853)'tan Nisâbûr'da hadis dinlediğine dair bilgiler bulunmaktadır.<sup>19</sup>

Nesâî, ilim tahsili için birçok beldelere seyahatler yapmıştır. Bu yerlerin başında Horasan, Basra, Hicaz, Irak, Kûfe, Bağdat, Kazvin, Suğur, Mısır, Şam ve Mezopotamya (el-Cezire) gelmektedir.<sup>20</sup> Nesâî, bu seyahatlerinde birçok âlimle görüşüp onlardan ilim tahsil etmiştir. Çocukluk çağında başladığı ilmi seyahatlerinin ilkini, 230/844 yılında on beş yaşlarında iken Belh civarındaki Bağlan<sup>21</sup> kasabasında yaşayan, büyük hadis âlimlerinden olan Kuteybe b. Sâid'e (ö. 240/855)'<sup>22</sup> yapmıştır.<sup>23</sup> Daha sonra o, Horasan'da Ali b. Haşrem ve Ali b. Hucr'a talebelik

<sup>16</sup> Kaynaklarda Nesâî'nin doğum tarihi olarak 225/840 tarihi de zikredilmektedir. Fakat bu tarih kaynaklardaki onun ilim tahsili için yaptığı yolculuklar için belirtilen 330 tarihiyle çelişki arz etmektedir. Bkz, Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 30. (2 numaralı dip not )

<sup>17</sup> Nesâî'nin nisbesinin, Nesâ şehrine nisbeten "Nesevî" olduğunu söyleyenler de vardır. Horasanı fethetmek üzere gelen İslam mücahitleri Nesâ kasabasına doğru ilerlerken durumdan haberdar olan erkekler kasabayı terk eder, sadece kadınlar kalır. Bu kasabaya gelen İslam orduları, kasabada hiçbir erkek göremezler ve bunun üzerine "*bunlar kadın(nisâ) kadınlarla savaşılmaz*" derler ve kasabaya dokunmadan terk edip giderler. Bu nedenle Nesa (Unutulan) ve içinde sadece kadınlar bulunan şehir'de denir. Buna nisbet edildiği için de Nesâî denir. Bkz, Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 29.

<sup>18</sup> Nesâî'nin doğum yeri olan Nesâ kasabasının yeri hakkında da ihtilaf mevcuttur. Bazı kaynaklara göre bu kasaba İran, Kirman veya Hemadan'dadır. Fakat bu rivayetler doğru kabul edilmemektedir. Bkz, M.Yaşar Kandemir, "Nesâî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 563.

<sup>19</sup> İshak b. Râhvayh'in tam adı Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm el-Marzazî'dir. Künyesi İbn Râhvayh diye meşhurdur. Hadisciler Râhvayh'ı Râhûya diye okumaktadırlar. Bkz, İbn Hallikân, s. 164; ez-Zehabî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Tezkiratu'l-Huffâz**, Beyrut, 1413, (Tezkirat), Cilt: I, s. 719; İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el- Askalânî', **Tehzîbü't-Tehzîb**, Haydarâbâd-Dekken, 1949, (Tehzîb), Cilt: I, ss. 216; ez-Ziriklî, Cilt: I, s. 292.

<sup>20</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 31; ez-Zehabî, Tezkirat, Cilt: II, s. 241.

<sup>21</sup> Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî el-Bağdâdî el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldân**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, thr, Cilt: I, s. 468.

<sup>22</sup> İbn Hacer, Tehzîb, Cilt: VIII, s. 358; ez-Ziriklî, Cilt: V, s. 189.

<sup>23</sup> es-Subkî, Tacuddîn Abdulvehhâb b. Ali, **Tabakâtu's-Şafiiyeti'l-Kubrâ**, Mısır, 1324, Cilt: II, s. 83. ez-Zehabî, Tezkirat, Cilt: II, s. 241; Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 31.



etmiştir.<sup>24</sup> Yine Horasan'dan sonra birçok vilayete de gidip oranın ileri gelen ilim erbabından dersler dinlemiştir.

Nesâî'nin hayatını anlatan kaynaklarda onun fiziki özelliklerinden şöyle bahsedilmektedir: O, yaşlı olmasına rağmen kırmızı ve kandil gibi parlayan güzel bir yüze sahipti.<sup>25</sup> Temizliğe ve giyim kuşamına dikkat ederdi.<sup>26</sup> Genelde Nûbe<sup>27</sup> halkının hurma lifinden ürettikleri güzel ve serin tutan elbiseler giymeyi tercih ederdi.<sup>28</sup> Heybetli, vakârlı, parlak ve güzel yüzlü bir görünüme sahip olan müellifimiz, sağlığını korumaya da çok önem verirdi. Yüzünün tazeliğini ve vücudunun dinçliğini korumak için her gün iyi yetiştirilmiş semiz horozlar yediği<sup>29</sup> ve kuru üzüm şerbeti içtiği belirtilmektedir.<sup>30</sup>

Kaynaklarda Nesâî'nin bir gün oruç tutup bir gün iftar ettiğinden bahsedilmektedir.<sup>31</sup> Onun çok çalışkan, sabırlı,<sup>32</sup> gerçek ilim sahibi, sevilen ve güvenilir kişiliği olan, insanlar arasında bulunmayı seven,<sup>33</sup> buna karşın sultanların meclislerinden mümkün mertebe uzak durmaya özen gösteren bir âlim olduğu zikredilmektedir.<sup>34</sup>

Bunun yanı sıra Kur'ân ve Hadis'e bağlı olan müellifimiz kaynaklarda hakkında gece gündüz ibadet ettiği, hadis dinlemeyi çok sevdiği,<sup>35</sup> bunun yanı sıra sünnet ve nafilere ibadetlere önem verdiği,<sup>36</sup> hacca gitmeyi ve cihad etmeyi çok sevdiğine dair<sup>37</sup> birçok rivayet mevcuttur.

---

<sup>24</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 31.

<sup>25</sup> ez-Zehebî, Tezkirat, Cilt: III, s. 939; ez-Zehebî, **Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ**, Birinci Baskı, Beyrut, 1983, (Siyer), Cilt: XVI, s. 255.

<sup>26</sup> İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 124.

<sup>27</sup> Nûbâ, Mısırın güneyinde bulunan geniş bir bölgenin ismidir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, Cilt: V, s. 308.

<sup>28</sup> ez-Zehebî, Tezkirat, Cilt: II, s. 689; ez-Zehebî, Siyer, s. 128.

<sup>29</sup> Kaynaklarda horoz satın alıp kısırlaştırarak besleyip semiz hale getirmesinden özellikle bahsedilmektedir. Bkz. ez-Zehebî, Tezkirat, Cilt: II, s. 699; ez-Zehebî, Siyer, s. 128; İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 124.

<sup>30</sup> İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 124.

<sup>31</sup> ez-Zehebî, Siyer, s. 128.

<sup>32</sup> ez-Zehebî, Tezkirat, Cilt: II, s. 699; İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 124; İbn Hacer, Tehzîb, Cilt: I, s. 38.

<sup>33</sup> ez-Zehebî, Tezkirat, Cilt: II, s. 699; İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 123; İbn Hacer, Tehzîb, Cilt: I, s. 37; es-Subkî, s. 84.

<sup>34</sup> İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 123; Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 34-35.

<sup>35</sup> ez-Zehebî, Tezkirat, Cilt: II, s. 241; ez-Zehebî, Siyer, s. 128.

<sup>36</sup> İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 123; Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 34-35.

<sup>37</sup> es-Subkî, s. 84; İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 123; İbn Hacer, Tehzîb, Cilt: I, s. 38.

Nesâî'nin dört kadınla evlendiği, hanımları arasında adaleti sağlama konusunda titiz davrandığı, iki cariyesinin bulunduğu ve ikisi arasında da adaletle davrandığından bahsedilmektedir.<sup>38</sup>

Müellifimizin kaç çocuğu olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte kaynaklarda “*Kendisinden Âbdülkerîm b. Ebu-Abdîrrahman en-Nesâ’î rivayet etti*”<sup>39</sup> gibi bilgilerin bulunması ve yine başka bir eserde “*Kendisinden oğlu Âbdülkerîm rivayet etti*”<sup>40</sup> şeklindeki ifadelerden onun Âbdülkerîm adında bir oğlunun bulunduğunu anlıyoruz.

Nesâî'nin nerede nasıl vefat ettiği konusunda değişik rivayetler vardır:

Talebesi Ebû Saîd İbn Yûnus'un belirttiğine göre o, Zilkâde 302'de (Mayıs - Haziran 915) Mısır'dan ayrılmış, 13 Safer 303'de (28 Ağustos 915) Filistin'deki Ramle'de vefat etmiştir. İbn Yûnus'un bu görüşüne Zehebî, Safedî ve Taceddin es-Sübki gibi biyografi yazarları da katılmaktadırlar.<sup>41</sup>

Ebû Abdullah İbn Mende'ye göre ise Nesâî, hayatının son döneminde Mısır'dan Şam'a geldiği zaman halkın büyük bir kısmının Hz. Ali'ye karşı olduğunu görmüş, bunun üzerine Hz. Ali'nin faziletini anlatan “*Kitâbü'l-Hasâis-i*” yazıp bu kitapla Allah'ın Şam halkını hidayete erdirmesini istemiştir. Yine Nesâî'den Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in faziletini anlatan kitap yazması istenince, o da “*Fadâilü's-Sahâbe*”yi yazmıştır.<sup>42</sup> Bunun üzerine Muâviye taraftarları ona Muâviye'nin faziletlerini ve Hz. Ali'den üstün olup olmadığını sormuşlar. Nesâî: “*Muâviye eşit olmayı kabul etmiyor bir de Hz. Ali'ye üstünlüğünümü iddia ediyor?*” karşılığını vermiştir. Yine burada kendisine Muâviye'nin fazileti hakkında hadis rivayet edip etmediği sorulmuş, o “*Onun herhangi bir faziletini bilmiyorum. Tek bildiğim hadis “Allah onun karnını doyurmasın”*” cevabını vermiştir.<sup>43</sup> Bunun üzerine Şam'daki Muâviye taraftarları, Nesâî'yi tekmeleyerek mescitten çıkarıncaya kadar onu

<sup>38</sup> İbn Hallikân, s. 60; ez-Zehebî, Tezkirat, Cilt: II, s. 699; ez-Zehebî, Siyer, s. 128; İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 123; Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 34-35.

<sup>39</sup> ez-Zehebî, Siyer, s. 127.

<sup>40</sup> İbn Hacer, Tehzîb, Cilt: I, s. 37.

<sup>41</sup> Kandemir, s. 563.

<sup>42</sup> Kandemir, s. 563.

<sup>43</sup> Bu hadis tam metin olarak şöyledir: İbn Abbas (r.a): Ben çocuklarla beraber oynuyordum. Bu sırada Rasulullah geldi. Ben hemen kapının arkasına saklandım. Yanıma gelerek sırtımı okşadı. “Git bana Muaviye'yi çağır.” buyurdu. Gittim. “yemek yiyor” dedim. Aradan bir müddet daha geçtikten sonra, Rasulullah tekrar git bana Muaviye'yi çağır, buyurdular. Yine gittim. “Yemek yiyor dedim.” Bunun üzerine Rasulullah “*Allah onun Karnını doyurmasın*”, buyurdu. Müslim, Kitabu'l- Birr, Rasulullah'ın lanet ettiği kimseler babı, ss. 155-156.

dövmüşlerdir. Bu olaydan sonra hastalanınca Mekke'ye götürülmüş ve yediği dayağın da etkisiyle orada vefat etmiştir. Dârekutnî, hacca giderken Şam'da başına gelen bu hadiseden dolayı şehit edilen Nesâî'nin kendi isteği üzerine Mekke'ye götürüldüğünü, Şâban 303'te (Şubat 916) orada vefat ettiğini ve Safa ile Merve arasında bir yere defnedildiğini söylemektedir.<sup>44</sup>

### C. İlmî Şahsiyeti

215-303/830-915 yıllarında yaşayan Nesâî, döneminin ileri gelen âlimlerinden ve muhaddislerindendir.<sup>45</sup>

Nesâî, küçük yaşta ilim öğrenmeye başlamıştır. On beş yaşlarında Kuteybe b. Sâid'den ders okumuştur<sup>46</sup>. Horasan'da başladığı ilim yolculuğuna birçok şehir ve kasabaya giderek devam etmiştir. Bu ilim seyahatleri sonunda Mısır'a yerleşmiştir. Nesâî'nin burada muhaddislerden faydalanmaya devam ettiği, başta hadis olmak üzere Kur'ân, Kıraat, Tefsir, Arapça, Fıkıh ve diğer ilimleri okuduğu, böylece 450 kadar âlimden faydalandığı anlaşılmaktadır.<sup>47</sup>

Nesâî'nin ilim tahsili için gittiği hocaları arasında Basralı Abbas b. Abdilazim el-Anbarî'yi, Muhammed b. el-Müsenna'yı, Muhammed b. Beşşâr Bündâr'ı ve Amr b. Ali'yi<sup>48</sup> zikredebiliriz.

Bağdat'da ise Muhammed b. İshak es-Sağânî, Abbas b. Muhammed el-Dûrî ve Ahmed b. Menî'<sup>49</sup> gibi hocaları söyleyebiliriz.

Şam bölgesinde ise Hişâm b. Ammâr'dan hadis öğrenmiştir.<sup>50</sup>

Nesâî, Nîsâbûr, Irak ve Suriye'de İshâk b. Râhvayh b. Sa'îd ve Hişâm b. Ammâr'ın akranlarından hadis almıştır.<sup>51</sup>

Ayrıca, Ebu Yezid el-Cürmî, Muhammed b. Râfî', Suved b. Nasr, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, İbn Râhûye, Ebü'l Hasan b. Ebu Şeybe, Ahmed b.

<sup>44</sup> el-Yafî'î, Abdullah b. Esed. **Mirâtü'l-Cinan ve İbratü'l-Yakzan**, Kahire, 1993, Cilt: I, s. 40; es-Subkî, s. 84; İbn Hacer, Tehzîb, Cilt: I, s. 37.

<sup>45</sup> es-Subkî, s. 83; ez-Zehebî, Tezkirat, Cilt: II, s. 241; Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 37.

<sup>46</sup> Kandemir, 563; Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 37.

<sup>47</sup> ez-Zehebî, Siyer, s. 127.

<sup>48</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 31.

<sup>49</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 31.

<sup>50</sup> İbn Hacer, Tehzîb, Cilt: XI, s. 51; ez-Ziriklî, Cilt: VIII, s. 292.

<sup>51</sup> Mustafa Meral Çörtü, **en-Nesâî ve Tefsir el Kur'an el Azim'i**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul, 1990, s. 66.

Hanbel, Duhaym, İbrâhim Müsennâ, Ya'kûb b. İbrâhim ed-Devraki, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzi, Bezzâr, Ebû İshak el-Cuzcânî ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî gibi âlim ve muhaddisler de onun başlıca hocaları arasında zikredilebilir.<sup>52</sup>

Onun hocalarının tamamı ilmi seviye ve üstün şahsiyetleri teslim edilmiş ilim adamlarından oluşmaktaydı.<sup>53</sup>

Nesâî, “es-Sünenü's-Suğra” ve “es-Sünenü'l-Kübra” adlı eserlerinde 450 hocadan hadis rivayet ettiğini belirtmiştir.<sup>54</sup>

Zehebî, “Siyer” inde Nesâî'nin hocalarından yetmiş beş tanesinin isimlerini saymaktadır.<sup>55</sup>

Nesâî'nin ilim tahsili için gittiği Mısır'da kadılık yaptığı ve bilahare buraya yerleştiği bilinmektedir. O, hayatının daha sonraki dönemlerinde de yine muhaddislerden faydalanmaya devam etti. Buhari ve Müslim'in hocalarından ilim tahsil ettiği gibi aradığı şartları taşımaları halinde Ebû Dâvûd es-Sicistânî ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi akranlarından da hadis rivayet etti. Nesâî, hadisin yanında Sûsî gibi âlimlerden de Kur'an ilimleri ve kıraat okumuştur.<sup>56</sup>

Nesâî, birçok hadis hafızı ve âliminin bir araya gelmesine de vesile olmuştur. Abdullah b. el-İmam Ahmed Batrosvos ve Ebu Bişr ed-Dülâbî bunlardandır.<sup>57</sup>

Kaynaklarımız bu kadar çok hocadan tahsil eden Nesâî'nin, kendisinin de birçok talebe yetiştirdiği ve birçok kişinin de kendisinden hadis rivayet ettiğini bizlere nakletmektedir. Biz burada birkaç talebesinin ismini sunmakla yetineceğiz. Bunların başında Kasım b. Sâbit, Ebu Bişr ed-Dülâbî, Ebû Ca'fer et-Tahavî, Ebû Avâne el-İsferâyânî, Ukaylî, Tefsir âlimi Nehhâs, Ebû Ali en-Nîsâbûrî, Ebû Saîd b. Yûnus, İbn Hibbân, Hamza el-Kinânî, Taberânî, İbn Adî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. es-Sunnî ve oğlu Abdulkerim gelmektedir.<sup>58</sup>

Bazı kaynaklara göre, Nesâî'nin es-Sünen'ini bugünkü haliyle tertip ve tanzim edip “el-Mücteba” ismini vererek ilim âlemine kazandıran talebesi İbn es-Sünnî'dir.<sup>59</sup>

<sup>52</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 37; Kandemir, s. 563.

<sup>53</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 37.

<sup>54</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 37.

<sup>55</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 37.

<sup>56</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 37; Kandemir, s. 563.

<sup>57</sup> Nesâî, **Sünen'ün-Nesei**, terc. A. Muhtar Büyükcınar ve Diğerleri, İstanbul, 1981, Cilt: I, s. 8.

<sup>58</sup> Kandemir, s. 563.

<sup>59</sup> Çörtü, s. 94.

Nesâî'den bahseden bütün kaynakların tamamına yakını onun çalışkan, zeki, ileri görüşlü, anlayışlı, feraset sahibi ve cedel usullerini iyi bilen bir âlim olduğu hususunda ittifak etmektedirler.<sup>60</sup>

Nesâî, hocalarından işittiği hadisleri râvileri ile kaydetmiş ve ezberlemiştir. Onun, Cerh ve ta'dîl hususundaki vukufuyeti ve bu alanda gösterdiği hassasiyetle ün yapmıştır. Öyle ki birçok hadis âlimi, onun hadis kabulünde koyduğu esas ve şartların Buhârî ve Müslim'den daha ağır olduğunu ileri sürmektedirler.<sup>61</sup>

Nesâî'nin hadise yönelik çalışmaları ve iştiyakı onu, hadis ilminde yüksek bir dereceye ulaştırmıştır. Nesâî ilmî şahsiyeti ve kişiliğiyle hadis âlimleri arasında hakettiği itimada ulaştığından, hadisçilerin en yüksek derecesi olan "el-Hâkim" ünvanı ile şöhet bulmuştur.<sup>62</sup> Talebelerinin anlattıkları da, onun bu makama nedenli layık olduğunu tasdik etmektedir.

Nesâî'den uzun yıllar hadis okuyan Şâfiî âlimi İbnü'l-Haddâd el-Kinânî, hocasının hadis ile fıkıh bilgisine ve dindarlığına hayran olduğu için ondan başkasına talebelik etmeye gerek duymadığını ifade etmektedir.<sup>63</sup>

Hadis hâfızı Ebû Ali en-Nisâbü'rî, Nesâî'den hadis rivayetinde bulunurken, onun hadis ilminde bir otorite olduğunu dile getirerek söze başlar ve onu Ebu Abdurrahman künyesiyle zikreder.<sup>64</sup>

Nesâî'nin ilmi hususunda Ebu Abdullah b. Mende sahih rivayetleri derleyen ve illetli rivayetleri bunlardan ayıran dört muhaddis bulunduğunu belirtir ve Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin adlarını sayar.<sup>65</sup>

Zehebî, râvileri değerlendirme konusunda onun Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'den daha önde geldiğini ve hafızasının Müslim'inkinden daha güçlü olduğunu söyler. Tâceddin es-Sübki, hocası Zehebi'nin bu görüşünü babası

---

<sup>60</sup> ez-Zehebî, Siyer, s. 127; Fuat Sezgin, "Nesâî", **Târîhu't-Turâs el-Arabî**, Mektebetü Cami' İstanbul, thr, Cilt: I, cüz. I, s. 327; Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-Zünûn ân Esâmî'l-Kütüb vel-Fünûn**, Meârif Bakanlığı Matbaası, İstanbul, 1943, Cilt: I, s. 1006.

<sup>61</sup> Geniş bilgi için bkz. Kandemir, s. 563.

<sup>62</sup> İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 123; İbn Hacer, Tehzîb, Cilt: I, s. 38; ez-Zehebî, Siyer, s. 127; İbnü'l-İmâd, Ebu'l-fellah Abdülhay el-Hanbelî, **Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb**, Beyrut, trs, Cilt: II, s. 240; es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, b. Ebî Bekr, **Husnü'l-Muhâdara**, thk, Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâniçî, Kahir, trs, (Muhâdara), Cilt: I, s. 163; Çelebi, s. 1006; Sezgin, s. 327.

<sup>63</sup> ez-Zehebî, Tezkirat, Cilt, II, s. 241; ez-Zehebî, Siyer, s. 128; İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 123; İbn Hacer, Tehzîb, Cilt: I, s. 38; es-Subkî, s. 83.

<sup>64</sup> ez-Zehebî, Siyer, s. 446; Kandemir, s. 563.

<sup>65</sup> İbn Nukta, **et-Takyid Li-Ma'rifeti Ruvâti's-Sünen ve'l-Mesânîd**, nşr. Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut, 1988, s. 141; Kandemir, s. 563.

Takıyyüddin es-Sübki'ye naklettiği zaman, babasının Zehebi'ye katıldığını belirttiğini ifade eder.<sup>66</sup>

Nesâî'nin hadis terimlerini titizlikle kullandığını gösteren şu olay önemlidir: Mısırlı muhaddis kâdı'l-kudât Hâris b. Miskîn ile aralarında bir anlaşmazlık çıkınca Nesâî ilmine değer verdiği bu âlimin derslerini huzurunda takip edememiş ve onu dinlemek için hocanın göremeyeceği yerlerde oturarak derslerini dinlemeye devam etmiştir. Ancak hocalarından dinlediği bu rivayetleri bizzat onlardan işittiği rivayetler gibi “*haddesenâ ve ahberenâ*” lafızları ile nakletmemiş, onları “*Kâle'l-Hâris b. Miskîn kırâeten aleyhi ve ene esmau*” ifadeleriyle rivayet etmiştir.<sup>67</sup>

Nesâî, hadisler arasındaki çok küçük rivayet farklılıklarını bile titizlikle inceleyerek hadisi baştan sona tekrar etmek suretiyle tamamını göstermiştir.

Ne yazık ki onun bu hassasiyetini anlamayan müsteşrik Goldziher onu “küçük işlerle uğraşan bir kişi diye” tenkit etmiştir.<sup>68</sup>

Kaynaklar, genelde Nesâî'yi hadis âlimi olarak görüp bu yönüyle ele almışlardır. Oysa onun tefsir sahasında da aynı ciddiyeti gösterdiğine şahit olmaktayız. Nitekim O, “es-Sünenü'l-Kübra”nın 82. kitabında ele aldığı tefsirinde Kur'ân'ın tamamını tefsir etmeyip belli ayetler üzerinde durmuş ve bu ayetlerde rivayet tefsiri metodunu kullanmıştır. Nesâî, hadiste gösterdiği hassasiyeti tefsirde de göstermiştir.<sup>69</sup>

Nesâî'nin tefsir malzemesini kullanırken kendisinden önceki tefsirlerden de istifade ettiği anlaşılmaktadır. Kendisinden sonra gelen tefsirlerde de onun etkisi açıkça görülmektedir.

Nesâî'nin fikhî konularda da devrinin ileri gelen âlimlerinden olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki onun “es-Sünen” in'de daha çok fikhî hadisleri derlemiş olması,<sup>70</sup> tefsirinde genelde fikhî içerikli ayetlere yer vermesi,<sup>71</sup> Mısır ve

---

<sup>66</sup> Kandemir, s. 563.

<sup>67</sup> İbn Nukte, s. 143; Kandemir, s. 563; ez-Zehebî, Siyer, s. 130.

<sup>68</sup> Ignaz Goldziher, **Muslim Studies**, terc. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul, 1966, Cilt: II, s. 232; İsmail Lütfü Çakan, **Hadis Edebiyatı**, MÜİF. Yayınları, İstanbul, 1985, s. 77.

<sup>69</sup> Kandemir, s. 563.

<sup>70</sup> ez-Zehebî, Siyer, s. 127; Çakan, s. 70; Sezgin, Cilt: I, cüz, I, s. 327.

<sup>71</sup> Nesâî'nin tefsirinde fikhî ile ilgili birçok ayet ve hadislere yer verdiğini görmekteyiz. Örneğin, O, Bakara 178. ayette kısastan bahsedip, bunu açıklayan hadislere ve bununla birlikte diyete de yer verip konuyu geniş şekilde ele alarak tefsir etmiştir. Bkz. Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 213.

Hıms şehirlerinde kadılık görevinde bulunması,<sup>72</sup> kendisine Şeyhü'l-İslâm ve Kâdî<sup>73</sup> unvanlarının verilmesi onun fıkıh bilgisinin ve bu alandaki zor meseleleri çözme kabiliyetinin olduğunun delillerinden kabul edilebilir.

Nesâî'nin Şafî mezhebinden olduğunu söyleyebiliriz.<sup>74</sup> Yine onun hilâfet konusunda Hz. Ali'ye muhalefet eden Muâviye b. Sufyân ve Amr b. Âs gibi sahâbîlere mesafeli yaklaşması, Hz. Ali'nin faziletleriyle ilgili olan “el-Hasâis” adlı eseri yazması ve Hz. Ali'ye “Aleyhisselâm” demesi O'nun Şîf olduğu yolundaki bazı yaklaşımlara sebep olmuştur. Fakat onun, Hz. Ali'yi, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den üstün tutmaması aynı zamanda “Fezâ'ilü's-Sahâbe” adlı eseri yazması ve yine bu eserinde Amr b. As'ın faziletiyle ilgili bir hadise yer vermesi, kanaatimizce bu iddianın isabetsiz olduğunu göstermektedir.<sup>75</sup>

Aynı zamanda okumalarımızda biz onun Şia'ya mensup olduğuna dair herhangi bir ifadesine raslamadık. Onun başta gelen eseri “es-Sünenü's-Suğra” diğer adıyla “el-Müctebâ” kitabının “Kitabu'l-Îmân ve Şerâih”<sup>76</sup> kısmına bakıldığı zaman akidesinin “Ehli's-Sünne ve'l-Cemaat” olduğu anlaşılmaktadır.

Bu konuda şunu diyebiliriz ki, Nesâî'nin yaşadığı devirlerde birçok âlim için buna benzer ifadeler kullanılmıştır. Onlardan biri de, eserleriyle günümüze ışık tutan büyük müfessir Taberî'dir. Nitekim o'da Râfizilik ile itham edilmiştir.<sup>77</sup>

Genel olarak müelliflerin ortaya koyduğu eserler, büyük ölçüde onların düşüncelerini, ilimdeki ciddiyet ve konumlarını, hatta şahsiyetlerini yansıtan birer ayna konumundadır.

Eseri üzerinde çalışma yaptığımız, imam Nesâî'nin şahsına yapılan övgülerin bir o kadarının da onun eserlerine yapıldığı görülmektedir. Hakim en-Nîsaburî “Ma'rifetu Ulumi'l-Hadis” adlı eserinde; “Nesâî'nin Sünen'ine bakan herkes kelâmındaki uslubunun güzelliğine hayran kalır,”<sup>78</sup> diyerek onu övmektedir.

<sup>72</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 35; İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 123; ez-Zehebî, Siyer, s. 130; İbn Tağriberdi Cemalüddin, Ebu'l-Mehâsin Yusuf, **en-Nucûmu'z-Zâhira**, Cilt: III, s. 188.

<sup>73</sup> Yakut el-Hamavî, Cilt: V, s. 282; ez-Zehebî, Tezkirat, Cilt: II, s. 241; ez-Zehebî, Siyer, s. 125; İbn Tağriberdi, s. 188; İbn el-Îmâd, s. 240; es-Suyûtî, Muhâdara, s. 163; ez-Ziriklî, Cilt: I, s. 164.

<sup>74</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 55; Nesâî, **Sünen en-Nesei**, s. 8.

<sup>75</sup> Kandemir, s. 563.

<sup>76</sup> Mustafa Ünver, “Nesâî, Tefsiri ve Tefsirdeki Metodu”, **O.M.Ü.İ.F.Dergisi**, Sayı: 6, Samsun, 1992, s. 205.

<sup>77</sup> Taberî, s. 13.

<sup>78</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 70; Kandemir, s. 563.

İbn Hayr, “Fihrist” adlı eserinde “Nesâî’nin eserinin, diğer bütün eserlerden üstün olduğunusöyler ve İslam ilimleri sahasında henüz böyle bir eserin ortaya konulmadığını dile getirir.

Nesâî, ardından birçok eser bırakan müelliflerdendir. Başlıca onun eserlerinin bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- es-Sünenü’s-Suğra (el-Müctebâ)
- es-Sünenü’l-Kübrâ
- Kitâbü’t- Tefsir (Tefsîrû’n-Nesâî)<sup>79</sup>
- Amelü’l-Yevm ve’l-Leyl
- el-Cerh ve’t-Ta’dil
- Fezâilü’l-Kur’ân
- Fezâilü’s-Sahâbe
- Kitabu’l-Hasâis fi Fadli Ali b. Ebî Tâlib<sup>80</sup>

Netice itibarıyla Nesâî, hicri üçüncü asırda yetişmiş hadis hafızı imamlardan, din büyüklerinden ve hadis ilminin temel otoritelerinden biridir. İnançlarına çok bağlı, ilmi kanaatlerinden taviz vermeyen, ibadet ve taata düşkün, mevki ve ünvanı önemsemeyen, geniş görüşlü ve geniş kültüre sahip bir âlimdir. Devrinin ileri gelen âlimlerinin önünde diz çökmüş, İslâmî ilimlerde hak ettiği mertebeye ulaşmış, müşkil meseleleri rahatlıkla çözmüş olan ve asrının ileri gelen âlimlerindedir. Hadis âlimleri ve fakihler arasında cerh ve ta’dile vukufiyetiyle üne kavuşmuş olan Nesâî’nin, geride bırakmış olduğu eserleri bu durumun açık delillerinden olup bugün bu eserler birçok ilim adamına ışık tutmaktadır.

---

<sup>79</sup> Bu eser Nesâî’nin elimizdeki çalışmamıza esas kabul ettiğimiz eseridir.

<sup>80</sup> Kandemir, s. 563.



## İKİNCİ BÖLÜM

### NESÂÎ'NİN TEFSİRİ; MUHTEVA VE YÖNTEMİ

#### I. TEFSİRİN ADI, MUHTEVÂSİ VE NÜSHASI

##### A. Tefsirin Adı ve Muhtevâsı

Üzerinde çalıştığımız eser: Sabri b. Abdülhâlik eş-Şafî ile Seyyid b. Abbas el-Celîmî tarafından tahkik ve tahrir edilerek “Tefsiru'n-Nesâî” adıyla müstakil bir kitap olarak iki cilt halinde yayınladıkları tefsirdir. Bu tefsiri; Nesâî “es-Sünenü'l-Kübra” eserinin 82. kitabında “ Tefsîru'l Kur'an'î'l-Azîm ” adıyla ele almıştır. Nitekim birçok âlim de, onun tefsirine bu isimle atıfta bulunmuşlardır.

Nesâî; es-Sünenül-Kübra'nın 82. kitabında yer verdiği tefsirinde rivayet metodunu kullanmıştır. O Kur'ân'ın tamamını tefsir etmeyip, sadece bazı ayetler hakkındaki rivayetleri bir araya getirmiştir. Tefsirini yaptığı ayetler, daha çok müphem ve müteşâbih, kelâmî ve fikhî içerikli ayetlerden oluşmaktadır.

Nesâî, genel olarak tefsirinde ele aldığı ayetlerin ya tamamını ya da sadece tefsir etmesi gereken kısmını ele alarak tefsir etmiştir. Bazen de bir ayeti iki veya üçe bölerek tefsir etmiştir. Nitekim biz bu ayetlere yeri geldikçe dipnotlarda işaret etmeye çalıştık.

Nesâî'nin eserinde, tefsirine yer verdiği ayet ve sureleri şu şekilde sıralaya biliriz.<sup>81</sup>

**Fatiha suresi:** Müfessirimiz burada ilk önce Fatihayı okumanın faziletinden bahsetmiş ardından sadece yedinci ayeti tefsir etmekle yetinmiştir.

**Bakara suresi:** Bu surenin 22. ayetinin sonundan başlayarak sırasıyla şu ayetleri tefsir etmiştir: 31 (Peygamberler ve kavimleri ), 35, 57, 58, 79, 97, 102 (Süleyman (a.s), İsrailoğulları, falcılık, büyücülük ve sihirbazlık), 106 (Kur'an'da nesh ve Allah'ın her şeye gücünün yettiği), 115, 125-127-193-256 (İbrahim (a.s), İsmail (a.s), İbrahim (a.s)'ın duası, din, dinde zorlama ve Allah'ın her şeyi işitiği (semi), 142 (Kıble, Sırat-ı müstakim ve şahitlik yapmak), 143 (Resul ve Resülullah

---

<sup>81</sup> Söz konusu sure ve ayetleri sıralarken bu ayetlerin muhtavasını da parantez içersinde sunduk.

(s.a.s), 144-158 (Yer isimleri), 164 (Müşrikler, Allah'tan başkasını tanrı edinenler, akıl sahipleri ve akıl yürütmeyi öğütleyen ayetler), 165 (Allah sevgisi), 178 (Kıyas, affetmek, birlik ve kardeşlik), 183, 184, 185 (Kur'ân'ın isimleri, Kur'ân'ın Ramazan ayında indirilmesi, Allah'ın kolaylık dilemesi ve Allah'ın dilediğini yapması (irâde), 187 (Erkek ve erkek hakları, kadın ve kadın hakları), 189 ( İyilik ve birr), (Takvim, ay, yıl ve mevsim), 193, 195-268 (Antlaşma, mali yardımlaşma, cömertlik ve cimrilik), 196, 197 (Takva, akıl sahipleri), 199, 201 (Ticaret, alış-veriş), 204 (iyiler, kötüler, meleklerin duası ve münafıklar), 222 (Hayız hali), 223 (Çocuk ve çocuk yetiştirme), 232 (Kadın ve kadın hakları), 238, 238 (Namaz), 260 (İbrahim (a.s) ve imanda yakîn), 272 (Riya), 273, 275-276 (Faiz) ve 281, 284 (Uhrevî mes'uliyet).<sup>82</sup>

**Âli İmran suresi:** 59 (Peygamberler ve kavimleri, Hz.Adem'in(a.s) yaratılışı ve Hz İsa, 61, 64 (Kitaba karşı birlik çağrısı), 77, 86, 92 (Mali yardımlaşma), 93 (İsrailoğulları), 102 (Müslüman olarak ölmek), 110-113 (İyiliği emredip kötülüğü yasaklamak ve Ehli Kitap), 123 (Bedir savaşı), 128, 135 (İstiğfar), 153 (Hayat imtahandır), 173-174 (Savaşta Allah'a güvenmek), 180 (Cimrilik), 185 ( Her canlı ölümü tadacaktır), 188 (Riya) ve 190 (Akıl sahipleri).

**Nisa suresi:** 3 (Adalet), 11-19-24-33-34-176 (Miras, kadın ve kadın hakları. Evlenilmesi yasak olan akraba kadınlar, mehir, erkek ve erkek hakları, iyi kadınlar ve kötü kadınlar), 15 (Zinanın ispatı), 31 (Büyük günahlar), 41, 43 (İçki ve kötülükleri), 51, 59 (Peygamberimiz (s.a.v), 65 (Peygamberi hakem kabul etmek), 69-88(Allah ve Rasulüne itaat ve münafıklar), 77 (Namaz), 93 (Adam öldürmenin cezası ve hayata saygı), 94 (Selam verene “Müslüman değilsin” demeyiniz ayeti ), 95 (Allah'ın insanlara lütuf ve ikramı), 98 (Hicret), 101 (Namazın kısaltılması), 102, 123, 125 (Din), 127 (Nikâh ve Hayır), 128 (Savaş ve ailede barış), 140, 163 (Hz Süleyman ve

---

<sup>82</sup> Nesâî Bakara suresinin, 58, 196, 238, 256, 275, ayetlerini tefsir ederken ayetleri ya ikiye bölerek ayrı ayrı tefsir etmiş. Örneğin o, “ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَفُؤُوا لِلَّهِ قَانِينِينَ / Namazlara ve orta namaza devam ediniz. Ve Allah için onu zikredici olarak kıyamda bulununuz.” Ayetini iki kısma bölmüş ve birinci kısımda “ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى / Namazlarave orta namaza devam ediniz” kısmı ayrı tefsir etmiş, ayetin geri kalan “ وَفُؤُوا لِلَّهِ قَانِينِينَ / Ve Allah için onu zikredici olarak kıyamda bulununuz.”Kısmını da ayrı olarak tefsir etmiştir.(Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s.266). Yâ da âyetin başından ve ortasında tefsir edeceği kısmı ele alarak tefsir etmiştir. Örneğin o, Bakara suresi 275. Ayeti tefsir ederken ilk önce ayetin başındaki “ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَاَ / O kimseler ki, faizi yerler” kısmını tefsir etmiş, daha sonra da ortasından “ وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَاَ / Allah Teâlâ alım satımı helâl, ribayı (faizi) ise haram kılmıştır”. Kısmını tefsir etmiştir. Ayetin tamamının tefsirini ele almamıştır.(Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 285).

Hz Davud, 164 (Hz Musa ve Harun, Firavun ve İsrailoğulları) ve 171 (Allah'ın birliği (vahdaniyet).

**Maide suresi:** 3-90 (Helâller ve haramlar, içki ve kötülükleri), 15 (Kur'an'ın isimleri), 24, 33 (Bozgunculuğun cezası), 41 (Küfür), 45 (Kıyas, toplum düzeni, zulüm ve zalimler), 67 (Peygamberin tebliğ görevi), 83 (Hz Peygamber 89 (Yemin), 87 (Helâller haram yapılmaz), 97 (Kâbe), 93 (Haram yiyecek ve içecekler), 101 (Kur'an), 103, 105, 111-112 (Havariler) ve 118. ayet.

**En'âm suresi:** 52 (İrşad metodu), 65 (Allah'ın her şeye gücün yettiği (Kudret), 82, 86 (Peygamberler ve kavimleri), 90, 121 (Haram yiyecek ve içecekler), 146, 151 (Müşriklik, Allah'a ortak koşmak), 153 (Yetim hakkı ve yetime yardım), 158 (Hayır) ve 160 (İyiliğin ve kötülüğün karşılığı).

**A'râf suresi:** 33 (Haksız isyân), 43, 138, 144, 145, 160, 172 (Elest bezmi) ve 175, 199 (Ahlâki emirler ve câhillere uzak durmak).

**Enfâl suresi:** 11, 15, 16, 19, 24, 25-39 (Savaş ve Fitne), 63 (Birlik ve beraberlik) ve 68, 69 (Esirlere iyi muamele).

**Tevbe suresi:** 3 (Hacc-ı Ekber), 2, 12 (Anlaşmayı bozmamak, savaş), 34 (Cimrilik), 40, 58, 60 (Zekât vermeye layık kimseler), 79-80 (Müminlerin tutumları, zekâtı vermeyenler ve cezaları), 84 (Kabir ve kabir hayatı) ve 102, 104, 108, 113, 119. ayetler.

**Yûnus suresi:** 26, 62, 90 (Musa ve Harun, Firavun ve İsrail oğulları).

**Hûd suresi:** 7 (Kâinatın yaratılışı, ölümden sonra dirilmek), 17, 46 (Nuh ve kavmi), 75, 102 (Zulüm ve zalimler) ve 105, 114. ayetler.

**Yûsuf suresi:** 7 (Düşünüp ibret alınması gereken bazı olaylar), 18 (Yâkub'un sabrı), 50, 110. ayetler.

**Râ'd suresi:** 8 (İnsanın bilemeyeceği şeyler ve Allah her şeyi bilir).

**İbrâhim suresi:** 16 (Cehennemde kâfirlerin durumu), 24, 27 (Zulüm ve zalimler) ve 29. ayet.

**Hicr suresi:** 18, 24, 80 (Hicr halkı), 87 (Kur'an) ve 99. ayet.

**Nahl suresi:** 126 (Cezalandırmada adalet).

**İsrâ suresi:** 3, 56, 57, 59, 60, 78-79 (Namaz vakitleri) ve 81, 85, 110, 113. ayetler.

**Kehf suresi:** 24, 29, 54 (İnsanın mahiyeti), 60, 62, 64 (Kur'an) ve 65, 66-82, 103, 109. ayetler.

**Meryem suresi:** 28 (Meryem'in İsa'yı dünyaya getirmesi) ve 39, 64, 73, 77-80 (İnsan idrakini aşan bilgi sahası gayb).

**Tâhâ suresi:** 40 (Medyen halkı arasında Musa (a.s)'ın kalması) ve 63, 130. Ayetler.

**Enbiyâ suresi:** 1 (İnsanoğlunun gafleti), 63 (İbrahim (a.s) ve kavmi) ve 104 (Kıyâmet gününde insanların Allah'ın huzuruna toplanması).

**Hac suresi:** 1-2 (Kıyametin vukuu sırasında insanlar), 19, 23(Uhrevî mükâfat) ve 39(Savaşa izin veren ayetler).

**Mü'minûn suresi:**1-6 (Firdevse varis olanların vasıfları) ve 64, 65, 67, 76. ayetler.

**Nur suresi:**2, 3, 6, 11(İfk olayı), 31(Tevbe) ve 33. ayet.

**Furkan suresi:** 32(Kur'an niçin parça parça indirildi) ve 67 (Mali yardımlaşma ve israf).

**Şuarâ suresi:** 214. (En yakın akrabaların uyarılması).

**Neml suresi:** 65 (Lut ve kavmi).

**Kasas suresi:** 7, 9, 10, 18, 19, 22-23(Medyen), 24, 26-27(Rehin ve kira), 46(Tur Dağı), 56(Hidâyet-dalâlet) ve 57, 85 (Kur'an).

**Rum suresi:** 1-2(Rumlar).

**Lokmân suresi:** 13(Lokman'ın oğluna öğütleri) ve 34 (İnsanın yaratılışı).

**Secde suresi:**1-2 (Kur'ân-ın isimleri) ve 17, 21. ayetler.

**Ahzâb suresi:** 5(Din, adalet ve Nesebi belirsiz çocuklar), 10(Hz. Davud (a.s)'un demiri kullanması), 23, 35(Tesettür ve örtünme), 37(Nikâh), 51(Peygamberlerin hanımları), 53(Hz. Peygamber (s.a.v) ve 69 ( Hz. Musa).

**Sebe' suresi:** 49(Hidâyet ve dalâlet).

**Yâsîn suresi:** 38(Allah'ın varlığının delilleri ve güneşin hareketi).

**Sâffât suresi:** 24, 89 (İbrahim (a.s) ve kavmi).

**Sâd suresi:** 5(Müşrikler ve Allah'dan başkasını tanrı edinenler) ve 35. ayet.

**Zümer suresi:** 31, 53 (İsraf) ve 57, 67. ayetler.

**Ğâfir (Mü'minün) suresi:** 28 (Nuh ve kavmi) ve 60 (Hayırda yarış).

**Fussilet suresi:** 22 (Ölüm ve sonrası, ahirette uzuvlar şahitlik eder) ve 30. ayet.

**Şûrâ suresi:** 7 (Kur'an niçin Arapça olarak indirildi) ve 23, 51 (Musa ve Harun, Firavun ve İsrailoğulları).

**Zuhruf suresi:** 13-14 (Allah'ın insanlara lütuf ve ikramı) ve 77. ayet.

**Duhân suresi:** 10, 11, 15, 16 (Kıyâmet alametleri).

**Câsiye suresi:** 23 (Müşriklik, Allah'a eş tutmak ve ortak koşmak).

**Ahkâf suresi:** 17, 24 (İnkâr edenlerin kıyâmet günü görecekleri azap).

**Muhammed suresi:** 15 (Müşriklikten sakınmak), 19 (İstiğfar) ve 22, 23. ayetler.

**Fetih suresi:** 1, 2 (Sırat-ı müstakim), 5, 24 (Mekke), 26 (Hudeybiye musalahası) ve 29 (Mü'minlerin siması).

**Hucurât suresi:** 1 (Allah ve Resulü'ne saygı), 2, 4 (Akıl yürütmeyi öğütleyen ayetler), 5, 11 (Ahlakî yasaklar, lâkap takmak) ve 17 (Münafıklık alâmetlerinden bazıları).

**Kâf suresi:** 1-2, 10 (İnsanların hizmetine sunulan varlık ve imkânlar), 30 (Cehennem genişliği) ve 39. ayet.

**Necm suresi:** 9, 10, 11, 13 (Cennetin kısımları), 18, 37 (İbrahim'in sahifeleri) (Dinden dönme).

**Kamer suresi:** 1, 2 (Kıyâmet saati ve Mucize), 17 (Kur'an), 45 ve 46 (Kıyâmet saati).

**Rahmân suresi:** 46 (Uhrevi mükâfat).

**Vâkıa suresi:** 30, 75 ve 89 (Cennet nimetleri).

**Hadîd suresi:** 16, 27, 28, 29 (Peygamberler ve kavimleri).

**Mucâdele suresi:** 1 (Peygamber ile tartışan kadın) ve 8. ayet.

**Haşr suresi:** 5, 6 (Allah'ın her şeye gücü yeter), 7 (Refahın yaygınlaştırılması) ve 9 (Ganimetin taksimi).

**Mümtehine suresi:** 12 (Kadın ve kadın hakları).

**Saf suresi:** 6 ve 14 (Meryem oğlu İsa ve Havarileri).

**Cuma suresi:** 3 (Ümmilere içlerinden bir rasulün gönderilmesi).

**Münâfikûn suresi:** 1 (Namaz) ve 7-8 (Münafıkların zayıf Müslümanlara karşı insafsızlıkları).

**Talâk suresi:**1-2 (Şahitlikte dürüstlük ve adalet, boşanma ve usulü) ve 4. ayet.

**Tahrim suresi:** 1-3-4 (Peygamberin hanımları).

**Mülk suresi:** 1(Allah'ın her şeye gücü yeter).

**Kalem suresi:** 42 (Mahşer günü) .

**Meâric suresi:** 1( Gelecek azapla ilgili sualin sorulması).

**Cin suresi:**1-2 (Cinler Kur'an'a iman etmişlerdir).

**Müzzemmil suresi:** 1, 2 (Hz. Muhammed'in geceleyin kalkması ve Kur'an okuması), 17 (Kıyametin halleri).

**Müddessir suresi:** 1, 1-5 (Temizlik) ve 57. ayet.

**Kıyâme suresi:**16, 17, 18 (Kur'an'ın okunması ve toplanması), 34. ayetler.

**İnsân suresi:** 1(İnsanın yaratılışı).

**Mürselât suresi:** 1(Kıyâmet gününde insanların Allah'ın huzurunda toplanması).

**Nâziât suresi:** 42 (Kıyâmetin ne zaman kopacağı).

**Abese suresi:** 37 (Ahirette mesut ve bedbaht yüzler).

**Tekvîr suresi:** 15-16 ve 23 (Kur'an'ın Allah Kelâmı olduğuna dair Allah'ın yemin etmesi).

**İnfîtâr suresi:** 1 (Kıyâmetin vuku şekli).

**Mutaffifin suresi;** 6 (İş ve ticaret ahlâkı), 14 (Kur'an karşısında kâfirlerin takındıkları tavırlar).

**İnşikâk suresi:** 1(Kıyâmetin vuku şekli), 7-8 ve 8. ayetler.

**Burûc suresi:**3, 4 (Ashâb-ı uhdûd).

**Târık suresi:**1(Allah'ın göğe ve târık'a yemin etmesi).

**A'lâ suresi:** 1(Rabbinin ismini tesbih et).

**Ğaşiye suresi:** 1(Ahirette mesut ve bedbaht yüzler) ve 21-22. ayetler.

**Fecr suresi:** 1-2 (On geceye yemin).

**Şems suresi:** 1 ve 12 ( Güneşe yemin).

**Leyl suresi:**1, 1-2, 5-10 (Cimrilik).

**Duhâ suresi:** 1-2 (Kuşluk vaktine yemin).

**Tin suresi:** 1(İncir ve Zeytûne yemin).

**Alâk suresi:** 1, 17-18, 18 (Zebaniler).

**Kadir suresi:** 1 (Kur'ân Kadir gecesinde indirilmiştir).

**Beyyine suresi:** 1 (Ehli kitap ve Müşrikler).

**Zilzâl suresi:** 4 (Kıyâmetin vuku şekli) ve 7-8. ayetler.

**Tekâsür suresi:** 1 ve 1-2 (Kabir ve kabir hayatı).

**Kureyş suresi:** 1-4 (Kureyşlilerin yaz ve kış yolculukları).

**Kevser suresi:** 1 ve 1-3 (Kurban ve namaz).

**Kâfirûn suresi:** 1 (Kâfirler).

**Nasr suresi:** 1 (Allah'ın yardımı).

**Tebbet (Mesed) suresi:** 1 (Ebu Leheb ve karısı).

**İhlâs suresi:** 1 (Allah birdir).

Nesâî, Ankebût, Fâtır, Zâriyât, Tûr, Teğâbün, Hâkka, Nûh, Nebe, Beled, İnşirâh, Âdiyât, Kâri'a, Asr, Hümeze, Fil, Mâ'ûn, Felâk ve Nâs surelerine ise tefsirinde yer vermemiştir.

Burada dikkat çeken önemli bir husus şudur: Nesâî'nin matbu tefsirinde olmayıp, fakat daha sonra esere konulan 31 hadis ve bunlarla ilgili ayetlerin tefsirine yer verilmesidir. Eserin muhakkiklerinin ifadelerinden, Nesâî'nin tefsirine atfedilen bu ilavelerin, Hafız el-Mizzî tarafından yapıldığını anlıyoruz. Ancak Mizzi, bu ilaveleri “Tuhfetü'l-Eşraf”<sup>83</sup> adlı eserinde Nesâî'ye nisbet ederek zikretmiştir.<sup>84</sup> Dolayısıyla Nesâî'nin tefsirine atfedilen bu rivayetlerin, Mizzi'nin eserinden istifade edilerek Nesâî'nin kitabına eklendiğini belirtmemiz faydalı olacaktır<sup>85</sup>.

el-Mizzî'nin Nesâî'nin tefsirine atfettiği hadislerin geçtiği ayet ve sureler şunlardır:

**Bakara suresi:** 142 (Şahitlik yapmak), 177 (Kur'ân'ın özeti sayılan ayet, esirlere iyi muamele), 178 (Kıyas, affetmek, birlik ve kardeşlik) ve 234. ayet.

**Âli İmran suresi:** 77 (Allah'a verdikleri sözleri ve kendi yeminlerini az bir paraya satanların durumu).

**Nisâ suresi:** 11, 31 (Faiz), 34 (Mali yardımlaşma), 102 ve 176. ayetler.

**A'râf suresi:** 31 (Dünya nimetlerinden faydalanmak).

<sup>83</sup>Hadislerin tahrirciyle ilgili birçok eser telif edilmiştir. Bu tür çalışmaların başında Etraf Kitapları gelir. Hafız el-Mizzî (ö. 741/ 1340)'nin “Tuhfetü'l-Eşraf bi Ma'rifeti'l-Etrâf” isimli eseri de Kütüb'ü Sitte üzerine yazılmış, 19595 hadis ihtiva eden bir etraf kitabıdır. Çakan, s. 197.

<sup>84</sup>Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 578-628.

**Tevbe suresi:** 2 (Müminlerin imanlarının artması).

**Hıcr suresi:** 87 ( Kur'an'a yemin).

**Kehf suresi:** 76 ve 77 (Hz. Musa ve kendisine ilim verilen kişi( Hızır).

**Tâhâ suresi:** 29 (Peygamberler ve kavimleri).

**Enbiyâ suresi:** 68 (İbrahim (a.s) ve kavmi).

**Hac suresi:** 36 (İbrahim a.s ).

**Ankebût suresi:** 24 (İbrahim (a.s) ve kavmi).

**Sebe' suresi:** 50 (Kişinin sapıtması ve Allah'ın hidayeti)

**Ğâfir (Mü'minün) suresi:** 14(Dini Allah'a has kılmak )ve 65 (Diri olan ve Ondan başka ibadet edilenin olmadığı).

**Fussilet suresi:** 37 (Gece, gündüz, güneş ve ay O'nun varlığının delillerindedir ve güneşe ve aya secde etmeyin).

**Zâriyât suresi:** 58 ( Rızık).

**Mücâdele suresi:** 8(Allah her şeyi bilir ve işitir).

**Bürûc suresi:** 4 (Ashâb-ı uhdûd).

**İhlâs suresi:** 4 (Allah hiçbir şeye denk değildir)

**Felâk suresi:** 3 (İnsanların ilahı).<sup>86</sup>

el-Mizzî, toplam 28 ayet ve onları tefsir eden 31 hadisi Nesâî'ye nisbet ederek zikretmiştir. Bunları da Nesâî'nin tefsirine ilâve ettiğimiz zaman onun 446 ayetin tefsirinde 766 hadise yer verdiğini görürüz.

## **B. Çalışmada Esas Alınan Nüsha**

Nesâî'nin “es-Sunenü'l-Kübra” eserinin 82. kitabında “Tefsîru'l-Kur'ani'l-Âzîm” isimli tefsiri, Sabri b. Abdülhâlik eş-Şaffî ile Seyyid b. Abbas el-Celîmî tarafından tahkik ve tahrir edilmiştir. Üzerinde çalışma yapılan bu eser, 1410/1990 senesinde “Müessetü'l-Kütübi's-Sekafiyye” tarafından “Tefsiru'n-Nesâî” adıyla iki cilt halinde Beyrut'ta basılmıştır.

Eser, içerik olarak dört ana bölümden oluşmaktadır.

**Birinci bölüm (Mukaddime):** Muhakkikler tarafından ele alınan bu bölüm üç ana başlık halinde oldukça hacimli bir girişten meydana gelmektedir.<sup>87</sup>

<sup>86</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 624-628. Bunlara ilaveten Muavizeteyn başlığı altında İhlâs, Felâk ve Nâs surelerini okumanın faziletine dair üç hadise yer vermiştir.



İlk kısmında; tefsir ilminin tarifi, bölümleri, doğuşu, gelişimi ve Rasulullah (s.a.v), Sahabe, Tabîin ve Tebei-i Tabîin döneminde tefsir hareketlerinin durumu ele alınmaktadır.<sup>88</sup> İkinci kısımda; detaylı bir şekilde İmam Nesâî'nin biyografisi ele alınmaktadır.<sup>89</sup> Mukaddimenin son kısmında ise; kitabın ismi, Nesâî'ye nisbesinin doğruluğu, Nesâî'nin tefsirinin, diğer tefsirler ve hadis kitapları arasındaki yerine değinilmiştir. Son kısımda ise eserin tahkik ve tahririnde izlenen metottan genişçe bahsedilmektedir.<sup>90</sup>

**İkinci bölüm:** Burada Kitabın aslından bahsedilmektedir. Muhakkikler, bu bölüme eserin orijinal kısmı olan “Kitabu't-Tefsir” başlığını koymuşlardır. Sonra besmele, hamdele ve salveleyi zikretmişlerdir. Daha sonra önsöz diyebileceğimiz “Fatihatu'l-Kitab” başlığıyla küçük bir giriş eklemişlerdir. Bu kısımda eserin bize kadar ulaşmasına vesile olan Hamza el-Kenâni'den İmam Nesâî'ye kadar olan isnad zincirine yer vermişlerdir.

Eserin ikinci bölümü, birinci cildin 151. sayfasından başlayıp ikinci cildin 571. sayfasına kadar devam etmektedir. Fatiha suresiyle başlayıp İhlâs suresine kadar devam eden bu bölümde ise, Nesâî'nin tefsir ettiği 100 surenin çeşitli ayetleri ile alakalı 735 hadise yer verilmiştir. Buna ilâveten muhakkikler Nesâî'nin zikrettiği bu hadisleri diğer hadis kitapları ile karşılaştırmış ve tahlillerini de dipnot düşerek zikretmişlerdir.

**Üçüncü bölüm:** Muhakkikler tarafından kitabın sonuna eklenmiş olan bir bölümdür. Bu bölüm de iki başlık halinde ele alınmıştır.

Birinci kısımda: Hafız el-Mizzî'nin “Tuhfetü'l-Eşraf bi Ma'rifeti'l Etraf” adlı eserinde, Nesâî'nin tefsiriyle ilgili bazı gözden kaçmış olan toplam yedi noktaya dikkat çekilmiştir.<sup>91</sup>

İkinci kısımda ise yine Hafız el-Mizzî'nin “Tuhfetü'l-Eşraf bi Ma'rifeti'l-Etraf” adlı kitabında, birtakım hadisler zikrederek bunları da Nesâî'nin tefsirine atfetmiştir.

Bu kısımda el-Mizzî, bu hadislere 31 hadis daha eklemiştir. Eserdeki toplam hadis sayısı ise bunlarla birlikte toplam 766' ya yükselmiştir.<sup>92</sup>

---

<sup>87</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 5-150.

<sup>88</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 5-25.

<sup>89</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 26-89.

<sup>90</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 89-150.

<sup>91</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 575- 576.

**Dördüncü bölüm ise;** Muhakkiklerin eserden istifade etmeyi kolaylaştırmaya yönelik 12 fihriste yer verdikleri bölümdür.<sup>93</sup>

## II. TEFSİRİN YÖNTEMİ

Nesâî, tefsirinde genelde kendinden önceki müfessirlerin de başvurduğu rivayet metodunu kullanmıştır. O, tefsirinde Kur'ân'ın tamamını tefsir etmeyip, 96 surede yer alan toplam 418 ayeti 735 hadis ışığında tefsir etmiştir.

Nesâî, hadisçiler arasında tefsir bölümü altında en çok hadis rivayet edenlerden biridir. Nitekim o, tefsir bölümünde toplam 735 hadis rivayet ederken, Buhari Sahih'inde 465 hadis, Müslim Sahih'inde 18 hadis, Tirmizi Sünen'inde 470 rivayete yer vermiştir. Ebu Davud ve İbn-i Mace'nin Sünen'lerinde ise, tefsir bölümü mevcut değildir.<sup>94</sup>

Nesâî, tefsirinde kendisine has bir metot kullanırken, bazen başkalarının kullandığı metotlara da başvurmuştur. Mesela o, iki veya daha fazla şeyhten aldığı aynı hadisi bir isnadla zikretmiştir ki, bu genelde Müslim'in kullandığı bir metot olarak bilinmektedir. Hud suresi 114. ayetinin tefsirine getirdiği İbn Mesud hadisinde iki şeyhten aldığı, aynı hadisi bir isnadla zikretmesi<sup>95</sup>buna örnektir.

Nesâî'nin önem verdiği konulardan birisi de isnad zinciridir. Eğer raviler arasında tanınmayanlar olursa, buna açıklık getirir. Mesela, tefsirinde 267 numaralı hadisin isnadında Yezîd adında bir râvi geçmektedir. Bu ravinin kimliğinin daha açık bilinmesi için “Zürey'in oğludur” izahını getirmiştir.<sup>96</sup>

Nesâî, isnad zincirindeki râviler hakkında cerh ve ta'dil bilgilerine yer vermiştir. Nitekim o, 719 numaralı hadisin isnadı arasında yer alan Amr b. İbrahim hakkında “İnsanların hayırlılarından ve hadiste sikadır” ibaresine yer vermiştir.<sup>97</sup>

---

<sup>92</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 577-628.

<sup>93</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 632-894.

<sup>94</sup> Bu konu ile ilgili olarak bkz. Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 104-106; el-Buhârî Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahîh**, thk. Mustafa Deyb el-Boga, Daru İbn Kesir, Beyrut, 1987; Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Kuşeyrî en-Neşaburî, **Sahihu'l- Müslim**, Beyrut, 1955.

<sup>95</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 594, (Ayrıca Hicr 87. ayetin tefsirinde 296. hadis (I, 634) ve yine İsra 110. ayetin tefsirine getirilen 321. Hadis (I, 672) bu konuya güzel birer örnektir.

<sup>96</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 597 ( Bu konu ile alakalı başka bir misal için bkz. Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s.172, no'lu hadis)

<sup>97</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 551.

Hadislerdeki metin ve sened ihtilafları hususunda da, 213 numaralı hadisi örnek olarak verebiliriz. Araf suresi 175. ayette “Biz ona ayetlerimizi vermiştik de o, bu ayetlerimizden sıyrılıp (imandan) çıkmıştı.” bölümünün Bel’am için mi yoksa Ümeyye b. Ebi Salt için mi nazil olduğunun ihtilaflı olduğunu söyler.<sup>98</sup>

Nesâî, eserinde gereksiz tekrarlardan kaçınmaya çalışmıştır. Zikrettiği 735 hadisten tekrar ettiği hadis sayısı 75’ tir ki, bunların da tekrar edilmeleri bir faydaya binaendir.

Nesâî, ayetlerde genelde tefsirini yapacağı kısmı ele alırken, bazen de ayetin tamamını ele almaktadır.

Örneğin O, “وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ” / Ve sana ölüm gelinceye değin Rab'bine ibadet et,” ayetinin tamamını Ebu Hureyre’den rivayet edilen “*Rasulullah ’ın(s.a.v) insanoğlu için hayırlı olanın, ölüm gelmeden önce namazını kılması, zekâtını vermesi ve Allah’a kulluğunu son nefesine kadar devam ettirmesidir*” şeklindeki hadisle tefsir etmiştir.<sup>99</sup>

Bazen de o, ayeti ikiye bölerek ayrı ayrı tefsir etmiştir.

Örneğin O, “حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ” / Namazlara ve orta namaza devam ediniz. Ve Allah için onu zikredici olarak kıyamda bulununuz. Ayetini ikiye bölerek “حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ” / Namazlara ve orta namaza devam ediniz” kısmını önce tefsir etmiş, daha sonra “وَاقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ” / Ve Allah için onu zikredici olarak kıyamda bulununuz” kısmını tefsir etmiştir.<sup>100</sup>

Nesâî, bazen de ayetin başında ya da ortasında bulunan bir ibareyi alarak tefsir etmiştir.

Örneğin O, Bakara suresi 275. riba (faiz) ayetini tefsir ederken ilk önce ayetin başındaki, “الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا” / O kimseler ki, faizi yerler.” kısmını tefsir etmiş, daha sonrada ortasından “وَاحْلَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا” / Allah Teâlâ alım satımı helâl, ribayı (faizi) ise haram kılmıştır” kısmını tefsir etmiştir. Yani ayeti bir bütün olarak ele alıp tefsir etmemiştir.<sup>101</sup>

Nesâî, tefsirinde bazen hadisleri muhtasar olarak ele almıştır.

<sup>98</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 510.

<sup>99</sup> Hicr, 15/ 99; Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 636.

<sup>100</sup> Bakara, 2/ 238; Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s.266.

<sup>101</sup> Bakara, 2/ 275; Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 285.

Örneğin O, “ وَالْمَوْلَفَةَ قُلُوبُهُمْ / Kalpleri telif edilmiş bulunanlar” ayetinin tefsirinde Ebu Said el-Hudri’den rivayet edilen, Rasulullah’ın(s.a.v) Huneyn savaşı sonrası ganimet taksimatı ile ilgili hadisine yer vermiştir. Ve yer verdiği bu hadisi kısaltarak ele almıştır.<sup>102</sup>

Nesâî, zaman zaman da çok uzun hadislere yer vermiştir.<sup>103</sup>

Örneğin O, Hz. Süleyman’ın şeytanla mücadelesi ile ilgili “ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ / Süleyman (a.s) kâfir olmadı” ayetinin tefsirinde, İbn Abbas’dan rivayet edilen uzunca bir hadisi ele almıştır.<sup>104</sup>

Yine, “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ / Ey imân edenler! Allah Teâlâ’dan korkunuz ve doğrular ile beraber olunuz” ayetinin tefsirinde, Kâb b. Malik’in katılmadığı Tebük gazvesi ve sonrası ile ilgili kendisinden rivayet edilen uzunca bir hadisi kullanmıştır.<sup>105</sup>

Nesâî, tefsirinde Fiten (imtihan ve deneme) hadisine de yer vermiştir.

Örneğin O, “ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا / Seni fitneden fitneye uğratmıştık” âyetinin tefsirinde İbn Abbas’dan rivayet edilen 21 sayfalık uzunca bir hadise yer vermiştir. Bu hadiste Allah Teâlâ’nın Hz. Musa’ya verdiği nimetlerden dolayı imtihan edilmesinden bahsedilmektedir.<sup>106</sup>

Nesâî, tefsirinde aynı kişiden değişik ravilerle zikredilen uzunca birkaç hadise daha yer vermiştir.

Örneğin O, “ وَأَذَّ قَالَ مُوسَى لِفَتْنِهِ... / فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا... / فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتْنِهِ... / قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوْيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ... / قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ... / Ve hatırla, bir vakit ki, Musa genç arkadaşına demişti: Ben iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım (yahut uzun bir müddet geçireceğim. / Vaktaki, iki denizin birleştikleri yere ulaştılar; balıklarını unuttular. (Balık) denizde bir deliğe doğru yolunu tuttu. / Vaktaki geçip gittiler. Hz. Musa genç arkadaşına dedi ki: Bize kuşluk yemeğimizi getir, biz bu yolculuğumuzda muhakkak ki, yorgunluğa uğradık. / O genç de dedi ki: Gördün mü? Kayaya çıktığımız vakit ben, o balığı unuttum. Onu söylemeyi bana (başkası değil) şeytan unutturdu. (Balık) şaşılacak bir şekilde

<sup>102</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 549. Ayrıca Nesâî’nin tefsirinde muhtasar olarak ele aldığı hadisler için bkz. No:161, 246, 252, 271, 507, 589, 595, 647 ve 717.

<sup>103</sup> Bu konuyla ilgili diğer uzun hadisler: 84, 306, 453, 326, 327, 328, 380 ve 681.

<sup>104</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 176.

<sup>105</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 564.

<sup>106</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 41.

denizde yolunu tutup gitti. / Dedi ki: İşte bizim aramakta olduğumuz da bu ya, hemen izleri üzerine uyararak geri döndüler”<sup>107</sup> ayetlerinin tefsirinde İbn Abbas’dan rivayet edilen dört hadise yer vermiştir. Bu hadislerin dördü de Musa (a.s) ve arkadaşlık yaptığı kişi (Hızır)’dan bahsetmektedir. Nesâî’nin zikrettiği bu hadisler içerik olarak aynı olayı anlatmaktadır. Yine bu dört hadis, İbn Abbas’tan değişik ravilerle zikredilmiştir.<sup>108</sup>

Nesâî, tefsirinde bu genel hususların yanı sıra, rivayet tefsirinin klasik tefsir yöntemlerine de genişçe yer vermiştir ki, bunlar sırasıyla şöyledir:

### A. Kur’ân’ın Kur’ân ile Tefsiri

Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsiri, bir Kur’ân ayetinin onu açıklayan başka bir Kur’ân ayetiyle izah edilmesidir. Bu tür tefsire ayetin ayetle tefsiri de denilmektedir.<sup>109</sup> Bu hususta Yüce Allah “ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيِّنَاتَهُ ” / Sonra onu açıklamak bize düşer”<sup>110</sup> buyurarak, Kur’ân’ın bir kısım ayetlerinin diğer bir kısmını tefsir ettiğine işaret etmektedir.

Bilindiği gibi tefsir yollarının en güzeli ve doğrusu, Kur’ân’ın yine Kur’ân’la açıklanmasıdır.<sup>111</sup> Zira Kur’ân’ın bir yerinde umumi olan husus başka bir yerde tahsis edilmiş olabilir. Örneğin; “ إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْعَافِيَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا ” / Muhakkak o kimseler ki, iffetli ve (bir şeyden) haberi olmayan, mümine kadınlara (zina iftirası) atanlar, dünyada da ahirette de lânete uğratılmıştır. Onlar için büyük bir azap vardır”<sup>112</sup> ayeti, iffetli kadınlara zina iftirasında bulunan kişilerin tevbesinin kabul olunmayacağını ve cezalarının ağır olduğunu ifade eder ve umum bildirir. İşte umum bildiren bu ayeti şu ayet inerek tahsis etmiştir. “ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شَهَادَةٍ فَاجْلِبُوهُمُ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ ” / Hür ve iffetli

<sup>107</sup> Kehf, 18/60-63.

<sup>108</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 8-21.

<sup>109</sup> Muhsin Demirci, **Kur’ân ve Yorum**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 368.

<sup>110</sup> Kıyâmet, 75/19.

<sup>111</sup> Bkz: Zerkeşî, Bedru’d-din Muhammed b. Abdillah, **el-Burhan fi Ulûmi’l-Kur’ân**, Şirketü ve Matbaatü Mustafa, Kahire, 1951, (el-Burhan), Cilt: I, s. 48; Mahmud Zalad Kasabî, **Mebâhisü fi Ulûmül-Kur’ân**, Beyrut, 1987, s. 62; Muhamed b. Lütüfi es- Sabbağ, **Tefsir Usulü Araştırmaları**, ter. Ömer Dumlu, Anadolu Yayınları, İzmir, 1999, s. 193; Davut Aydüz, **Tefsir, Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir**, Akademi Yayınları, İzmir, 2010, s. 45.

<sup>112</sup> Nûr, 24/23.

olan Müslüman kadınlara zina isnad eden, sonra dört şahit getirmeyen kimselere seksener değnek vurun ve onların şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin çünkü onlar fâsık kimselerdir. Bundan sonra tövbe edenler ve hallerini islâh eyleyenler müstesna. Çünkü Allah Teâlâ çok bağışlayan ve esirgeyendir.” Bu ayet yukarıda zikri geçen ayetteki umumiliği tahsis ederek vuzuha kavuşturmuştur.<sup>113</sup>

Nesâî'nin tefsirinde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine gereken önemi verdiği görülmektedir. Nitekim o, ele aldığı ayetlerin tefsirinde, genelde ayetlerdeki kapalılığı açıklayan hadisleri zikretmiş, bazen de umum-husus ve mutlak-mukayyed meselelerine yer vermiştir. Şimdi Nesâî'nin tefsirinde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiriyle ilgili ele aldığı ayetleri kısaca zikredeceğiz.

Nesâî, tefsirinde bazen umumun tahsisine işaret eden ayetlere yer vermiştir.

Örneğin O, “ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ / İman edip imanlarına zulüm bulaştırmayanlar var ya, işte korkudan emin olma onların hakkıdır, doğru yolda olanlar da onlardır”<sup>114</sup> ayetinin tefsirinde, Abdullah İbn Mes'ud'dan(r.a) rivayet edilen bir hadise yer vermiştir, Hadiste şunlar nakledilir: “*Bu ayet inince sahabe “İçimizde nefsine zulmetmeyen kim var?” der. Zira bu durum, Peygamber efendimizin ashâbına ağır gelmiştir. Bunun üzerine Peygamberimiz şunu söyler: “ Mesele sizin zannettiğiniz gibi değil, buradaki zulüm Lokman (a.s)'in oğluna dediği gibidir: “ وَإِذْ قَالَ لُقْمَنَّ لِبْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ / Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirik, büyük bir zulümdür.”*<sup>115</sup>

Burada Hz. Peygamber (s.a.v), başka bir âyete dayanarak, umum ifade eden manayı diğer bir âyetle tahsis etmiş ve âyetin daha iyi anlaşılmasına imkân vermiştir.

Bu konuyla ilgili başka bir örnekte o, “ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا / Artık ganimet olarak elde ettiğinizden helâl ve temiz olarak yiyin”<sup>116</sup> ayetinin tefsirinde şunu nakleder: Ebu Hureyre(r.a)'den rivayet edilen hadiste, Resûlullah (s.a.v), “*Sizden önceki kavimlere ganimet haram idi. Eğer ganimet alırlarsa gökten gelen bir ateş onu yok ederdi. Fakat Allah size ganimeti helâl kıldı. Siz de Bedir günü insanları ganimet olarak aldınız.*” diyerek bir önceki ayette geçen; “ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا

<sup>113</sup> Zerkeşî, s. 48; Kasabî, s. 62.

<sup>114</sup> En'am, 6/82.

<sup>115</sup> Lokman, 31/13. (Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 474, Hadis no:186).

<sup>116</sup> Enfâl, 8/69.

أَخَذْتُمْ عَذَابَ عَظِيمٍ / Eğer Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı, almış olduğunuz fidyeden ötürü size elbette pek büyük bir azap dokunurdu,”<sup>117</sup> ayetini okudu.<sup>118</sup>

Nesâî'nin tefsir ettiği bu âyette daha önceki ümmetlere haram olan fidyeden bahsedilmektedir. Bu âyetteki haram emrinin, Enfâl 69. âyette geçen “حَالًا طَيِّبًا” ifadesiyle de bu ümmete helâl olduğu bildirilmektedir. Ayrıca bu âyet kendinden önce gecen âyetteki kapalılığı da açıklamaktadır.

Nesâî, “ وَاتَّقُوا فِتْنَةً / Bir de öyle bir fitneden sakının”<sup>119</sup> ayetinin tefsirinde, fitne kelimesinin ne olduğunu şu ayeti zikrederek açıklamaya çalışmıştır: “ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ / Ve onlar ile bir fitne kalmayınca ve din tamamıyla Allah'ın oluncaya kadar cihatta bulunun.”<sup>120</sup> Burada insanların savaşı, din için yapmaları istenmiş ve bunun dışında mal, şöret ve benzeri şeyler için olmaması gerektiği ifade edilmiştir.<sup>121</sup>

Aynı şekilde Nesâî; “ كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَاهَدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ / kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder?”<sup>122</sup> ayetinin tefsirinde İbn Abbas'tan rivayet edilen şu hadisi nakletmiştir: “*İbn Abbas şöyle dedi: Ensar'dan bir adam Müslüman oldu, sonra dinden çıktı, sonra pişman oldu. Bunun üzerine adamlarını Rasulullah(s.a.v)'a göndererek kendisinin bir daha dine dönüp dönemeyeceğini sormalarını istedi. Onlar da, Rasulullah(s.a.v)'a bu şahsın isteğini ileterek tevbe etme şansının olup olmadığını sordular. Bunun üzerine Rasulullah(s.a.v)'a, Âli İmran'ın 86. ayetinden 90. ayete kadarki ayetler nazil oldu. Rasulullah (s.a.v) da şu ayeti okudu: “ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ / Ancak bundan sonra tevbe edip yola gelenler başka. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve*

<sup>117</sup> Enfâl, 8/68.

<sup>118</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 528-529; Not: Bu ayetin tefsiriyle ilgili Ebu Hureyre'den farklı rivayetlerle iki hadis zikredilmiş. İkisi de ganimet malının daha önceki ümmetlere haram olduğunu bildiriyor. Biz burada sadece 229 no'lu hadise yer verdik.

<sup>119</sup> Enfâl, 8/25.

<sup>120</sup> Enfâl, 8/39.

<sup>121</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 525-527.

<sup>122</sup> Âli İmrân, 3/86.

merhametlidir.”<sup>123</sup> Nesâî, Rasulullah(s.a.v)’in yaptığı bu yorumu, ilgili ayetin tefsirinde zikretmiştir.<sup>124</sup>

Nesâî, bazen de ayetlerde mutlak olarak zikredilen bir lafzı mukayyed olan bir lafızla kayıtlamak suretiyle tefsir etmiştir.

Örneğin O, “ اِسْتَعْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ / Ey Muhammed Onlar için ister af dile, ister dileme”<sup>125</sup> ayetinin tefsirinde Abdullah b. Ömer (r.a)’den nakledilen şu rivayete yer verir: “Rasulullah(s.a.v)’a Abdullah b. Übeyy’in oğlu gelip babasının öldüğünü söyler. Ardından da babasının kefeni için peygamberimizin gömleğini vermesini ve onun için istiğfar etmesini ister. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v)’da istiğfarda bulunup namazını kıldırarak isteyince Hz. Ömer; “Ey Allah’ın Rasulü, Allah seni münafıkların namazını kıldırıktan alıkoymadı mı?” diye sorar. Rasulullah (s.a.v) da cevaben; “Hayır beni Allah bu hususta muhayyer kıldı.” diyerek, şu ayeti okur: “ اِسْتَعْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ / Ey Muhammed Onlar için ister af dile, ister dileme” Bunun üzerine Resûlullah(s.a.v)’ın muhayyer zannettiği bu olay arkasından şu ayet iner “ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا / Onlardan ölen birinin namazını katiyen kılma.”<sup>126</sup>Bu ayette Rasulullah’ın zannettiği gibi kendisinin muhayyer olmadığını ve münafıkların namazını kıldırıktan men edildiğini görürüz.<sup>127</sup>

Nesâî, tefsirinde bir âyetin başka bir âyetle te’kit suretiyle beyanına da yer vermiştir.

Örneğin O, “ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِيءُ الْبَاطِلَ وَمَا يُعِيدُ / De ki: Hak geldi ve bâtil (ise bir şeyi) ne başlatabilir, ne de iade edebilir”<sup>128</sup> bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak İbn Mes’ûd’dan (r.a) rivayet olunan hadiste; “Resûlullah(s.a.v) Mekke’nin fethinde Mescid-i Haram’a girdiğinde, Mescid-i Haram ve çevresinde üç yüz altmış put vardı. Peygamberimiz (s.a.v) elindeki sopasıyla putları kırıyor ve şöyle söylüyordu:” “... قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا / De ki: Hak geldi ve bâtil yok oldu. Şüphe yok ki, bâtil yok olmaya mahkûmdur.”<sup>129</sup> Burada Resûlullah’ın (s.a.v) ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, âyetin diğer bir âyeti te’kid ettiği görülmektedir.<sup>130</sup>

<sup>123</sup> Âli İmrân, 3/89.

<sup>124</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 308.

<sup>125</sup> Tevbe, 9/80.

<sup>126</sup> Tevbe, 9/84.

<sup>127</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 551-552.

<sup>128</sup> Sebe, 34/49.

<sup>129</sup> İsrâ, 17/81.

<sup>130</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 202.



Nesâî, tefsirinde, bazen de kapalı olan bir kelimeyi hem âyet ve hem de hadislerle açıklamaya çalışmıştır.

Örneğin O, “وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ / Şâhitlik edene ve şâhitlik edilene”<sup>131</sup> ayetinin tefsirinde İbn Abbas (r.a), “ Şâhid ” kelimesinden kasdın Resûlullah (s.a.v) olduğunu, “ Meşhûd ” kelimesinin de kıyâmet günü olduğunu söyler. Buna delil olarak da şu ayeti zikreder: “فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا” / Nasıl olacak! Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit olarak getireceğimiz zaman.<sup>132</sup>

Bu misalden de anlaşıldığı üzere İbn Abbas (r.a), ilk önce kendi görüşü ile ayeti tefsir etmiş, sonra da kendi görüşünü kuvvetlendiren başka bir ayeti delil olarak getirmiştir.<sup>133</sup>

Sonuç olarak diyebiliriz ki Nesâî, tefsirinde her ne kadar ele aldığı ayetleri tefsir ederken kendi maksadının ne olduğunu açıkça zikretmese de, naklettiği rivayetlerden anlaşıldığı üzere Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirine gereken önemi vermiştir.

## B. Kur’ân’ın Kırâatle Tefsiri

Kur’ân ilimlerinin önemli bir konusu ve tefsirin ayrılmaz bir parçası da kırâatlerdir.

Arapça’ da “kırâat” kelimesi, okumak anlamına gelen ve “karae” kökünün masdarı olan “kırâet”in çoğuludur. “Kâri”, Kur’ân okuyan anlamında olup çoğulu “kurrâ”dır. Kur’ân’ın usulüne uygun okumasını ve farklı okuyuş şekillerini bilen kimselere “Kurrâ” denilmektedir. Hz. Peygamber’den mütevatir ve sahih rivayetle gelen Kur’ân’ın eda keyfiyetini ve farklı okuyuş şekillerini ravileri ile birlikte bilmeye Kırâat ilmi denilmektedir.

İmam Zerkeşi’nin “el-Burhân”ında dediği gibi Kur’ân ve kırâatler birbirinden farklı iki gerçektir. Kur’ân beyân ve i’câz için Hz. Peygamber’e (s.a.v) indirilen vahiydir. Kırâatler ise, bizzat Rasulullah(s.a.v)’ın okuduğu, mütevâtir veya sahih

<sup>131</sup> Buruç, 85/3.

<sup>132</sup> Nisa, 4/41.

<sup>133</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 514.

senetle kendisinden nakledilen, med-kasr, tahfif-teşkîl (şeddeli- şeddesiz) ve benzeri okuyuş şekillerinden vahiy metnine âriz olması mümkün olan keyfiyetlerdir.<sup>134</sup>

Kırâatin tarihçesine kısaca göz atacak olursak, Hz, Peygamber (s.a.v), Kıyâme suresinde işâret edildiği üzere<sup>135</sup> kendisine inen vahyi hemen ezberliyordu. Her gelen vahyi ashabına okuyor ve vahiy kâtiplerine de yazdırıyordu. Rasulullah(s.a.v) her sene Ramazan ayında, o ana kadar inen Kur’ân ayetlerini Cebrail’e arz ederek mukabele ederdi. Kısaca Kur’ân’ın okunması, ezberlenmesi ve yazılması, Allah Teâlâ’nın onu başta Rasulullah’ın(s.a.v) kalbine nakşetmesi, Cibril’in kontrol ve denetimi, Hz. Peygamber’in(s.a.v) de Ashâb-ı Kiram’a direktif ve imlâsı ile son derece sağlam bir şekilde gerçekleşiyordu. Kırâatler konusundaki ruhsat çerçevesinde Hz. Peygamber’in(s.a.v) okuması ve onun onayının dışında bir okuyuş düşünmek mümkün değildir. Yazıda bu farklı okuyuşlar zapt edilmiyordu. Çünkü ayetler Kureyş hattına göre yazılıyordu. Farklı okuyuş şekilleri tamamen şifahî olarak ezberden devam ediyordu.

Bu okuyuş şekillerinin çıkış noktasında yedi harf meselesini görüyoruz. Buhari ve Müslim Peygamberimiz’in(s.a.v) şöyle buyurduğunu naklederler: “*Kur’ân yedi harf üzere indi, binaenaleyh onlardan hangisi kolayınıza gelirse o harfi okuyunuz.*”<sup>136</sup> Ve yine Müslim’den gelen başka bir rivayetde de Kur’ân’ın yedi harf üzerine indiğine yer verilmektedir.<sup>137</sup> Harf kelimesi Arapça’da birçok manaya gelmektedir. Bundan dolayı da ihtilaflar çoğalmaktadır. Âlimlerin çoğu yedi harfi, “yedi Arap lehçesi” veya “yedi vecih” şeklinde anlamışlardır.<sup>138</sup>

Kırâat ilminin gelişmesi: Kırâat kitaplarındaki malumata göre ilk defa kırâat ilmini kaleme alan Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellâm (ö. 224/438)’dır. Onu Ebû Hâtim es-Sicistani (ö. 255/868), Ahmed b. Cübeyr(ö. 258/871) ve İbnü Cerir et-Taberî (ö. 310/922) takip etmişlerdir. Fakat bu âlimler eserlerinde kırâatı belli bir sayı(örneğin yedi, on veya ondört gibi) veya imam adedine göre belirlememişlerdi. Hicri ikinci

<sup>134</sup> Zerkeşi, ss. 29-48; Suat Yıldırım, **Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş**, Yedinci Baskı, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2011, (Kur’ân İlimlerine Giriş), s. 60; İsmail Karacam, **Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri**, Yirminci Baskı, MÜİFV. Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 62-66; İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, Dokuzuncu Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar, Ankara, 1993, ss. 96-99.

<sup>135</sup> Kıyâmet, 75/16-17.

<sup>136</sup> Buhari, Cilt: VI, s. 227; Müslim, Cilt: I, s. 562.

<sup>137</sup> Müslim, Cilt: I, s. 562.

<sup>138</sup> Suyutî, **el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân**, Beyrut, 1992, Cilt: I, ss. 187-190; Yıldırım, Kur’ân ilimlerine giriş, s. 60; Karacam, ss. 62-66.

asrın başında, muayyen beldelerdeki Müslümanların, kendi kırâatlerini başka beldedeki kırâatlere tercih etmeleri ile yedi kırâat tabiri şöhret bulmaya başladı. Şöhret bulan bu yedi imamım ( Nâfi, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamze, el-Kisâî ) kırâatinin doğruluğu hususunda âlimler icmâ etmişlerdir. Ve daha sonra bunlara üç imam (Ebû Câfer, Yakûb, Halef ) da katılınca sayı onu bulmuş ve aşere tarîkı oluşmuştur. Bu kırâatlere belli usuller koyarak, ilk defa tesbit eden ise Ebû Bekr b. Mücâhid (ö. 324/ 935) olmuştur.

Kırâatlerin sahih olmaları hususunda aranan şartlar, bütün kaynaklara göre üç tür.

1-Kırâat, bir vechile de olsa, Arap gramerine uygun olmalıdır.

2-Kırâat, sahih ve muttasıl bir senetle, Peygamber(s.a.v)’e ulaşmalıdır.

3-Kırâat, takdiren ve ihtimâlen de olsa, Hz. Osman’a nisbet edilen Mushaflardan birinin resmi hattına uygun olmalıdır.<sup>139</sup>

Özet olarak kırâat, aynı kelime üzerinde, med, kasır, hareke, sükûn, nokta ve irab gibi hususlardaki olan değişikliklerdir.<sup>140</sup> Kur’ân tefsirinde âlimler kırâate de yer vermişler ve bunların âyetlerin tefsirine yaptığı etkileri göstermişlerdir.

Bu değişiklikler bazen bir âyet hakkında sahabeden gelen iki veya daha fazla “kırâat” şeklinde olmuş, bazen de ayetin tefsirine tesir edip değişik mana ve hükümlerin çıkmasına sebebiyet verebilmiştir.<sup>141</sup>

Nesâî’nin tefsirinde, bu konuya gereken önemi verdiğini görüyoruz. Tefsir ettiği toplam 415 ayetten on üç âyetin tefsiriyle ilgili farklı kırâatlere temas etmiştir.

Nesâî, ele aldığı âyetlerde kırâat farklılıkları ile ilgili olarak herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Direkt olarak âyetle ilgili hadisleri zikretmiş ve bu kırâatlerin, âyetlerin tefsirinde yaptığı etkiyi göstermeye çalışmıştır. O, bunu yaparken bazen zikrettiği hadislerde, kırâatlerden kaynaklanan bazı ziyadeli okuyuşlara da değinmiştir.

Nesâî’nin tefsirindeki ilaveli okuyuşla ilgili birkaç ayet.

Örneğin O, “حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى / Namazlara ve orta namaza devam ediniz”<sup>142</sup> ayetinin tefsirinde ‘الْوُسْطَى’ kelimesinin hangi namaza delâlet

<sup>139</sup> Karaçam, ss. 62-66.

<sup>140</sup> Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 102.

<sup>141</sup> Aydüz, s. 78.

<sup>142</sup> Bakara, 2/238.

ettiğine dair iki hadis zikretmiştir. Bunlardan ilki, Hz. Ali'den (r.a) rivayet olunan hadistir. “ O, bu namazın ikinci namazı olduğunu ve Rasulullah'ın(s.a.v) düşmanlar yüzünden bu namazı kılamadığını, bilâhare akşamla yatsı vakti arasında kıldığını” söylemiştir. İkincisi ise Hz. Âişe'den(r.a) rivayet olunan hadistir. O, Rasulullah (s.a.v)'in bu ayeti “ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَصَلَاةِ الْعَصْرِ ” şeklinde okuduğunu söylemiştir.<sup>143</sup> Hz. Âişe'nin rivayet ettiği bu okuyuş şeklinin ayete kattığı mana “ İkinci namazına devam edin” anlamındadır. Diğer kırâatlere göre bu bir ziyâdelik ifade etmektedir. Bu ziyâdeliğin âyete kattığı mana ise, orta namazın hangisi olduğu konusundaki kapalılığı açıklamaktadır.

Örneğin O, “ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ” / Şöyle ki: Gemi, denizde çalışan bir takım zayıflara ait idi. Artık ben onu kusurlu yapmak istedim ve onların ötesinde bir hükümdar vardır ki, her sağlam gemiyi zulmederek alıkoyuyordu”<sup>144</sup> âyetinin tefsirinde, İbn Abbas'dan (r.a) uzunca bir hadis zikretmiştir. O, bu hadisin içersinde şu âyete yer verir: “ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا / Melik gördüğü her gemiyi alıkoyuyordu”<sup>145</sup> zikrolunan bu ayeti Ubey b. Ka'b'ın (r.a) “ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ صَالِحَةٍ ” şeklinde okuduğunu söylüyor. Bu okuyuş şeklinin diğer kırâatlere nisbeten ziyâdeli bir okuyuş olduğu görülmektedir. Bu âyete ilâve olarak getirdiği “صَالِحَةٍ (sâlihatin)” kelimesi ise manaya açıklık getirmiştir.<sup>146</sup> Bununla kralın alıkoyduğu gemilerin sağlam gemiler olduğu bildirmiştir. Ayetteki kapalılık da bu şekilde kalkmış olmaktadır.

Örneğin O, “ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ ” / O vakit ki, o kâfirler, kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişler idi”<sup>147</sup> âyetinin tefsirinde, Ubey b. Ka'b'dan rivayet edilen hadise yer vermiştir. Şöyle ki Ubey, bu ayeti “ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ وَلَوْ حَمِيَّتُمْ كَمَا حَمَلُوا الْفَسَادَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ ” Şeklinde okumuştur. Bu okuyuş şeklini Hz. Ömer(r.a) işitince Ubey'e kızmış. Ubey de, Hz. Ömer'e; “*Sen bilmez misin ki ben devamlı Rasulullah'ın(s.a.v) yanına girerim; o da bana Allah'dan gelenleri öğretirdi*” buyurmuştur. Hz. Ömer bunun üzerine sende *ilim ve Kur'an var, Allah ve Rasulünün öğrettiklerini oku ve öğret dedi*”. Zikrolunan bu hadiste, diğer kırâatlere nisbeten bir ziyade okuyuş şekli olduğu görülmektedir. “

<sup>143</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 266-270.

<sup>144</sup> Kehf, 18/60.

<sup>145</sup> Kehf, 18/79.

<sup>146</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 510.

<sup>147</sup> Fetih, 48/26.

” ولو حميتم كما حمو الفسد المسجد الحرام ” Bu ziyadeliğin ayete kattığı mana ise; “Eğer onların yaptıkları taassubu yapıp, onları engellemiş olsaydınız onlar Mescid-i Haram’da fesat çıkarırlardı ” şeklindedir. Bu âyetteki farklı kırâat, onların aşırı taassup içerisinde olduklarını daha net açıklamaktadır.<sup>148</sup>

Örneğin O, “ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ / Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman, iddet vakitlerinde boşayın”<sup>149</sup> ayetini n tefsirinde, İbn Ömer (r.a) ve İbn Abbas’dan (r.a) rivayet edilen iki hadise yer vermiştir. İbn Ömer “*Rasulullah(s.a.v) bu âyeti: “ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ فِي قَبْلِ لِعِدَّتِهِنَّ ”* şeklinde okumuştur. Bu okuyuş şeklinde görüldüğü üzere “ فَطَلِّقُوهُنَّ ” kelimesinden sonra “ فِي قَبْلِ ” kelimesi ilâve edilmiştir. Diğer hadiste İbn Abbas’dan(r.a) gelen rivayeti zikretmiştir ki o da İbn Ömer’in (r.a) rivayet ettiği kırâat gibidir.<sup>150</sup>

Nesâî tefsirinde bazen de âyette var olan bir kelimenin hafz olunarak imamlarca okunmuş şekline de yer vermiştir.

Örneğin O, “ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى / Yemin olsun bürürken o geceye, Açıldığı zaman o gündüze, Erkeği ve dişiye yaratana”<sup>151</sup> ayetinin tefsirinde, değişik ravilerle Alkame’dan(r.a) gelen iki rivayete yer vermiştir. ‘*Alkame Şam’da bir mescide girer ve Ebü’d-Derda ile karşılaşır. Bunun üzerine Ebü’d-Derda, Alkame’ye Abdullah İbn Mes’ud’un bu ayetleri nasıl okuduğunu sorar: O da Abdullah’ın bu ayetleri “ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ” şeklinde okuduğunu söyler. (yani “ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ” ayetinin başındaki “ وَمَا خَلَقَ ” kelimesini hafz ederek “ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى ” şeklinde okumasıdır. Bunun üzerine Ebü’d-Derda, ben Rasulullah’ın(s.a.v) Abdullah’ın okuduğu gibi okuduğunu işittim”* der. Nesâî bunu zikretmekle Kur’ân’da hazfe dair kırâatin de olduğuna değinir.<sup>152</sup>

Nesâî, tefsirinde âyetlerdeki bazı kelimelerin değişik bablardan gelerek farklı okunabileceğine işaret etmiş ve bu değişikliğin ayetlere kattığı farklı anlamlar üzerinde durmuştur.

Örneğin O, “ حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا ” Nihayet o Peygamberlerin ümitsizliğe düştükleri ve kendilerinin hakikaten yalana

<sup>148</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 30.

<sup>149</sup> Talâk, 65/1.

<sup>150</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 441-443.

<sup>151</sup> Leyl, 92/3.

<sup>152</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 526-527.

çıkarıldıklarını sandıkları zaman onlara yardımımız geliverdi”<sup>153</sup> ayetinin tefsirinde, İbn Abbas’ın(r.a) kırâatine yer vermiştir. O, bu âyeti “ كُذِّبُوا ” şeklinde harekeli okumuş, Hz. Aişe (r.a) ise “ كُذِّبُوا ” şeklinde şeddeli okunması gerektiğini söylemiştir. O İbn Abbas’ın (r.a) kırâatini ise Hz.Peygamber’in Rabbi hakkında asla bir şüpheye düşmeyeceği gerekçesiyle reddeder.<sup>154</sup>

Örneğin O, “ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيفُونَهُ / Oruca dayanamayanlar bir düşkünün doyuracak kadar fidye verir”<sup>155</sup> ayetinin tefsirinde; âyetteki sülâsi bir babdan gelen “ يُطِيفُونَ ” kelimesini İbn Abbas’ın(r.a) tef’il babından “ يُطَوِّفُونَهُ ” şeklinde okuduğunu zikretmiştir.<sup>156</sup>

Örneğin O, “ وَإِذْ جَعَلْنَا مَوَالِيَّ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَأَنْوَهُمْ نَصِيْبَهُمْ / Ve hepsi için baba ve ananın ve yakın hısımlarının ve yeminlerinizin akdettiği kimselerin terekelerinden miras alır varisleri kıldık. Artık onlara nasiplerini veriniz. Şüphe yok ki: Allah Teâlâ her şey üzerine, hakkıyla şahittir”<sup>157</sup> ayetinin tefsirinde, İbn Abbas’ın(r.a) “ عَقَدَتْ ” kelimesini “ mufâale” babından “ عَاقَدَتْ ” şeklinde okuduğunu söyler ve bu okuyuşun ayete kattığı manayı, hicret esnasında Rasulullah’ın (s.a.v) Ensar ile Muhacirleri kardeş ilan etmesi ile açıklar. Bu âyette ise; ‘Yapılan anlaşmalara uyulması gerektiği’ ifade edilmektedir.<sup>158</sup>

Nesâî, aşağıda zikrettiğimiz örneklerde olduğu gibi bazen de kırâatleri sadece izahla yetinmiştir:

Örneğin O, “ مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا / Biz bir âyette her neyi nesh eder veya unutturursak ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz”<sup>159</sup> ayetiyle ilgili olarak iki hadis zikrederek ayeti tefsir etmeye çalışmıştır. Birinci hadis Hz. Ömer’den(r.a) rivayet olunan hadistir. O, bu hadiste içimizde en iyi Kur’ân okuyanın Ubey b. Ka’b ve en isabetli hüküm verenin ise Hz. Ali olduğunu söyledi, devamında ise Hz. Ömer’in (r.a) Ubey’in b. Ka’b’ın kendisine Rasulullah’dan (s.a.v) bu ayeti “ مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا ” şeklinde işittiğini ifade ettiğini söyledi. Ve bu ayette

<sup>153</sup> Yûsuf, 12/110.

<sup>154</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 606-608.

<sup>155</sup> Bakara, 2/184.

<sup>156</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 218-220.

<sup>157</sup> Nisa, 4/33.

<sup>158</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 380.

<sup>159</sup> Bakara, 2/106.

geçen “أَوْ نُنْسِيهَا” (Nunsiha) kelimesinin başındaki nun’u ötreli, ikinci nun’u sakin ve sini esreli olarak okumanın ayete kattığı mana ise “Biz bir âyeti nesh eder veya unutturursak” şeklindedir. Ubey’in b. Ka’b’in rivayeti bu ayetin neshe işâret ettiğinin delilidir.

İkincisi ise Kasım b. Rabî’a’dan rivayet olunan hadistir. O, bu hadiste Sâid b. Mâlik’in Sâid b. Museyyeb’in kırâatinden bahsederek, onun bu âyetteki “نُنْسِيهَا” kelimesinin başındaki birinci nun’u ötreli ikincisini sakin olarak okuduğunu ve bu okuyuş şeklinin ise Kur’ân’da neshin varlığına götürdüğü gerekcesiyle Müseyyeb’in bu okuyuşunu kabul etmez. Sâid b. Mâlik’in kendisi ise ayette geçen “نُنْسِيهَا” kelimesini “أَوْ نُنْسَاهَا” şeklinde okur ve bu kelimedeki geçen birinci nun’un üstün, ikinci nun’un sakin ve sin’in de fetha okunması gerektiğini söyler ve bu okuyuş şeklinin ayete kattığı mana ise “eğer unutursan” şeklindedir, der. Ve neshin olmadığına delil olarak da şu ayeti zikreder: “Şâyet bir şeyi unutursan Rabbini hatırla”<sup>160</sup>

Örneğin O, “إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ / Şüphe yok ki, rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan Allah’dır.”<sup>161</sup> ayetinin tefsirinde, Abdullah b. Mes’ûd’dan (r.a) rivayet edilen hadise yer verir. İbn Mes’ûd (r.a), *Rasulullah(s.a.v)’in bu ayeti kendisine* “إِنِّي أَنَا الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ” şeklinde olduğunu işittiğini söyler.<sup>162</sup>

Örneğin O, “فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ وَجَنَّتٌ نَعِيمٌ / (Onun için) rahatlık, güzel kokular (yahut rızık) ve naîm cenneti vardır”<sup>163</sup> ayetinin tefsirinde, Hz. Âişe’den (r.a) rivayet edilen hadise yer vermiştir. Buna göre Hz. Aişe bu ayeti Rasulullah (s.a.v) in “فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ وَجَنَّتٌ نَعِيمٌ” şeklinde (yani ayetteki “فَرُوحٌ” kelimesini “فَرُوحٌ” olarak) okuduğunu söyler.<sup>164</sup>

Sonuç olarak diyebiliriz Nesâî, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere kırâatlerle ilgili rivayetleri zikretmiştir. Öyle ki mevcut okuyuştan bazen kelime, bazen de cümle farklılıkları arz eden bu kırâatler, müfessirimiz tarafından haklarında herhangi bir yoruma tabi tutulmaksızın açıklanmıştır. Nesâî’nin tefsirinde kırâatlere yer verme tarzına gelince o, kırâatleri gerekli gördüğü yer ve oranda zikretmiş, bunu

<sup>160</sup> Kehf, 18/ 24; Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 181.

<sup>161</sup> Zâriyat, 51/58.

<sup>162</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 233-34.

<sup>163</sup> Vâkıa, 56/89.

<sup>164</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 382.

yaparken de doğal olarak nakli esas almıştır. Nesâî, kırâat farklılıklarının ahkâma etki edip etmemesi hususlarına da yer vermiş, fakat bunlarla ilgili bir yorumda bulunmamıştır. Ve bazı âyetlerde ise sadece kırâatleri zikretmekle yetinmiştir.

### C. Kur'ân'ın Sünnetle Tefsiri

Kur'ân'ı Kerim'den sonra onun en mühim tefsir kaynağı Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetidir. Sünnet Kur'ân'ın umûmunu, husûsunu, mutlak ve mukayyedini, nâsîh ve mensûhunu ve diğer hususlarını izah eder.<sup>165</sup>

Kur'ân'ı tefsir ederken sünnetin açıklayıcı mahiyette delil olarak ele alınıp kullanılması, müfessirlerin âyetleri yorumlarken her zaman dikkate aldıkları bir yöntemdir.<sup>166</sup> Bunun için Hz. Peygamber'in (s.a.v) tefsir örneklerini tesbit etmek gerekir. Bu hususta da ilk müracaat edeceğimiz kaynak hadis mecmuâları olacaktır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) tefsiri, tefsir kitaplarına nazaran daha azdır. Bu, onları toplayanların usullerine göre cerh ve ta'dile tâbi tutulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Hatta tefsir kitaplarında, zayıf ve mevzû olarak va'z edilmiş haberler çoktur. Bu durum karşısında Hz. Peygamber (s.a.v)'in tefsirinden örnekler elde etmek için müracaat edebileceğimiz en iyi kaynak muteber hadis mecmuaları olacaktır.<sup>167</sup>

İşte bu noktada Nesâî'nin “el-Müctabâ”sı hadis kaynakları arasındaki önemli yerini almaktadır. Böylesi güvenilir bir kaynağın müellifinin hadislerle Kur'ân'ı tefsir etmesi, bizim için de büyük önem arz etmektedir. Nesâî'nin Kur'ân'ı sünnetle tefsir etmesiyle ilgili olarak ele aldığı ayetlerin tefsirinde, şu konuların öne çıktığı görülmektedir: Kur'ân'ın bir yerinde umûm olan husus eğer başka bir âyetle tahsis edilmemiş ise sünnetle tahsis edilir.

Örneğin “الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ / Zina eden kadın ile zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun”<sup>168</sup> âyetinde zina eden herkese yüz değnek vurulması umumî olarak emredilmiş, Peygamberimiz (s.a.v) bu âyetteki emri bekârlara tahsis etmiş, evli olan erkek ve kadınlar için ise recm cezasını

<sup>165</sup> Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 231

<sup>166</sup> Demirci, Tefsir Terimleri, s. 142.

<sup>167</sup> Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 234.

<sup>168</sup> Nûr, 24/2. Aydüz, s.78.



uygulamıştır.<sup>169</sup> Böylece âyetin ifade ettiği umum olan bir mesele tahsis edilerek vuzûha kavuşmuştur.

Kur’ân’ın herhangi bir yerinde mücmel olan bir mesele başka bir yerinde mufassal olarak zikredilmemiş ise sünnetle tebyîn edilir.

Örneğin Kur’an’da “ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ / Ve hırsızlık yapan erkeğin ve kadının cezası olarak, Allah Teâlâ tarafından bir ibret olmak üzere ellerini kesin”<sup>170</sup> buyrulur. Bu âyette umûmî olarak zikredilen hırsızlığın, cezalandırmaya müstahak olan sınırını, Resulullah Efendimiz(s.a.v ) şöyle tahsis ve tebyin etmiştir: “*Çeyrek dinar veya daha fazla miktar çalanın eli kesilir.*”<sup>171</sup>

Bunlara ait misaller Kur’ân’da çokça bulunmaktadır. Nesâî’nin tefsir rivayetlerinde bu ve buna benzer birçok misal görmek mümkündür. Fakat biz burada birkaç örnekle yetineceğiz.

Nesâî, tefsirinde âyetin manasını teyid eden rivayetlere yer vermiş ve bu konuyla ilgili birçok hadis zikretmiştir.

Örneğin O, “ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْتَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامَ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ / Allah Teâlâ her dışının (karnında) neyi taşıdığını ve rahimlerin neyi eksiltip ve neyi artıracığını bilir ve her şey O’nun katında bir ölçü iledir.”<sup>172</sup> âyetinin tefsirinde, Rasulullah’ın (s.a.v) şu hadisine yer verir: “*Rahimlerin neyi taşıdığını, kişinin yarın ne kazanacağını, yağmurun ne zaman yağacağını, kişinin nerede öleceğini ve kıyâmetin ne zaman kopacağını Allah’tan başka kimse bilemez.*”<sup>173</sup> Bu hadis, ayette ele alınan “ Rahimlerin neyi taşıdığını Allah bilir ” ifadesini teyid etmiştir.

Örneğin O, “ فَأَعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُ لِدُنْيَاكَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ... / Bil ki: Allah’tan başka ilâh yoktur. Kendi günahın ve mü’min erkekler ile mü’min kadınlar için mağfiret dile ve Allah,(dünyada) dolaştığınız yeri ve (ahirette) varacağınız yeri de bilir”<sup>174</sup> âyetinin tamamını ele almayıp “ وَاسْتَغْفِرُ لِدُنْيَاكَ / Kendi günahların için Allah’tan mağfiret dile” kısmına yer vermiş ve ayeti Ebu Hureyre’den(r.a) rivayet edilen “*ben her gün Allah’a yüz defa istiğfar ederim*”

<sup>169</sup> Recm hakkındaki hadisler için bkz. Müslim, Hudûd 13; Ebû Davud, Hudûd 23.

<sup>170</sup> Mâide, 5/38.

<sup>171</sup> Ebû Davud, Hudûd, 11.

<sup>172</sup> Rad, 13/8.

<sup>173</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 609-610.

<sup>174</sup> Muhammed, 47/19.

hadisiyle tefsir etmiştir. O, bu hadise yer vermek suretiyle âyette geçen manayı teyid etmiştir.<sup>175</sup>

Nesâî, tefsirinde bazen Kur’ân’da ayrı ayrı ayetlerde geçen aynı kelimelerin izahı üzerine durmuş ve bu kelimeleri izah ederken aynı hadisi delil olarak kullanmıştır.

Örneğin O, “إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ / Biz onların üstüne o talihsiz mi talihsiz günde, her şeyi söküp atan bir kasırğa gönderdik.”<sup>176</sup> âyetinin tefsirinde, âyette geçen “ رِيحًا صَرْصَرًا ” rüzgârının ne olduğu hususunda, İbn Abbas’dan (r.a) rivayet edilen Rasulullah (s.a.v) ın şu hadisine yer vermiştir: “*Ben saba rüzgârıyla yardım edildim, Âd kavmi ise Debur rüzgârıyla helak edildi.*” Âyetteki Âd kavmini helak eden “sarsar” rüzgârının Rasulullah(s.a.v)’ın hadisiyle “debur rüzgârı” olduğu anlaşılmıştır.<sup>177</sup> Yine Âd kavmiyle ilgili başka bir ayette; O, “عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحِ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ / Âd kavmi ise son derece kuvvetli bir rüzgâr ile helâk edildiler”<sup>178</sup> ayetinin tefsirinde, yukarıda zikrolunan Kamer suresi 19. âyetin tefsirini yapmak için getirdiği aynı hadisi bu ayet için de zikretmiştir.<sup>179</sup> Böylece Nesâî, yukarıda zikrolunan ayetleri İbn Abbas’dan rivayet edilen aynı hadisi zikretmek suretiyle tefsir etmiştir. Ve bu iki ayetin tefsirine getirdiği hadisten de anlaşılıyor ki, âyetlerde kapalı olarak geçen ‘ صَرْصَرٍ ’ kelimesinin manası aynıdır bundan kasıt ise bu rüzgârın, Rasulullah’ın(s.a.v) hadisinden anlaşıldığı üzere, uğultusu şiddetli ve soğuk olan “ debur rüzgârı” olmasıdır.

Nesâî’nin sünnete verdiği önemin bir diğer göstergesi, mübhem ayetlerin sahih hadisle beyânına yer vermesidir.

Örneğin O, “حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ / Namazlara ve orta namaza devam ediniz”<sup>180</sup> ayetinin tefsirinde Rasulullah(s.a.v) ın: “*Bu namaz ikindi namazıdır*” hadisini zikretmiş ve ayette geçen “vusta” (orta) kelimesinden kastedilenin, ikindi namazı olduğunu söylemiş ve böylece ayetteki kapalılığı bu hadisle açıklamıştır.<sup>181</sup>

<sup>175</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt; II, s. 296.

<sup>176</sup> Kamer, 54/19.

<sup>177</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt; II, s. 368.

<sup>178</sup> Hakka, 69/6.

<sup>179</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt; II, s. 460.

<sup>180</sup> Bakara, 2/238.

<sup>181</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt; I, s. 266.

Bir başka örnekte ise “ أقيم الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا / Namazı, güneş dönüp gecenin karanlığı bastırincaya kadar güzelce kıl, sabah namazını da. Şüphe yok ki, sabah namazı şahitlidir”<sup>182</sup> âyetinde geçen “ مَشْهُودًا ” “meşhûd” kelimesi mübhem bir kelimedir. Bu kelimenin açıklanması için Nesâî, Ebu Hureyre’den(r.a) rivayet edilen hadise yer vermiştir. Buna göre Rasulullah(s.a.v): “*Meşhûd’ kelimesinden maksat gündüz ve gece meleklerin şahit olmasıdır*” buyurmuştur.<sup>183</sup>

Nesâî, tefsirinde lügavî izahlara da yer verirkende lügavî hadisleri kullanmıştır. Bu, genelde Hz. Peygambere sorulan sorular üzerine âyette geçen bazı kelimeleri açıklaması şeklinde olmuştur.

Örneğin “ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ / Görmedin mi ki: Allah Teâlâ temiz bir kelimeyi nasıl misâl getirmiştir, O, kökü sabit ve dalı semada olan hoş bir ağaç gibidir”<sup>184</sup> ayetinde zikrolunan ağacın hangi ağaç olduğu belli değildir. Nesâî, bu hususu İbn Ömer’den(r.a) rivayet ettiği hadisle açıklamıştır. O, Rasulullah’ın (s.a.v) sözkonusu ağacın “ hurma ” ağacı olduğunu söylemiştir.<sup>185</sup>

Nesâî, bazen de Kur’ândaki garip kelimelerin açıklanması hususunda da hadislere başvurmuştur.

Örneğin O, “ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلٌّ / O gün sura üfürülür. Artık göklerde olanlar da yerde olanlar da şiddetli bir korkuya tutulur, Allah’ın dilediği müstesna. Ve hepsi de ona boynu bükük bir halde gelirler”<sup>186</sup> ayetinin tefsiriyle ilgili İbn Ömer’den(r.a) rivayet edilen hadiste; “ *Rasulullah’a(s.a.v) bir Arap gelir ve sur hakkında ona sorar. Rasulullah’da(s.a.v) cevaben “o kendisiyle üflenlen bir boynuzdur buyurur.*”<sup>187</sup> Görüldüğü gibi bu âyette garip bir kelime olarak geçen “sur’un” ne olduğu boynuz ifadesi ile açıklanmıştır.

Nesâî, geçmiş ümmetlerle ilgili Kur’ân’ın verdiği mesellere tefsirinde yer vermiş ve o milletlerin Allah’ın emirlerinin dışına nasıl çıktıklarını hadislerle açıklamıştır.

<sup>182</sup> İsra, 17/78.

<sup>183</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt; I, ss. 658-59.

<sup>184</sup> İbrahim, 14/24.

<sup>185</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt; I, s. 615.

<sup>186</sup> Naml, 27/87.

<sup>187</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt; II, s. 142.

Örneğin O, “ ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ ” / (İsrailoğullarına) Bu kasabaya girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yeyin, kapısından eğilerek girin, (girerken) "Hitta!" (Yâ Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım zira biz, iyi davrananlara (karşılığını) fazlasıyla veririz,”<sup>188</sup> ayetinin tefsirinde Ebu Hureyre’den(r.a) rivayet edilen bir hadisi zikretmiştir. Buna göre Rasulullah (s.a.v): “*Ayetin muhatapları(israiloğulları) “ حِطَّةً Hitta!” (Yâ Rabbi bizi affet) kelimesini değiştirip yerine değişik manalara gelen “ Habbe ” (tane, tohum ve çekirdek) kelimesini söyleyerek karşı geldiler*” buyurmuştur.<sup>189</sup>

Nesâî, bazen de kapalı olan kelimelerin beyanına yer vermiştir. O, ele aldığı ayetleri Rasulullah’ın (s.a.v) hadisleriyle açıklamıştır.

Örneğin O, “ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ / Ve sizler için sabahın beyaz ipliği, siyah ipliğinden ayrılıncaya kadar yiyiniz ve içiniz”<sup>190</sup> ayetinin tefsirinde Hatim b. Adıyyin bir hadisine yer vermiştir. Buna göre: “*Resulullah’a(s.a.v) “ (حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ) âyetini sormuş, Rasulullah da(s.a.v) o, gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığıdır*” diyerek ayetin kapalılığını vuzuha kavuşturmuştur.<sup>191</sup>

Nesâî, tefsirinde Rasulullah(s.a.v)’in âyetleri temsillerle açıklamasına da yer vermiştir.

Örneğin O, “ وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ / Ve şüphesiz ki; bu benim dosdoğru yolumdur. Artık ona tâbi olunuz, başka yolları takip etmeyiniz. Sonra bunlar sizi Cenâb-ı Hakk’ın yolundan ayırır. İşte size bununla tavsiyede bulundu. Umulur ki, siz sakınasınız”<sup>192</sup> ayetinin tefsirinde Abdullah b. Mes’ud’un(r.a) şunu aktardığını nakleder: “*Rasulullah (s.a.v) bir gün bize elinde bir çubukla yerde çizgiler çizdi. Düz bir yol çizerek bu Allah’ın yoludur dedi, Daha sonra sağa sola yollar çizdi, bunlar da şeytanın yollarıdır. O, bu yollardan sizin gitmenizi istiyor, dedi. Sonra da yukarıda zikrolunan ayeti okuyarak*

<sup>188</sup> Bakara, 2/58.

<sup>189</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s.171.

<sup>190</sup> Bakara, 2/187.

<sup>191</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 222.

<sup>192</sup> En’am, 6/ 183.

*Allah'a tabi olmamızı başka yollara girmememizi istediğini buyurdu. Görüldüğü üzere Peygamberimiz(s.a.v) bu âyeti temsili olarak tefsir etmiştir.*<sup>193</sup>

Nesâî, umum ifade eden âyetlerin tahsisine tefsirinde yer vermiş ve âyetin hadisle nasıl tahsis edildiğini göstermiştir.

Örneğin O, “... الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ... / بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ...<sup>194</sup>” âyetinin tefsirinde Hz. Âişe'den(r.a) rivayet edilen bir hadisi zikretmiştir. Bu hadise göre Hz. Âişe şöyle buyurdu: “*Bakara suresinin en son âyeti nazil olunca Rasulullah(s.a.v) doğruca mescide gitti, bu âyeti mescitte bulunanlara okudu ve ardından da şarap ticaretinin haram olduğunu söyledi.*” Anlaşılacağı üzere âyette geçen ticaretin helal olduğu ifadesi umum ifade ederken, Rasulullah'ın(s.a.v) “şarap ticareti haramdır” ifadesiyle de bu âyet tahsis edilmiştir.<sup>195</sup>

Sonuç olarak Nesâî, âyetlerin tefsirinde hadislerin dışında herhangi bir görüşe yer vermemiştir. O, âyetlerin anlaşılması hususunda hadisleri yeterli görmüş, doğrudan âyetlerle ilgili hadisleri zikretmiştir. Tefsirinde yer verdiği tüm hadislerin senedlerini zikretmiş ve rivayet farklılıklarını göstermeye çalışmıştır. Ancak hadislerin sıhhat yönüne değinmemiştir. Çünkü o, eserine kendi kriterlerine göre sahih bulduğu hadisleri almıştır. Bununla birlikte tefsiri neşre hazırlayanlar, diğer hadis kitapları ile karşılaştırarak hadislerin sıhhat derecelerini tahriç etmişler ve dipnotlarda bunlara yer vermişlerdir.

#### **D. Kur'ân'ın Sahâbe Sözü ile Tefsiri**

Hz. Peygamber'den sonra tefsir sahasında en büyük rolü sahâbe almıştır. Çünkü sahâbe, sarsılmaz imanları, hadiseleri izlemeleri ve vakıf ahyin nüzülü esnasında hadiselerle vakıf olmaları sebebiyle Kur'ân'ı en iyi anlayan kimseler olarak kabul edilmişlerdir. Sahâbe, hakkında nass mevcut olan hususlarda konuşmuyorlardı. Bunların dışında tefsire ihtiyaç duydukları ayetlerin açıklamasında re'y ve icthada

<sup>193</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt; I, s. 485.

<sup>194</sup> Bakara, 2/275.

<sup>195</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt; I, s. 288.

başvurarak ayetleri tefsir ediyorlardı.<sup>196</sup> Şu bir gerçektir ki, sahâbenin ilim bakımından aralarında büyük farklılıklar olduğu gibi, onlar fazilet bakımından da müsavi değillerdi. Bazısı daha cesur, bazısı ticaret erbabı, bazısı ise daha âlimdi.<sup>197</sup> Bu şekilde farklı düşünceye sahip olan sahâbenin kendi dilleriyle nâzil olmuş olan Kur'ân'ı aynı ölçüde anlayışları bir olamazdı. Yine hadiselerle hükümler arasındaki münasebete vakıf olan sahâbe, sonradan gelenlere nisbeten Kur'ân'ı daha iyi anlayacaktır. Ama bu anlayış hepsinde aynı olamazdı. Arap diline ve edebiyatına vakıf olanlar ve olmayanlar ile Hz. Peygamberin daima yanında bulunan ve bulunmayanların anlayış ve bilgileri bir olmayacaktır.<sup>198</sup>

Sahabe devrinde tefsir ilminde ileri gelenlerden bazıları şunlardır: Ali b. Ebi Tâlib (ö. 40/660), Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652), Ubey b. Kâ'b (ö. 19 /640), Abdullah b. Abbas (ö. 68/687), Ebû Musâ el-Eş'arî (ö. 44/664), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) ve Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692). Bu sahâbelerin hepsinin ilmi şahsiyetleri birbirine eşit değildir. Bilhassa İbn Abbas'ın(r.a) tefsirdeki mevki'i takdire şâyandır, İbn Mes'ûd onun hakkında: "Kur'ân'ın tercümanıdır" demiştir.<sup>199</sup>

Nesâî tefsirinde, Kur'ân ve Sünnetten sonra sahâbeden gelen rivayet ve görüşlere gereken önemi vermiş ve onlardan gelen rivayetler ışığında birçok ayetin tefsirini yapmıştır. Biz de Nesâî'nin tefsirinde sahâbenin Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir edişine dair yaptığı bu tefsirlerden bir kaçına yer vereceğiz.

Örneğin O, "وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ / Ve şahitlik eden ve şahitlik edilene"<sup>200</sup> âyetinin tefsirinde, İbn Abbas'ın "Şâhid" kelimesinden kastedilen Resûlullah (s.a.v) olduğunu "Meşhûd" kelimesinden maksadın ise kıyamet günü olduğunu söylemiş ve buna delil olarak "فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا / Nasıl olacak! Her ümmetten bir şahit getireceğimiz, seni de onların üzerine bir şahit getireceğimiz zaman?"<sup>201</sup> ayetini zikretmiştir. Bu âyetin tefsirinde İbn Abbas(r.a) kapalı olan "şâhid ve

<sup>196</sup> Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 234,

<sup>197</sup> Zehebi, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-Müfessirûn**, Daru'l-Kütübi'l-Hadisiyye, Kâhire, 1961, Cilt: I, ss. 95-97; Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988, Cilt: I, s. 107; Ergün Çapan, **Kur'ânı Kerimde Sahabe**, Işık Yayınları, İzmir, 2002, s. 402.

<sup>198</sup> Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 234; Aydüz, s.58.

<sup>199</sup> İbn Kesir, **Tefsîru'l Kur'ân'il-Azîm**, Kahraman Yayınevi, İstanbul, 1984, Cilt: I, s. 3; Suat Yıldırım, **Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri**, İstanbul, 2006, 16-17.

<sup>200</sup> Buruç, 85/3.

<sup>201</sup> Nisa, 4/41.

meşhûd” kelimelerini kendi görüşüyle açıklamış, aynı zamanda ayeti kendi görüşünü destekleyen başka bir ayetle de te’yt etmiştir.<sup>202</sup>

Nesâî, tefsirinde sahâbenin Kur’ân’ı sünnetle tefsir etmesinde yer vermiştir.

Örneğin O, “... إِذَا هَدَيْتُمْ / يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا هَدَيْتُمْ / Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık O, size yaptıklarınızı bildirecektir”<sup>203</sup>âyetinin tefsirinde, Hz. Ebubekir’in (r.a) bu ayetle ilgili olarak şöyle söylediğine yer verir: “ O, Ey insanlar siz bu âyeti okuyup yanlış tefsir ediyorsunuz. Ben Allah Rasulü’nün şöyle dediğini duydum: İnsanlar zâlimi görüp de elinden tutup mani olmazlarsa, Allah’ın onların üzerine kendi katından bir azap göndermesi yakındır”dedi ve bu ayeti okudu. Böylece ayette insanların yaptıklarına dair mesuliyetin ne olduğu hususundaki mübhemlik, Nesâî’nin tefsirinde yer verdiği Hz. Ebubekir’den rivayet edilen hadisle vuzuha kavuşmuştur.<sup>204</sup>

Nesâî, başka bir ayette mübhemlikle ilgili sahâbenin tefsirine yer vermiştir.

Örneğin O, “... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ / Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilerin üzerine farz olduğu gibi sizin üzerinize de farz olmuştur. Ta ki sakınabilesiniz”<sup>205</sup>âyetinin tefsiriyle ilgili olarak Hz. Aişe (r.a) den rivayet edilen şu hadise yer vermiş: “Cahiliye döneminde Kureyşliler Aşure günü oruç tutarlardı. Rasulullah’da (s.a.v) aşure orucunu tutardı, Medine’ye geldiğimiz zaman Ramazan orucu farz oluncaya kadar Rasulullah (s.a.v) bize bu orucu tutmamızı emretti. Ne zaman ki Ramazan orucu farz kılındı ve bunun üzerine Rasulullah (s.a.v) dileyen aşure orucunu tutsun, dileyen tutmasın dedi.”<sup>206</sup> Nesâî bu âyetin tefsirinde Hz. Aişe validemizden rivayet edilen hadise yer vererek orucun ne zaman farz olduğuna dair müşkili izah etmiştir.

Nesâî, tefsirinde sahâbenin Kur’ân’ı kendi görüşleriyle tefsir edişine yer vermiştir.

Örneğin O, “... خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ / Af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir”<sup>207</sup> ayetinin tefsirinde, “ خُذِ الْعَفْوَ ” ifadesini açıklarken İbn

<sup>202</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 514

<sup>203</sup> Maide, 5/105.

<sup>204</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 457.

<sup>205</sup> Bakara, 2/183.

<sup>206</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 215.

<sup>207</sup> A’râf, 7/199.

Zübeyr'in görüşüne yer vermiştir. O, buradaki “خُذِ الْعَفْوَ” ifadesinden maksad “İnsanların ahlakıdır” diyerek, bu ayetteki af yolunun ne olduğu hususundaki mübhemliği açıklığa kavuşturmuştur.<sup>208</sup>

Nesâî, tefsirinde sahâbenin ayetlerin sebebi nüzulünü ele almalarından da bahsetmiştir.

Örneğin O, “وَإِثْلَ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْعَالِينَ” / Onlara (yahudilere), kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku”<sup>209</sup> ayetinin tefsirinde, ayetin sebebi nüzulü ile ilgili olarak Abdullah İbn Mes’ud’un(r.a) rivayetini örnek olarak sunmuştur. *O, bu âyetin sebebi nüzulü Ümeyyedir*” diyerek ayeti izah etmiştir.<sup>210</sup>

Bir başka ayette, “لَا تُحْرِكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ” / Sana vahyedilene unutmamak için tekrarlarken hemen anında bellek için dilini kımıldatma”<sup>211</sup> ayetinin tefsirinde İbn Abbas’ın(r.a) şöyle dediğine yer vermiştir: *Peygamberimiz(s.a.v) Kur’ân indiği zaman onu öğrenip ezberlemek için acele ediyordu. Bunun üzerine bu ayet inerek bu konuda acele etmemesi gerektiğini haber verdi.*<sup>212</sup>

Nesâî, bazen de tefsirinde sahâbenin ayetlerin manasını teyid etmesine yer vermiştir.

Örneğin O, “إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ / O zaman katından bir güven olmak üzere sizi hafif bir uykuya daldırıyordu; sizi temizlemek, şeytanın pisliğini (verdiği vesveseyi) sizden gidermek, kalplerinizi birbirine bağlamak ve savaşta sebat ettirmek için üzerinize gökten bir su (yağmur) indiriyordu”<sup>213</sup> ayetinin tefsirinde ayette geçen uyuklamayı sahâbeden örnek vererek tefsir etmiş ve bununla ilgili Ebu Talha dan (r. a) farklı isnadlarla gelen iki hadise yer vermiştir. o iki rivayetde de “Uhud günü kendisine uyuklama geldiğini hatta birkaç defa elinden kılıcını düşürdüğünü söylemiştir”.<sup>214</sup> Nesâî de, bu hadisi zikrederek sahâbenin sözüyle ayetteki uyuklama olayını teyid ettiğini belirtmiştir.

<sup>208</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 512.

<sup>209</sup> A’raf, 7/175.

<sup>210</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 508.

<sup>211</sup> Kıyâmet, 75/16.

<sup>212</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 480.

<sup>213</sup> Enfal, 8/11.

<sup>214</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 516.



Nesâi tefsirinde bazen de sahâbenin ayetteki kapalılığı açıklamasına değinmiştir.

Örneğin O, “ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ”  
ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ / Ve mümin kadınlara da söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar ve avret mahallerini muhafaza etsinler ve ziynetlerini açmasınlar, onlardan her açık olanı müstesna ve başörtülerini yakalarının üzerine sarkıtsınlar ve ziynetlerini açıvermesinler”<sup>215</sup> ayetinin tefsirinde, Hz. Aişe’den (r.a) gelen şu hadise yer vermiştir. O, “*Ne zaman ki bu ayet indi, kadınlar bütün vücutlarını kaplayan elbiseleri üzerlerine aldılar*” diyerek, bu ayetteki örtünmenin şekli ile ilgili kapalılığı açıklamıştır.<sup>216</sup>

Nesâi tefsirinde, bazen sahâbenin neshi ele alışına da yer vermiştir.

Örneğin O, “ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيَهُمْ عَنِ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ”  
يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ / İnsanlardan bir kısım beyinsizler: Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir? diyecekler. De ki: Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediğini doğru yola iletir”<sup>217</sup> ayetinin tefsirinde Berâ b. Azib (r.a) şöyle der: “Resulullah’la (s.a.v) birlikte Beyti makdis’e ya on altı ya da on yedi ay yönelerek namaz kıldık, daha sonra da bu ayet inerek kiblenin değiştiğini bildirdi.” Nesâi’de bu rivayeti zikrederek âyette geçen kiblenin değişimi ile ilgili bilgiye yer vermiştir.<sup>218</sup>

Netice itibarıyla sahâbe, Kur’ân’ın anlaşılmasında Rasulullah’dan (s.a.v) sonra en büyük rolü üstlenmişlerdir. Onların Kur’ân’da anlamadıkları bir konuyu Rasulullah’a(s.a.v) doğrudan sorarak öğrenmeleri, aynı zamanda ayetlerin sebebi nüzulüne vakıf olmaları, Kur’ân’ın tefsirinde çok önemli bir yer oluşturmuştur. Nesâi, tefsirinde yer yer sahâbenin görüşlerine de yer vererek eserini zenginleştirmiştir.

<sup>215</sup> Nur, 24/31.

<sup>216</sup> Nesâi, Tefsir, Cilt: I, s. 121.

<sup>217</sup> Bakara, 2/142.

<sup>218</sup> Nesâi, Tefsir, Cilt: II, s. 579.

## E. Kur'ân'ın Tabiun Sözü ile Tefsiri

Peygamberimiz(s.a.v) ve dört halife devrinden itibaren, yeni fetihlerle İslam devletinin sınırları Arap yarımadasını aşmıştı. Fethedilen her beldeye İslam'ı öğretmek için muâllimler gönderiliyordu. Rasulullah(s.a.v) zamanında Muaz b. Cebel'in Yemen'e, Hz. Ömer döneminde ise Abdullah b. Mes'ud'un Irak'a muallim olarak gönderilmesi, oralarda ilmi hareketlerin başlamasına neden olmuştur. İslam dininin hükümlerine olduğu beldelede, sahabenin ileri gelen alimleri ders halkaları kuruyor, etrafına topladığı öğrencilere Kur'ân'dan anladıkları ve Hz.Peygamber'den (s.a.v) öğrendikleri tefsiri öğretiyorlardı. Müslümanların yaşadığı birçok bölgede yeni Müslümanların da katılmasıyla ihtilaflar çıkmaya başladı. Bu ihtilaflardan bazıları Kur'ân âyetlerinin yorumu çevresinde oluyordu. Tabiûn'dan bazı ileri gelenler Kur'ân'ın tefsiri hususunda ihtiyatlı davranırken, bazıları da Kur'ân'ın ma'kûl ve doğru bir şekilde tefsir edilmesine şiddetle ihtiyaç duyulduğunu ifade ediyorlardı.<sup>219</sup>

Sahâbelerin buldukları bölgelerde yaptıkları bu ders halkalarına “Mevâli” adıyla anılan ve Arap olmayan kişiler de katılıp ilim tahsil ediyorlardı. Bunlar genelde tefsir alanında temayüz etmiş kişilerdi. Bunların başında Tabiûn içinde tefsir ve fıkhıta öne çıkan Nafi, İkrime, Atâ, Saîd b. Cübeyr ve Hasan Basrî gibi şahıslar gelmektedir. Bu âlimler tefsirde meşhur sahâbilerin mevâlisi olarak anılmaktadır.<sup>220</sup> Bu Sahâbelerin kurduğu ve tâbiûndan meşhur müfessirlerin yetişmiş olduğu tefsir ekolleri şunlardır:

**1-Mekke Ekolü:** Bu medrese Abdullah b. Abbas (ö. 68 /687) tarafından kurulmuştur. Kur'an tefsirinin piri olan bu sahabenin kurmuş olduğu tefsir ekolü hakkında İbn Teymiye: “Tabiûn içerisinde tefsir yönünden en önde gelenler Mekke ekolünün yetiştirdiği müfessirlerdir. Çünkü onlar, İbn Abbas'ın yetiştirdiği talebelerdir” diyerek bu ekolün önemini ortaya koymuştur. Bu ekolün yetiştirdiği seçkin öğrenciler şunlardır: Said b. Cübeyr (ö. 95/714), Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), İkrime (ö. 105/723), Atâ b. Ebî Rabah (ö. 114/732) ve Tâvus b. Keysan (ö. 106/724).

<sup>219</sup> M. Zeki Duman, *Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi*, Kayseri, 1992, s. 133; Aydın, s. 59.

<sup>220</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 243; Aydın, s. 59.

**2-Medine Ekolü:** Bu ekolün kurucusu Medine'nin en büyük âlimlerinden olan Ubey b. Kâ'b'dır. (ö. 30/650). Onun yetiştirdiği öğrenciler şunlardır: Ebul-Âliyye (ö. 90/708), Muhammed b. Kâ'b el-Kurâzî (ö. 118/736) ve Zeyd b. Esleme (ö. 136/753).

**3-Irak (Kûfe) Ekolü:** Kurucusu Abdullah İbn Mes'ûd'dur. Bunun yetiştirdiği talebeler arasında; Mesruk b. el-Ecdâ (ö. 63/683), Esved b. Yezîd (ö. 75/694) ve Hasan Basri (ö. 110/728)<sup>221</sup>nin isimlerini zikredebiliriz.

Tâbiûn döneminde Kur'ân'ın tamamı tefsir edilmeye başlanmış, Kur'ân'daki garip kelimeler baştan sona ayet ayet tefsir edilmiştir. Ayrıca istinbat ve istidlâl yoluyla ayetlerden hükümler çıkarma yoluna gidildiği görülmektedir. Bu ve benzeri çalışmalar sahabe döneminde görülmeyen özellikler olup, tabiûn döneminde görülmüştür.<sup>222</sup>

Nesâî'nin Kur'ân âyetlerini tefsir ederken tâbiûnun görüşlerine de yer verdiği görülmektedir. Onun, tabiûnden zikrettiği görüşler ya tabiûnun kendi görüşü ya da bir sahabeye dayandırdığı görüşleridir. Bunlar da genelde fikhî meseleler, sebab-i nüzuller, kelimelerin anlam ve istikakıyla ilgili hususlardır. Nesâî'nin tefsirinde yer verdiği bu meselelere biz de kısaca değineceğiz:

Nesâî, tâbiûnun fikhî meselelere bakışını içeren ayetlerin tefsirine yer vermiştir.

Örneğin O, “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى / Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı”<sup>223</sup> ayetinin tefsirinde tâbiûndan Mücahid'in görüşüne yer vererek; “ *İsrail oğullarına kısas farz idi, fakat diyet yoktu. Bu ayet inince Allah Teâlâ Ümmet-i Muhammed'e kolaylık olsun diye diyeti helal kıldı*” şeklinde ayeti tefsir etmiştir.<sup>224</sup>

Nesâî, âyetlerin tefsirinde tâbiûnun sebebi nüzûle dair görüşüne de temas etmiştir.

Örneğin O, “ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أذىٌ مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ ... / وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا / Eğer size yağmurdan bir eziyet olur yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın.

<sup>221</sup> İbn Teymiye, **Mukaddime fi Usûli't Tefsir**, terc. Harun Ünal, İstanbul, 1985, ss.78-79.

<sup>222</sup> Zehebî, **et-Tefsir ve'l Müfessirûn**, Daru'l Kütübi'l-Hadisyye, Kahire, 1961, Cilt: I, s. 131; Gümüş, s. 92; Duman, s. 133; Aydüz, s. 62; Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, s. 168-169.

<sup>223</sup> Bakara, 2/178.

<sup>224</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 581

Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır”<sup>225</sup> âyetinin tefsirinde, tabiûn’dan Sa’id b. Cübeyr’ İbn Abbas’ın (r.a) bu âyet Abdurrahman b. Avf’ın savaşa yaralanması üzerine indiğini söyledi”<sup>226</sup> görüşüne yer vermiştir.

Nesâî, tefsirinde kapalı bir kelimeyi tabiûnun nasıl izah ettiğine değinmiştir.

Örneğin O, “ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ / De ki: Ben bunun üzerine sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum”<sup>227</sup> âyetinin tefsirinde, tabiûndan Tavûs’un şu rivayetine yer vermiştir: “ *İbn Abbas(r.a) ayetteki “ فِي الْقُرْبَىٰ ” “kurba” kelimesinden maksat Al-i-Muhammed (ehli beyt) olduğunu söyledi*” şeklindedir.<sup>228</sup>

Sonuç olarak ilk tefsir hareketlerinin tabiûn döneminde rivayet tefsirleri olarak ortaya çıkması, tabiûnun tefsir üzerindeki önemini göstermektedir. Ancak Nesâî’nin birkaç rivayetin dışında âyetlerin tefsiriyle ilgili tabiûndan gelen hadislere tefsirinde fazlasıyla yer verdiğini söylemek mümkün değildir.

---

<sup>225</sup> Nisâ, 4/ 102.

<sup>226</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 404.

<sup>227</sup> Şurâ, 42/23.

<sup>228</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 266.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### NESÂÎ'NİN TEFSİRİNDE DİNİ İLİMLER

#### I. TEFSİR VE KUR'AN İLİMLERİ

Çalışmamızın bu kısmında, Nesâî'nin tefsirindeki Kur'ân ilimlerine dair rivayetlere yer vereceğiz.

##### A. Fadâilü'l-Kur'ân

Fadâilü'l-Kur'ân, Kur'ân'ın faziletleri demektir. *Fezâil*, üstünlük, erdemlik ve mükemmenlik' gibi anlamlara gelen *fâzilet*'in çoğuludur. Kur'ân-ı Kerim'in tamamının veya bir sûre ve ayetinin okunması, okuyanların alacağı sevaplarla ilgili haber ve rivayetlerin yer aldığı eserlere ve bununla ilgili bilgileri ele alan ilme "Fedâilü'l-Kur'an adı verilmektedir.<sup>229</sup> İslamî eserlerde bu konuyla ilgili geniş bilgilere yer verilmiş ve bilhassa hadis mecmualarında bu konuyla alakalı müstakil kitab ve bablar tahsis edilmiştir.<sup>230</sup> Biz burada bu konunun teferruatına girmeyip, onun fâziletine dâir bazı haberlere değineceğiz.

Kur'ân'ın fâziletine ait haberler, ya Kur'ân'ın bütününe fâziletine ait ayet ve hadislerdir. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de bununla ilgili şöyle buyrulur: "Müslümanlardan olmak ve Kur'an okumakla emrolundum."<sup>231</sup> Allah Teâlâ Kur'ânı dertler için devâ, kalplerin pasını silmek için cilâ, ders almak isteyenler için öğüt, hak dava için hidayet rehberi olarak gönderdi."<sup>232</sup> Peygamberimizinde hadislerinde "Sizin en hayırlınız Kur'ân-ı öğrenen ve öğretenidir"<sup>233</sup> buyurmuştur. Yine başka bir hadiste "İçerisinde Kur'ân okunan evde hayır çok, Kur'ân okunmayan evde ise hayır azdır."<sup>234</sup>

Ya da bunlar bazı sure ve ayetlerin faziletine ait hadislerdir Mesela, "Rasulullah bu konuda: ( İhlâs sûresi için)" *Nefsîmi yedi kudretinde tutan Allah'a*

<sup>229</sup> Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2006, s. 58.

<sup>230</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 201.

<sup>231</sup> Neml, 27/ 91-92.

<sup>232</sup> Yunus, 10 /57.

<sup>233</sup> Buhari, Cilt: VI, s. 236.

<sup>234</sup> Suyûti, *el-İtkan*, Cilt: IV, s. 103.

yemin ederim ki, o, Kur'ânın üçte birine denktir,"<sup>235</sup> yine "kim Allah'ın kitab'ından bir harf okursa, ona bir hasene/sevap vardır. Bir hasene, on katı ile artırılır. Elif-Lam-mim bir harftir, demiyorum. Fakat elif bir harf, lâm bir harf, mim bir harftir"<sup>236</sup> buyurmuştur.

Fedâilü'l-Kur'an hakkında eser telif eden birçok müellif vardır. Bunlardan bazıları şunlardır. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Harevi (ö. 224/838), Nesâî (ö. 303/915), er-Râzî (ö. 454/1062), İbn Kesir <sup>237</sup>(ö. 774/1373).

Nesâî'nin tefsirinde, önem verdiği hususlardan biri de, âyet ve surelerin faziletlerini ortaya koymaya çalışmasıdır. O, bunu yaparken çoğu zaman âyet ve surelerin faziletine dair mevcut rivayetleri nakletmekle yetinmiştir. Biz de, Nesâî'nin bu konuyla alakalı ele aldığı sûre ve âyetlerden bir kaçını örneklerle ele alacağız.

O, Fatiha'nın tefsirinde, sûrenin faziletine temas ederek, şu iki rivayeti zikretmiştir: Birincisi Said b. Mualla'dan (r.a) rivayet edilen hadistir: "*Ben bir defasında namaz kılariken, Rasulullah bana seslendi. Ben de, o anda namazda olduğumdan cevap veremedim. Ve daha sonra Rasulullah'ın yanına gittiğimde "niçin bana cevap vermedin." ben de: "Ya Rasulallah namaz kılyordum," dedim. Bunun Üzerine, Rasulullah da Allah Teâlâ'nın: "Ey iman edenler sizi size hayat verecek şeye çağırdıkları zaman Allah'a ve Rasulüne cevap verin"*<sup>238</sup> âyetini okuyarak Allah'ın bu emrini bilmez misin? dedi. Sonra Said Rasulullah'a kendisini niçin çağırdığını sormuş, Rasulullah da bunun üzerine Ey Said! "Mescitten çıkmadan sana muhakkak bir sûre öğreteceğim ki, bu sûre Kur'an'daki surelerin en büyüğüdür, dedi. Elimi tuttu mescitten çıkmayı murad ettiğim zaman, Ey Allah'ın Rasulü! Öğreteceğiniz sûre hangisidir, dedim. O da bana cevaben; " **أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** / ayetini okudu, Seb'a Mesanî (tekrar olunan yedi ayet ) ve bana ihsan olunan Kur'an-ı Azimdir, buyurdu."<sup>239</sup>

Ebu Hureyre(r.a)'den rivayet edilen hadiste o, ben Rasulullah'dan(s.a.v) şöyle işittim: "*Rasulullah(s.a.v) Fatiha okunmayan namaz eksiktir.*" dedi. Bunun üzerine birisi Ya Ebu Hureyre! İmamın arkasında olduğumuz zaman da okuyalım mı? dedik

<sup>235</sup> Buhari, Cilt: VI, s. 233.

<sup>236</sup> Tirmizî, Ebu İsâ b. Sevre, **es-Sünen**, İstanbul, 1992, Cilt V, s. 175.

<sup>237</sup> Not: Bu sahada değişik isimler altında yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır. Bkz. Ebü'l-Ferc Fahrettin Abdurrahman İbn Hacer el-Hanbelî (ö.795/1393), **Mevridü'z-Zaman ıla Marifeti Fezâilü'l-Kur'an**, Abdullah Aydemir, **Kur'anın Faziletleri**, İsmail Karacam, ss. 63-66.

<sup>238</sup> Enfâl, 8/24.

<sup>239</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 155-156.

O da evet okuyun, çünkü ben Rasulullah'dan(s.a.v) şöyle işittim; O, Allah'ın şöyle buyurduğunu söyledi:“ *Ben, namazı kendim ile kulum arasında ikiye ayırdım. Yarısı benim, yarısı da kulumundur. Kulumun istediği hakkıdır. Kul;* ‘ *الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ* ‘ *الْعَالَمِينَ*’ dediğinde, Allah; ‘*Kulum bana hamdetti,*’ der. Kul; ‘ *الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ* ’ dediğinde, Allah; ‘*Kulun beni övdü*’ der. Kul; ‘ *مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ* ’ dediğinde, Allah; ‘*Kulum beni yüceldi*’ der. Kul; ‘ *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* ’ dediğinde, Allah; ‘*Bu ayet kulum ile benim aramdadır ve kuluma istediği haktır,*’ der. Kul; ‘ *إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ* ’ dediğinde ise, Allah; ‘*Bunlar kulumundur ve kulumun istediği hakkıdır, istediği verilecektir*”der.

Nesâî, tefsirinde ayetin içersinden bir kelimeyi zikrederek o kelimenin faziletine dair rivayetlere yer verir.

Örneğin O, “ *وَلَوْ لَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنْ تَرَىٰ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا* / Bağına girdiğinde: Mâşâallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya! Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan (şunu bil ki)” ayetinin içinden “ *لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ* ”<sup>240</sup> ifadesini alıp tefsirine yer vermiştir. O, bu âyeti Ebu Zerr'den rivayet edilen bir hadisle yorumlamıştır. Bu hadise göre; *Peygamberimiz (s.a.v) Ya Ebâ Zerr! Sana cennet hazinelerinden birini göstereyim mi? buyurdu, ben de evet Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v) La havle ve la kuvvete illa billâh*’ dememi söyledi”<sup>241</sup>şeklindedir.

Bir başka örnekte O, “ *فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ...* / İmdi şunu bil ki: Şüphe yok, Allah'tan başka ilâh yoktur”<sup>242</sup>ayetinin tefsirinde, İtbân b. Malik'ten gelen şu iki rivayeti zikreder: Rasulullah(s.a.v) “ *Lâilâhe illallah*’ sözü bulunmayan kişi ateşin yaktığı veya cehennemin gıdasıdır,” dedi. İtbân'dan gelen diğer rivayete göre ise, Rasulullah(s.a.v): ‘*Lâilâhe illallah*’sözünü söylemeden bir kişi vefat etmesin. Çünkü bu söz Allah'ın rahmetini celb eder ve Cehennemi de ona haram kılar”<sup>243</sup> buyurmuştur.

Nesâî, tefsirinde bazı sureleri okumanın faziletine dair rivayetlere de yer vermiştir.

<sup>240</sup> Kehf, 18/39.

<sup>241</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 5.

<sup>242</sup> Muhammed, 47/19.

<sup>243</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 294-295.

Örneğin O, Fetih suresiyle ilgili olarak Hz. Ömer'den (r.a) rivayet edilen hadisi zikretmiş ve bu hadiste Rasulullah(s.a.v): “*Dün bana öyle bir sure indirildi ki, o dünya ve içindekilerden bana daha sevimlidir*” buyurmuş ve şu ayetleri okumuştur:

244 *إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا*  
*وَيُنصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيمًا*

Yine başka bir örnekte O, Mülk suresinin faziletiyle ilgili olarak, Ebu Hureyre'den (r.a) şu hadisi rivayet eder. Rasulullah (s.a.v): “*Kur’ân’da otuz ayetli bir sûre var ki, bu sûre okuyanın günahları af oluncaya kadar ona şefa’at eder*”, buyurdu ve ardından da Mülk suresini okudu “ *تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ...*”<sup>245</sup>

Nesâî, tefsirinde Kur’ân’ın son kısmında yer alan kısa surelerin faziletine de değinmiştir.

Örneğin O, Kâfirûn suresini okumanın faziletine yer vermiş ve bu sureyle ilgili iki rivayeti ele almıştır. Birincisi Ebu Hureyre'den(r.a) rivayet edilen şu hadistir: “*Rasulullah “Sabah namazının birinci rekâtında Kâfirûn suresini, ikinci rekâtında da İhlâs suresini okuyordu.”* İkincisi ise Feri b. Nevfel'den rivayet olunan hadistir. “*Hadise göre babasının Hz. Peygamberin yanına gittiğini ve uyumadan önce ne okuması gerektiğini sormuş, bunun üzerine Hz. Peygamber de (s.a.v) ona yatağına yatarken Kâfirûn suresini okuyup uyumasını, çünkü bu sure insanı her türlü şirkten koruyacağına bildirmiştir.*”<sup>246</sup>

Nesâî'den nakledeceğimiz bir başka örnekte o, İhlâs suresinin faziletine dair Ubeyd b. Huney'in rivayetine yer vermiştir. O, Ebu Hureyre'den (r.a) bu sure ile ilgili şunu işittiğini söyler: *Ebu Hureyre, Rasulullah(s.a.v) ile birlikte yürürken bir adamın İhlâs suresini okuduğunu işittiklerini ve bunun üzerine Rasulullah'ın(s.a.v): “Vacip oldu,” demesi üzerine, ben de Ey Allah'ın Rasulü ne vacip oldu, diye sordum, O da cevaben: “İhlâs suresini okuyana Cennet vacip olmuştur, dedi.*<sup>247</sup>

<sup>244</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 301.

<sup>245</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 453.

<sup>246</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 562.

<sup>247</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 570.



## B. Dil ve Lügat Yönünden Tefsir

Dil, insanın kendisini başkalarına ifade etmek için kullandığı en temel araçtır. İnsanlar duygu, düşünce ve tercihlerini başkalarına aktarırken bir dili kullanmaktadırlar. Allah'ın vahiylerini içeren Kur'an-ı Kerim, bize beşerî bir dil olan Arapça ile aktarılmıştır. Kur'an kendisinin bu özelliğini Şura sûresi 7. ayette şöyle ifade etmektedir: “( Ey Muhammed!) Böylece ana kenti (Mekke) ve çevresinde bulunanları uyarman ve hiçbir şüphe bulunmayan toplanma günü ile onları korkutman için, sana Arapça bir Kur'an vahyettik.” Görüldüğü üzere Allah vahyini bir dil aracılığı ile iletmiştir.<sup>248</sup>

Arap lisanıyla gelen Kur'an'ın kendine has veciz bir üslubu vardır. Zira Kur'an bütün faziletlerin ve mükemmelliğin her çeşidini en ileri derecede kendisinde bulduran bir kelâmdır.<sup>249</sup> Böyle olduğu içindir ki Kur'an'ı anlamanın yolu, öncelikle onun dilini anlamaktan ve bu dilin özelliklerini dikkate alarak yapılan yorumlardan geçmektedir.<sup>250</sup>

Kur'an'ı Kerim, Arap edebiyatının en mükemmel örneği olmuştur. Kur'an'ın nüzulüyle birlikte ‘Muâllaka’ı Seb’â’ adıyla meşhur Kâbe duvarına asılı şiirler yerlerinden indirilmiş, dikkatler bütünüyle Kur'an'a çevrilmiştir.<sup>251</sup> İnsanlar onun mesajını anlamak için Peygamberimiz'e(s.a.v) yöneliyor, o da onlara Kur'an'ı en güzel şekilde açıklıyor ve öğretiyordu. Fakat Peygamber efendimiz (s.a.v) ve sahâbeden nakledilen tefsirin bütün Kur'an'ı içine almadığı bilinmektedir. Kur'an'ın ilk muhataplarının aksine sonraki nesillerde, Kur'an'ı anlama sorununun giderek artması üzerine, Kur'an'ın tamamı tefsir edilmiş, bu konuda Arap dilinden ve Hz. Peygamber (s.a.v) devrinde meydana gelen tarihi hadiselerden faydalanılmıştır. Lügatçiler, Kur'an'ın tefsiri esnasında anlaşılmasında zorluk çekilen kelimelerin iştikakı, i'rabı ve mânâsı bakımından karşılaşılan güçlüğü, ellerindeki imkânları nisbetinde gidermeye çalışmışlardır.

Kur'an'ın dilbilimsel açıdan tefsiri ve tahlili sadece dilci müfessirlerin tefsirlerinde yer almamış; bilakis başlangıçtan günümüze pek çok müfessir Kur'an'ı

<sup>248</sup> Mehmet Paçacı, **Kur'an'a Giriş**, İSAM, İstanbul, 2006.

<sup>249</sup> Muhammed Abdullah Dıraz, **En Büyük Mesaj Kur'an**, giriş bölümü,

<sup>250</sup> Şahin Güven, **Konulu Tefsir Metodu**, Şura Yayınları, İstanbul, 2001, s. 129.

<sup>251</sup> Aydın, s. 135.

açıklarken Arap dilinden istifade etmiştir. Mesela Zemahşerî, Keşşâf'ında filolojik tahlillere çokça yer vermiş, Kur'ân'ın belâğatını ve i'câzını ortaya koymuştur. Yine Beydâvî, Neseî ve Ebû Hayyân gibi müfessirler de Kur'ân'ın ifadelerini, dilbilimsel açıdan inceleyen müfessirlerdendir.<sup>252</sup>

Burada lüğavî tefsirlerden bazılarını müellifleriyle birlikte zikrederim: Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) “Meâni'l-Kur'ân”, el-Ahfeş (ö. 177/ 793) “Kitâbu Meâni'l-Kur'ân”, el-Kisâi (ö. 189/ 804) “Meâni'l-Kur'ân”, el- Ferrâ (ö. 207/822)“Meâni'l-Kur'ân.”<sup>253</sup>

Nesâî'nin tefsirinde her ne kadar lügat, sarf ve nahiv terkipleri üzerine dilsel izahlarda bulunduğu dair kesin bilgi bulunmasa da, onun ele aldığı konuyla ilgili dilsel izaha tefsirinde yer verdiği görülmektedir. Bunların başında kırâatle ilgili ayetler gelmektedir. Onun ele aldığı bu ayetlerin hepsi dil ve lügat yönünden tahlil edilmiştir.

Nesâî tefsirinde bazende ayette geçen bir kelimenin okunuş ve manasına temas etmiştir.

Örneğin O, “ حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَرَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا / Nihayet Peygamberler ümitlerini yitirip de ve kendilerinin yalana çıkarıldıklarını sandıkları sırada onlara yardımımız gelir ve dilediğimiz kimse kurtuluşa erdirilir<sup>254</sup> ayetinin tefsirinde iki rivayete yer vermiştir. Birincisi İbn Abbas'dan(r.a) gelen kırâat rivayetidir: O, bu ayette geçen “ كُذِّبُوا ” kelimesini “ كُذِّبُوا ” şekilde harflere hareke vererek okumuş. İkincisi ise Hz. Aişe'den (r.a) gelen rivayettir: O ise “ كُذِّبُوا ” kelimesindeki “ze” harfini “ كُذِّبُوا ” şeklinde şeddeli olarak okumuştur.<sup>255</sup>

Yine başka bir örnekte O, “ فِدْيَةٌ طَعَامِ مِسْكِينٍ / Oruc tutmaya güçleri yetmeyenlere bir miskin doyuracak bir fitre gerekir”<sup>256</sup> âyetinin tefsirinde, İbn Abbas'dan (r.a) rivayet edilen hadise yer vermiştir. O, bu âyette geçen “ مِسْكِينٍ ”(miskin) kelimesini cemi yaparak “ مساكين ”(mesâkin) şeklinde okumuş ve ayete de şu manayı vermiştir: “ *Bu ayet herkesin bir fidye vermesi gerektiğini, bunun*

<sup>252</sup> Halis Albayrak, **Tefsir Usûlü**, Şule Yayinevi, İstanbul, 1998, s. 103.

<sup>253</sup> Suyûtî, el-İtkân, Cilt: I, s. 353; Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, ss. 269-279.

<sup>254</sup> Yûsuf, 12/110.

<sup>255</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 606-608.

<sup>256</sup> Bakara, 2/184.

*haricinde hayır yapmak isteyenlerin ise güçleri nispetince fakirlere ve miskinlere fide verebileceklerini haber verir*<sup>257</sup> şeklindedir.

Nesâî, tefsirinde bazen de geçmiş ümmetlerin mesellerine yer veren Kur'ân âyetlerini ele alıp tefsir etmiş, bunu yaparken de âyetin lügavî yönüne değinmiştir.

Örneğin O, “ *وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا “حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ”* / (İsrailoğullarına) Bu kasabaya girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yeyin, kapısından eğilerek girin, (girerken) "Hıtta!" (Yâ Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım; zira biz, iyi davrananlara (karşılığını) fazlasıyla vereceğiz<sup>258</sup> ayetinde geçen “ *حِطَّةٌ* Hıtta!” kelimesi üzerine durmuş ve bununla ilgili Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivayetine yer vermiştir. O, Peygamberimizin (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyler: “*Allah Teâlâ İsrâiloğullarına şehre girerken kapıdan secde ederek giriniz ve “حِطَّةٌ* Hıtta!” (Yâ Rabbi bizi affet) deyiniz, denildi. Onlar ise kıkları (arkaları) üzere sürünerek “حَبَّةٌ” “*Habbetün*” (arpa, buğday tanesi, tohum, çekirdek manalarına gelen) sözünü söyleyerek girdiler.”<sup>259</sup>

### C. Mekkî ve Medenî sure ve âyetler

Kur'ân-ı Kerim'deki sûreler Mekkî ve Medenî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Mekkî ve Medenî ilmi Kur'ân'ın tamamını hem sûre sûre, hem de âyet âyet ele almayı gerektirir. Çünkü Mekkî olan bir sûrede Medenî âyetler, Medenî olan bir sûrede ise Mekkî âyetler bulunabilmektedir. Diğer bir ifadeyle Medine'de nazil olan bazı âyetler Mekkî sûrelere ilâve edilmiş, Mekke de nazil olan bazı âyetler de Medenî sûrelere ilâve edilmiştir. Buna göre Kur'an'da her bir âyetin yeri bellidir.<sup>260</sup>

Konu ile ilgili olarak diğer önemli bir olgu da Mekkî ve Medenî sûrelerdeki âyetlerin yapısı ile ifade ve üsluptaki açık farklılıktır. Mekki surelerdeki ana konu inanç ve ahlâk merkezlidir. Genellikle âyetler ve sûreler kısa, ifadeler vecîzdir. Medenî sûrelerde ise âyetler ve sûreler uzundur. Âyetlere hukukî hükümleri va'z eden, fert, aile, millet ve milletler arası düzeni sağlayıcı, prensipleri tafsilatlı bir

<sup>257</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 222.

<sup>258</sup> Bakara, 2/58.

<sup>259</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 171.

<sup>260</sup> Zerkeşî, Cilt: I, ss. 191-192; Yıldırım, Kurân İlimlerine Giriş, 2011, s. 46; Özel, ss. 106-107.

şekilde anlatan düz nesir üslubu hâkimdir.

Kur'ân sûrelerinin Mekkî ve Medenî oluşu noktasında üç görüş vardır:

Birinci görüş: Vahyin nazil olduğu mekân dikkate alınarak yapılan ayırım. Buna göre Mekke ve civarında nazil olanlar Mekkî, Medine ve civarında nazil olanlar ise Medenî'dir.

İkinci görüş: Muhatapları dikkate alarak yapılan ayırımdır. Buna göre Mekkelilere hitap eden ayetler Mekkî, Medinelilere hitap eden âyetlerde Medenî'dir.

Üçüncü görüş ise hicret dikkat alınarak yapılan ayırımdır. Bu görüşe göre hicretten önce nazil olanlar Mekkî, hicretten sonra olanlar ise Medenî'dir. Meşhur olan görüş de budur.<sup>261</sup>

Mekkî ve Medenî ayet ve sûreleri bilmenin birtakım faydaları vardır:

1.Kur'ân'ı tefsir etmede kolaylık sağlar. Çünkü vahyin nüzul sureci içinde, ayetlerin indiği zaman ve mekânı bilmek, ayeti doğru anlamaya ve tefsir etmeye yardımcı olur. İki ayetin anlamının birbirine muhalif gibi görünmesi halinde müfessir, Mekkî ve Medenî ilmî ışığında ayet ve sûrelerdeki nâsîh ve mensûhu kolayca ayırır.

2.Kur'ân üslubundaki belağattan zevk almaya ve davet üslubu olarak yararlanmaya devam eder.

3.Kur'ân'ın teşri tarihi bilinir ve hüküm çıkartmada bunlar dikkate alınır.

4.Kur'ân'ın ne derece sağlam ve güvenilir bir şekilde bize kadar nakledildiği gerçeği ortaya çıkar.

5.Hz. Peygamberin hayatını öğrenmeye vesile olur.<sup>262</sup>

Nesâî'nin de tefsirinde yer verdiği konulardan birisi, Mekkî ve Medenî ayetlerdir. O, ele aldığı ayetlerin sebab-i nüzulüne yer vermiş, bunların nüzul zamanlarına işaret ederek nerede ve ne zaman indiklerine dikkat çekmiştir.

Örneğin O, “ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ... ” / Ebu Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O, alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak karısı da (ateşe girecek).

<sup>261</sup> Suyûtî, el-İtkân, Cilt: I, s. 29; Cerahoğlu, Tefsir Usûlü, ss. 59-60; Yıldırım, Kurân İlimlerine Giriş, s. 47.

<sup>262</sup> Ahmed Nedim Serinsu, **Kur'ân'ı Anlamada Esbâb-ı Nüzulün Rolü**, Şule Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 335-337.

Ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde”<sup>263</sup> sûresinin tefsirinde İbn Abbas’dan(r.a) rivayet edilen hadiste, Rasulullah’ın (s.a.v) bize şöyle buyurduğunu naklede: “*Bir gün Safa tepesine Kureyşi toplayıp onlara şu dağın arkasında düşmanlar var desem inanır mısınız? Diye sordu. Onlar da “evet inanırız.” dediler. Rasulullah da(s.a.v) bunun üzerine “ben sizi bundan daha şiddetli bir günden korkutuyorum.” buyurdu. Orada bulunanlardan Ebu Leheb bunun için mi bizi buraya topladın diyerek, Rasulullah’a (s.a.v) hakaret etti. Ve bu olay üzerine bu sûre nazil oldu”*<sup>264</sup> görüldüğü gibi İbn Abbas’tan rivayet edilen bu hadisten anlaşıldığı üzere bu olay Mekke’de meydana gelmiştir. Dolayısıyla bu surenin Mekkî olduğu anlaşılmaktadır.

Nesâî, bazen ayetlerin tefsirinde bazı hadisler zikretmiş ve bunlarda olayın gerçekleştiği yere ait bilgilere yer vermiştir. Bu da bize o âyetin Mekkî veya Medenî olduğunu gösterir.

Örneğin O, “فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا ..” / Size ne oldu da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Hâlbuki Allah onları kendi ettikleri yüzünden baş aşağı etmiştir (küfürlerine döndürmüştür)<sup>265</sup> ayetinin tefsiri hususunda Zeyd b. Sabit’den (r.a) rivayet edilen hadis şu şekildedir: “*Peygamberimiz ashabını Uhud günü istişare etmek için topladı. Onlardan bir gurup savaşalım derken diğer bir gurup ise savaşmayalım dediler*” Bu olay üzerine bu ayetin indiğini söylemiştir. Bu hadisten ayetin indiği ve savaşın yapıldığı yerin Medine olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Uhud’un bulunduğu yer Medine’dir.<sup>266</sup>

Başka bir örnekte o, “إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ...” / O vakit onlar hem üstünüzden, hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Gözleriniz şaşkınlıktan ötürü kaymış, yüreğiniz ağzınıza gelmişti. Siz de Allah hakkında türlü türlü zanlar beslemeye başlamıştınız”<sup>267</sup> ayetinin tefsirinde Hz Âişe’den(r.ah) rivayet edilen şu hadise yer vermiştir; “*Hz. Peygamber, ayette bahsedilen günün, Hendek günü olduğunu söylemiştir.*”<sup>268</sup> Nesâî’nin naklettiği hadisten anlaşıldığı üzere ayet Medine’de inmiştir. Çünkü hendeğin kazıldığı yer Medine’dir.

<sup>263</sup> Tebbet, 111/1-5.

<sup>264</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 569.

<sup>265</sup> Nisa, 4/88.

<sup>266</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 395.

<sup>267</sup> Ahzab, 33/10.

<sup>268</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 123.

Örneğin O, “لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَأِنَّهُمْ ظَالِمُونَ” / Bu hususta sana ait bir iş yoktur: Allah ister onlara tövbe nasip edip bağışlar, ister nefislerine zulmettikleri için onları cezalandırır. Senin görevin sadece uyarıp irşad etmektir”<sup>269</sup> ayetinin tefsirinde Enes’den (r.a) rivayetle şöyle der; “Peygamberimiz (s.a.v) Uhud günü yüzünden akan kanları siliyor ve şöyle diyordu: Nebisinin yüzünü kanla boyayan kavmi Allah nasıl iflâh eder. Yine de buna rağmen onların İslam’a girmesi için dua ediyordu. İşte o sırada Allah’u Teâlâ bu âyeti indirdi.”<sup>270</sup> Zikredilen bu hadisten, ayetin Uhud günü indiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Nesâî tefsirinde yukarıda zikredilen ayetlerde olduğu gibi özellikle “Bu ayet Mekki, bu da Medenî’dir,” dememiştir. Ancak o, ayetlerin sebab-i nüzullerinden bahsederken ayetlerin indiği yerlere temas etmek suretiyle âyetlerin veya surelerin mekkî ve medenî olduklarına işaret etmiştir.

#### D. Sebeb-i Nüzul

Âyetlerin iniş sebepleri, Hz. Peygamber’in(s.a.v.) risâlet döneminde meydana gelen ve Kur’ân’ın bir veya daha fazla âyetinin yahut bir sûresinin inmesine yol açan olay ya da herhangi bir şey hakkında Rasulullah’a(s.a.v) sorulan soruya cevap vermek ve hükmünü açıklamak üzere ayetin inmesine vesile teşkil eden hadiseye “*sebeb-i nüzul*”(nüzul sebebi) denir. Kur’ân’ı Kerim’in bir kısım ayetlerinin indirilmesine sebep olan bu vahiy ortamı hiç bir zaman unutulmamalıdır. Çünkü Kur’ân’ın ahkâma ve ahlâka dair ayetlerinin birçoğu, sebab-i nüzul denilen bazı vesilelerle indirilmiştir.<sup>271</sup>

Burada şunu bilmek gerekir ki nüzul sebepleri her âyette aranmaz. Nitekim Kur’ân âyetleri iki kısma ayrılır: Bunlardan bir kısmı, muayyen bir sebebe bağlı olmayıp, bir hükmü ortaya koymak amacıyla nazil olmuş; diğer bir kısmı ise belli bir sebebe bağlı olarak inmiş âyetlerdir. Meselâ İfk hadisesi bunlardan bir tanesidir. İşte esbâb-ı nüzul ilmi, ikinci kısma giren âyetlerle ilgilidir.<sup>272</sup>

<sup>269</sup> Âli İmran, 3/128.

<sup>270</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 326-329.

<sup>271</sup> Nûr, 24/11-20; Yıldırım, Kur’ân İlimlerine Giriş, ss. 85-87; Serinsu, s. 335; Özel, s. 49.

<sup>272</sup> Muhsin Demirci, **Tefsir Usûlü**, MÜİFV. Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul, 2006, s. 145.

Sebeb-i nüzulü bilmenin yolu aklî muhakeme ve ictihatla olamaz, onun yolu vahyin inişini müşâhede eden sahabenin naklidir. Sahabenin görmesi veya işitmesi suretiyle gelen bir rivayet merfu sayılır. Yani olayın adeta Peygamberimiz(s.a.v) tarafından bildirilmiş olduğuna hükmedilir.<sup>273</sup>

Kur'ân'da bir sebebe bağlı olarak inen ayet ve surelerin nüzul sebeplerini bilmenin, tefsir ilminde çok önemli bir yeri vardır:

1- Âyetlerin doğrudan muhatapları öğrenilmiş olur. Meselâ Âli İmran, 188. ayetini Mervan İbn Hakem (ö.65/684) yanlış anlayarak: “Yaptıklarına sevinen ve yapmadıklarıyla övülmesini isteyen herkes azaba duçar olursa hepimiz azap çekeriz,” demiştir. Bu hususta fikrini sorduğu İbn Abbas: “Bu sizinle ilgili değildir. Rasulullah(s.a.v),Yahudileri çağırıp bir şeyler sormuş, onlar gerçek bilgileri saklayıp yanlış şeyler söylemiş, bunun üzerine bu ayet onlar hakkında nazil olmuştur,”<sup>274</sup> buyurmuştur.

2-Allah Teâlâ'nın hükümlerindeki hikmeti anlamayı kolaylaştırır.

3-Âyetlerin ihtiva ettikleri mâna, hüküm ve hikmetlerin iyice anlaşılıp hazmedilmesine yardımcı olur.

Nüzul konusunda muteber olan şey, sebebin hususiliği değil, lafzın umumiliğidir. Hüküm ihtiva eden âyetler genelde muayyen şahıslar hakkında nazil olmuşlarsa da aynı durumda olan herkes hakkında geçerlidir. Zira Kur'ân'ın umumiyetini, muayyen şahıslara mahsus kılınmasını kabul etmek aklen mümkün değildir.<sup>275</sup>

Kur'ân tefsirinde mühim bir yeri olan sebeb-i nüzul konusu, her müfessirin önem verdiği ve âyetlerin tefsirinde kendi metotlarına uygun olarak istifade ettikleri bir meseledir.

Nesâî de, tefsirini yazarken gerekli gördüğü birçok yerde nüzul sebeplerine yer vermiştir. Onun sebeb-i nüzullere yer vermesi, daha ziyade mevcut rivayetleri nakletme şeklindedir.

Nesâî, tefsirinde sebeb-i nüzulle ilgili olarak 172 ayette konuyla ilgili rivayetlere yer vermiştir. Biz de burada Nesâî'nin zikrettiği sebebi nüzulle alakalı birkaç örneğe yer verdik.

<sup>273</sup> Yıldırım, Kur'ân İlimlerine Giriş, s. 86; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 115.

<sup>274</sup> Yıldırım, Kur'ân İlimlerine Giriş, s. 88.

<sup>275</sup> Yıldırım, Kur'ân İlimlerine Giriş, s. 89; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 115.

Örneğin O, “ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ / Safa ile Merve Allah'ın nişaneleridir. Kim Hac veya Umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret ederse oraları tavaf etmesinde bir sakınca yoktur. Her kim de, farz olmadığı halde gönlünden koparak bir hayır işlerse, mükâfatını görür”<sup>276</sup> âyetinin tefsirinde, Hz. Âişe'den (r.a) rivayet edilen hadise yer vermiştir. Buna göre o bu ayetin Ensar hakkında indiğini söylemiştir: “ Şöyle ki vaktiyle Sefa ile Merve'de birer put vardı. Müşrikler bunları ziyaret ederlerdi, hatta “ menât” ismindeki put onlardan bir et parçası gibi idi, onu yüksek sesle överlerdi. İslâmiyet hâkim olunca o iki put kırılmış, atılmış ve o iki mübarek mekân bunlardan temizlenmiştir. Bununla beraber bazı Müslümanlar, putların böyle vaktiyle bulunmuş olduğundan dolayı bu iki mekân arasında gidip gelmeden(sa'y yapmadan) çekinmişlerdi. Bunun üzerine bu âyeti kerime indi ve böylece insanlar çekinmeye lüzum olmadığını anladılar.”<sup>277</sup>

Nesâî, tefsirinde bir ayetin sebebi nüzulü ile ilgili birkaç rivayete yer vermiştir.

Örneğin O, “ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَثُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ ... / Kadınlarınız sizin için bir ekin tarlasıdır. Binaen aleyh bu ekin yerine nasıl isterseniz öyle varın ve kendiniz için güzel amelleri öne çıkarın. Ve Allah Teâlâ'dan korkunuz”<sup>278</sup> ayetinin tefsirinde, şu rivayetlere yer vermiştir. Cabir'den (r.a) şöyle rivayet edilmiştir: O, “bu ayetin Yahudiler için indiğini, çünkü onlar eşlere arkadan ilişkiye girilmesi halinde çocuk şaşı doğar düşüncelerine sahiptirler. İşte bu ayet onların bu düşüncelerini reddetmek için gelmiştir” şeklindedir. Bu aytle alakalı Hz. Ömer'den şöyle bir rivayet gelmiştir: “O, eşine arkadan vardığını ve kendisinin bundan dolayı helak olduğunu Rasulullah'a(s.a.v) söylemiş ve bunun üzerine de bu ayet inmiştir.”<sup>279</sup> Şeklindedir.

Nesâî, tefsirinde bir âyeti iki kısma ayırarak, her kısım için ayrı bir sebep-i nüzûl zikretmiştir.

Örneğin O, Bakara 256. âyetinde ilk önce ayetin “ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ... / Dinde zorlama yoktur”<sup>280</sup> kısmını ele almış ve bunla ilgili olarak da İbn Abbas'dan(r.a) rivayet olunan şu hadise yer vermiştir: “Ensar'dan çocuğu olmayan bir kadın eğer

<sup>276</sup> Bakara, 2/158.

<sup>277</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 199.

<sup>278</sup> Bakara, 2/223.

<sup>279</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 254-57.

<sup>280</sup> Bakara, 2/ 256.



*çocuğum olursa onu Yahudi yapacağım diye yemin etmiş, daha sonra çocuğu olan bu kadın, Müslüman olmuş ve ettiği yemininden dolayı çocuğunun dini hususunda ne yapacaklarını Rasulullah'a(s.a.v) sormuşlar ve bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.*"<sup>281</sup> O, âyetin diğer kısmı olan ".... فَدَّتَّبَيَّنَّ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ / Doğruluk, sapıklıktan iyice ayrılmıştır"<sup>282</sup> ile ilgili olarak yine İbn Abbas'tan şu rivayete yer vermiştir: "Çocuğu olmayan bir kadın çocuğu olması durumunda onu Yahudi yapacağına dair söz vermiş. Sonra da çocuğu olan bu kadın Yahudilere çocuğunu (Medine'de yaşayan Benî Nadîr Yahudileri Medine'den kovulunca) vermeyip Ensar'ın çocukları ile birlikte tutmuş. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."<sup>283</sup>

Nesâî, tefsirinde, imana dair sorulan sorular üzerine nazil olan ayetlerin sebep-i nuzûlüne de işaret etmiştir.

Örneğin O, "كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعَدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا ... / İman etmelerinden, Resûl'ün hak olduğuna şehadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez"<sup>284</sup> ayetinin tefsirinde İbn Abbas'ın Ensar'dan bir adamın Müslüman olduktan sonra küfre dönüp tekrar İslam'a girmek istemesi üzerine nazil olmuştur"<sup>285</sup> dediğini nakletmektedir.

Nesâî, bazen de tefsirinde iman edenlerin durumlarını anlatan âyetlere yer vermiştir.

Örneğin O, "وَإِذَا سَمِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ... / Ve Peygambere indirilmiş olanı dinledikleri zaman, hakkı bildiklerinden dolayı onların gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görürsün. Derler ki: Ey Rabbimiz! İmân ettik, artık bizi "hakka şahit" olanlar ile beraber yaz"<sup>286</sup> ayetinin tefsirinde Abdullah b. Zübeyr'in (r.a): "Bu âyet, Necaşi ve ashâbı için indirilmiştir."<sup>287</sup> hadisine yer vermiştir.

Nesâî, tefsirinde hüküm bildiren âyetlerin sebep-i nüzullerine de yer vermiştir.

<sup>281</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 273.

<sup>282</sup> Bakara, 2/ 256.

<sup>283</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 276.

<sup>284</sup> Ali İmran, 3/86.

<sup>285</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 308.

<sup>286</sup> Maide, 5/83.

<sup>287</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 443

Örneğin O, “...الْكَالَةَ فِي الْكُلِّ / Senden fetvâ istiyorlar. De ki, "Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kızkardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Kızkardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona vâris olur. Kızkardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş mevcut ise erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır. Şaşırmamanız için Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir”<sup>288</sup> ayetinin tefsirinde Câbir İbn Abdullah’dan (r.a) rivayet edilen şu hadisi zikretmiştir: “ *Ben baygın bir halde hasta idim: Rasulullah (s.a.v) ile Ebubekir'i Siddik beraber ziyaretime geldiler. Rasûlullah (s.a.v) abdest aldı, daha sonra abdest suyundan başıma serpti ve bunun üzerine aklım başıma geldi. O, yanımda iken ey Allah'ın Rasulü! Benim yakınlarım kelâledir, Şu anda mirasım kime aittir, diye sordum. Ve Bunun üzerine Rasulullah'a(s.a.v) bu âyet nâzil olarak kelâlenin hükmünü bildirdi.*”<sup>289</sup>

Nesâî, tefsirinde İfk (iftira) ile ilgili âyetin sebep-i nüzulüne de yer vermiştir.

Örneğin O, “...إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ عِندَهُ عَدُوٌّ مُّبِينٌ / Peygamber'in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir guruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır. Onlardan (elebaşlık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır”<sup>290</sup> ayetinin tefsirinde Hz. Aişe'den(r.a) rivayet olunan uzunca bir hadise yer vermiştir. Özetle hadis şöyledir: *Rasulullah(s.a.v) Benî Mustalık gazvesine Hz. Aişeyi de götürdü. Dönüşte Medine yakınında ordu konakladı. Hareket edileceği sırada Hz. Aişe (r.a) ihtiyaç için kafileden geride bulunuyordu. Deve üzerindeki hevdeç içinde olduğu zannıyla kendisi de zayıf olduğundan, farkına varılmayıp kafile hareket etmişti, Hz. Aişe ihtiyaçtan sonra kolyesini düşürdüğünü fark edince onu ararken kafileyi kaçırdı. Geldiğinde, sadece hareket sonrası kontrolü ile görevli Safvan b. Müettel-es-Selemi kalmıştı. Safvan Devesine Hz. Aişeyi bindirip kendisi de yaya olarak Medine'ye döndüler. Münafıkların başı Abdullah İbn Übeyy yaygara çıkarıp iftira attı. Bunun üzerine dedikodu yayıldı. Herkesten sonra dedikoduyu*

<sup>288</sup> Nisa, 4/176.

<sup>289</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 318-320.

<sup>290</sup> Nur, 24/11.

*işiten Hz. Aişe şoke oldu. Hz. Peygamberden izin isteyip babasının evine döndü. Hastalandı, dünya başına zindan oldu. Tam bir ay kadar sonra bu ayetler vahyedilip Allah tarafından masumluğu, kıyamete kadar baki kalacak şekilde tescil edildi. İşte bu fitneyi çıkaran münafıklar ve bu fitneye katılan bazı Müslümanların durumları hakkında bu ayet nazil olmuştur.*<sup>291</sup>

Nesâî, tefsirinde ayetlerin yanı sıra surelerin nüzulüne de yer vermiştir.

Örneğin O, “ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ / Ebu Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O, alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak karısı da (ateşe girecek). Ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde”<sup>292</sup> suresinin tefsirinde İbn Abbas'dan(r.a) rivayet edilen şu hadise yer vermiştir: “*Rasulullah (s.a.v) bir gün Safa tepesine Kureyşi toplayıp, onlara şu dağın arkasında düşmanlar var desem inanır mısınız? Diye sordu. Onlar da, “evet” dediler. Rasulullah(s.a.v), ben sizi bundan daha şiddetli bir günden korkutuyorum” dedi. Bunun üzerine Ebu Leheb: “Bunun için mi bizi buraya topladın, diyerek Rasulullah'a(s.a.v) hakaret etti*”<sup>293</sup> bunun üzerine bu sure nazil oldu.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Nesâî tefsirinde yeri geldikçe nüzul sebeplerine değinmiştir. O, bütün ayetlerin olmasa da sebab-i nüzul ile ilgili birçok ayete temas ederek ayetlerin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Bunu yaparken de hemen hemen her konuya dair sebab-i nüzul'e ait ayetleri ele almaya gayret etmiştir.

## **E. Nâsîh ve Mensuh**

Nesh kelimesi, sözlükte yok etmek, gidermek, kaldırmak, geçersiz kılmak gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise, şer'i bir hükmün sonraki bir şer'i hükümle yürürlükten kaldırılmasıdır. Hükmü kaldırılan ayete mensûh, hükmü kaldıran âyete de nâsîh adı verilmektedir.<sup>294</sup>

<sup>291</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 112-118.

<sup>292</sup> Tebbet, 111/1-5.

<sup>293</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 569.

<sup>294</sup> Yıldırım, Kur'an İlimlerine Giriş, ss. 98-99; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, ss.122-123; Özel, s.128.

Nesh konusu, tefsir ilminde problem arzeden meselelerden birisidir. Bu konu, İslam'ın ilk devrinden beri münakaşa edilegelmiştir.<sup>295</sup> Kur'ân'da neshin varlığı hakkında iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüş cumhurun sahip olduğu görüştür. Onlar Kur'ân'da nesh'in var olduğunu kabul etmişler ve Kur'an'ın kendisinden evvelki kitapları nesh ettiğini bunun yanında yeni kurulmaya başlayan İslam nizamının inkişafı ve gelişmesi için de nesh'in keyfiyetini tabii bir şey olarak karşılamışlardır. Zaten nesh'in gayesi de hükümdür, akide meselerine tesir etmez. Halbuki hükümler zaman ve mekana göre değişebilir. İkinci görüşün sahiplerine göre ise neshin varlığı sadece önceki semavi kitaplarla sınırlıdır.<sup>296</sup>

Müfessirimiz Nesâî, tefsirinde bu konuya yer vermiştir. O, ele aldığı âyetlerde kendi görüşünü açıkca ifade etmemiştir. Sadece neshe dair âyetlerle ilgili rivayetleri ele alarak konuyu vuzuha kavuşturmuştur. Nesâî, tefsirinde, nesh konusuna işaret eden on âyete temas etmiştir. Biz de onun nesihle ilgili ele aldığı âyet ve hadislerin hepsini burada sunacağız.

Nesâî tefsirinde sahabenin neshle ilgili görüşlerine yer vermiştir.

O, ilk önce neshin geçtiği “... مَا نُنسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا ... / Biz bir âyette her neyi nesh eder veya unutturursak ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz”<sup>297</sup> âyetinin tefsiriyle ilgili iki hadise yer vermiştir.<sup>298</sup>

Birinci hadis, İbn Abbas'dan(r.a) rivayet edilen hadistir. O, bu rivayette, Hz. Ömer(r.a)'in şöyle dediği söylemiştir: “Bizim içimizde en iyi Kur'ân okuyan Ubey b. Kab'dır. En iyi hüküm veren Ali'dir. Ancak biz Ubey'in görüşünü bıraktık. Çünkü O Rasulullah'dan (s.a.v) işittiği hiçbir şeyi unutmadığını söyler. Hâlbuki Allah Teâlâ Kur'ân'da “Biz bir âyette her neyi nesh eder veya unutturursak ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz” buyurmaktadır.”

İkincisi ise Kasım b. Rabî'a'dan rivayet olunan hadistir. O, bu hadiste Sâid b. Mâlik'in Sâid b. Museyyeb'in kırâatinden bahsederek, onun bu âyetteki “ نُنسِئُهَا ” kelimesinin başındaki birinci nun'u ötreli ikincisini sakın olarak okuduğunu ve bu okuyuş şeklinin ise Kur'ân'da neshin varlığına götürdüğü gerekcesiyle Müseyyeb'in bu okuyuşunu kabul etmez. Sâid b. Mâlik'in kendisi ise âyette geçen “ نُنسِئُهَا ”

<sup>295</sup> Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 122.

<sup>296</sup> Özel, s. 128.

<sup>297</sup> Bakara, 106/2.

<sup>298</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 182.

kelimesini “ أَوْ نَسَّاهَا ” şeklinde okur ve bu kelimedede geçen birinci nun’un üstün, ikinci nun’un sakin ve sin’in de fetha okunması gerektiğini söyler ve bu okuyuş şeklinin ayete kattığı mana ise “eğer unutursan” şeklindedir, der. Ve neshin olmadığına delil olarak da şu ayeti zikreder: “ وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ / Şâyet bir şeyi unutursan Rabbini hatırla”<sup>299</sup>

Nesâî, tefsirinde kıblenin değişimi ile ilgili ayetteki nesh olayına yer vermiştir.

O, “ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا... ” / Biz yüzünün semaya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Artık seni hoşnut olacağın bir kıbleye yönelteceğiz. Haydi, yüzünü Mescidi Haram tarafına döndür. Ve her nerede bulunursanız yüzlerinizi onun tarafına yöneltiniz. Ve şüphe yok ki kendilerine kitap verilmiş olanlar da bunun Rableri tarafından hakk olduğunu elbette bilirler. Ve Allah onların amellerinden gafil değildir.”<sup>300</sup> ayetinin tefsirinde, üç rivayete yer vermiştir. Birinci rivayet, Abdullah b. Ömer’in şu rivayetidir: “*İnsanlar Mescid-i Haram’dan önce Şam’a yönelerek Mescid-i Aksa’ya doğru namaz kılyorlardı. Yine bir gün Kuba mescidinde Rasulullah(s.a.v) ile birlikte insanlar sabah namazını kırlarken bu âyet inerek kıblenin değiştiğini ve insanların bundan sonra namazlarını Mescid-i Haram’a dönerek kılmaları gerektiğini bildirdi.*”

İkinci rivayet Berâ b. Azib’den gelmiştir: “*O Müslümanların on altı ay kadar Mescid-i Aksa’ya yönelerek Peygamberimizle birlikte namaz kıldıklarını, ancak Rasulullah’ın(s.a.v) Kâbe’ye dönüp namaz kılmayı çok sevip arzu etmesinden dolayı devamlı olarak başını Sema’ya kaldırıp baktığını, bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirerek kıblenin Mescid-i Haram olduğunu bildirmiştir.*”

Üçüncü rivayet ise Saîd b. Muallâ’dan gelmiştir: “*Müslümanlar, Kuba mescidinde öğle namazının ilk iki rekâtını kıldıktan sonra, bu âyet nazil oldu ve Müslümanlar da Mescid-i Aksa’dan Mescid-i Haram’a dönerek namazlarının geri kalan rekâtlarını tamamladılar.*”

Nesâî’nin tefsirinde zikrettiği bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere, daha önce kible olarak yönelinen Mescidi Aksa, Bakara suresi 144. âyetinin inmesiyle nesh

<sup>299</sup> Kehf, 18/ 24; Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 181.

<sup>300</sup> Bakara, 2/144.

edilmiş ve Rasulullah(s.a.v)'in beklediği şekilde Mescidi Haram Müslümanların kıblesi olarak tayin edilmiştir.<sup>301</sup>

Nesâî, namazla ilgili nesh konusundaki rivayetlere de değinmiştir.

O, “... وَأَنْتُمْ سَكَارَى / Siz sarhoş olduğunuz halde ne söyleyeceğinizi bileceğiniz ana kadar namaza yaklaşmayınız”<sup>302</sup>âyetinin tefsirinde, İbn Abbas (r.a)'ın rivayetine yer vermiştir. O, zikrolunan Nisâ suresi 43 âyetinin Mâide suresi 6.ayet ile neshedildiğini söylemiştir: “... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ .. / Ey Mü'minler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayınız ve başlarınızı mesh ediniz ve ayaklarınızı iki topuğa kadar yıkayınız.”<sup>303</sup>

Nesâî, tefsirinde oruç ibadetinden bahseden âyete yer vermiş ve ayette nesh olup olmadığına dair rivayetleri zikretmiştir.

O, “... وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامِ مِسْكِينٍ ... / Orucu tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakiri doyuracak fidye gerekir”<sup>304</sup> âyetinin tefsirinde iki hadis ele almıştır. Bunlardan birincisi, Seleme b. Ekva'dan gelen görüştür. Ona göre bu âyet kendisinden sonra gelen şu ayetle nesh edilmiştir: “... فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا / Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilerseniz (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”<sup>305</sup> İkinci rivayet ise, İbn Abbas'dan(r.a) gelmektedir. *Ona göre ise âyetin sonrası baş tarafını nesh etmeyip, ayet kişinin oruçla fidye arasında muhayyer olduğunu bildirir*<sup>306</sup> şeklindedir.

Nesâî, tefsirinde bazen daha önce var olan bir hükmün daha sonra gelen bir ayetle nesh olduğuna dair rivayete yer vermiştir.

O, “... وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ... / Sizin için oruç gecesi kadınlarınızla cinsel ilişkide bulunmak helâl kılındı. Onlar sizin için elbisedir. Siz de onlar için elbisesiniz. Muhakkak sizin nefislerinize hıyanet edeceğinizi Allah Teâlâ bildi ve tövbenizi kabul etti ve sizden günahlarınızı af buyurdu. Şimdi onlarla

<sup>301</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 190.

<sup>302</sup> Nisa, 4/43.

<sup>303</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 384.

<sup>304</sup> Bakara, 2/184.

<sup>305</sup> Bakara, 2/184.

<sup>306</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 217-219.

cinsel ilişkide bulunabilirsiniz”<sup>307</sup> âyetinin tefsirinde üç rivayete yer vermiştir. Birincisi Adîy b. Hatim’in şu rivayetidir: “*O beyaz iplikle siyah ipliği Rasulullah’a(s.a.v) sormuş. Rasulullah da(s.a.v); o gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığıdır*” demiş. Diğer iki rivayet ise, Selh b. Said ile Berâ b. Âzib’in aynı manayı içeren rivayetleridir. Onlar bu rivayetlerinde şunu söyler; “*Vaktiyle Müslümanlar oruç tutacakları zaman yatsı namazını kılincaya veya uyuyuncaya kadar yiyip içer, eşleriyle cinsi ilişkide bulunurlardı, fakat yatsı namazını kıldıktan sonra böyle yapamazlardı. Her nasılsa ashâbı kiramdan bazıları yatsıdan sonra eşleriyle cinsel ilişkide bulunmuşlardı, sonra da bunun haram olduğunu düşünerek pek müteessir olmuşlardı ve bunun üzerine Hz. Peygamber'e gelip özür beyanında bulunmuşlar. Nazil olan bu âyeti kerime daha önci var olan bir hükmü nesh etmiştir.*”<sup>308</sup>

Nesâî, bazen de tefsirinde neshin olmadığını ifade eden rivayetlere yer vermiştir.

O, “ *فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ...* / Sonra emin olduğunuzda kim hac zamanına kadar umre ile istifade etmiş olursa kolayına gelen bir kurban kesmek icap eder.”<sup>309</sup> âyetinin tefsirinde, İmran’dan (r.a) rivayet edilen şu hadise yer vermiştir. “*Bu âyet inince Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Dileyen istediği kadar umre yapabilir. Bir kişinin umre yapması onun temettü haccını nesh etmez, ancak kurban kesmesi gerekir.*”<sup>310</sup>

Nesâî, tefsirinde bazen de iki âyeti bir arada zikrederek birisinin diğerini nesh etmediğine dair rivayete yer vermiştir.

Örneğin O, “ *وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمَّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ...* / Ve her kim bir mü'mini kasten öldürürse onun cezası, içinde uzun süre kalmak üzere cehennemdir”<sup>311</sup> âyetinin tefsirinde, Abdurrahman b. Ebzâ’dan gelen şu rivayete yer verir: “*O, İbn Abbas’a(r.a) Nisa, 93. ve Furkân, 68. ayetlerinden sormuş, o da yukarıda zikredilen Nisa, 93. ayetini, Furkân, 68. “... وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا... / Ve onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya dua etmezler ve Allah’ın(c.c) haram kıldığı nefsi öldürmezler, hakkıyla olan müstesnâ ve zinada bulunmazlar ve her kim bunu yaparsa*

<sup>307</sup> Bakara, 2 / 187.

<sup>308</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 222-225.

<sup>309</sup> Bakara, 2/196.

<sup>310</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 244.

<sup>311</sup> Nisa, 4/93.

büyük bir cezaya uğrar”<sup>312</sup> âyetinden hiçbir şeyi nesh etmediğini, ancak bu ayetin şirk ehli için indiğini söylemiştir.”<sup>313</sup>

Sonuç olarak diyebiliriz ki Nesâî ele aldığı bazı ayetlerde nâsih-mensuh meselesine temas etmiştir. Ancak o, bunu yaparken neshe temas ederek, ayetlerin nasıl nesh edildiği yorumuna girmemektedir. Çünkü o, bazı rivayetlerde neshe kapı açarken, bazılarında ise nesih olmadığını ifade eden görüşlere yer vermiştir. Onun nesih ile ilgili ele aldığı rivayetler genelde namaz, oruç ve hac gibi ibadetlere dair konuları içermektedir.

## F. Kıssalar

Kıssalar, Kur’an-ı Kerim’in temas ettiği en önemli tebliğ konularından biridir. Müfessirler, Kur’an’da kıssaların zikredilmesine dair pek çok fayda zikretmiştir. Bu faydaların başında Hz. Muhammed’in(s.a.v) nübüvvetini isbat etmek, bütün peygamberlerin İslam’ı tebliğ ettiklerini göstermek, muhataplarının ibret almalarını sağlamak, Hz. Peygamber(s.a.v) ve müminlerin mücadelelerini destekleme ve kalplerini takviye etmektir.<sup>314</sup>

Nesâî, tefsirinde kıssalara ve bunların değişik yönlerine temas etmiştir. O, metot olarak önce kıssa ile ilgili ayetleri ele almış, daha sonra da ilgili hadisleri zikretmiştir. Bazen kıssa ile ilgili uzunca bir hadise yer verirken, bazen de birkaç hadisi bir arada zikretmiştir.<sup>315</sup>

Nesâî, tefsirinde Hz. Âdem’in (a.s) cennetten çıkarılmasını anlatan kıssaya temas etmiştir.

Örneğin O, “وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا...” /Ve biz demiştik ki ey Âdem! Sen ve eşin şu cennette oturun. Orada dilediğiniz kadar bol bol yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın, yoksa ikiniz de zalimlerden olursunuz”<sup>316</sup> âyetinin tefsirinde, Ebu Hureyre’den(r.a) gelen aynı metinli iki farklı rivayete yer vermiştir: “Hz. Musa (a.s), Hz. Âdem(a.s)’e; “Siz niçin Allah’ın yasak ettiği ağacın meyvesinden yediniz ki, Allah(c.c) sizi cennet’inden çıkardı.” diye sormuş, bunun

<sup>312</sup> Furkân, 26/68.

<sup>313</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 396.

<sup>314</sup> es-Sabbağ, s. 167; Yıldırım, Kur’ân İlimlerine Giriş, ss. 102-106.

<sup>315</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 162-164; Yıldırım, Kur’ân İlimlerine Giriş, s. 101.

<sup>316</sup> Bakara, 2/35.



üzerine Hz. Âdem (a.s): “Ey Musa! Sen beni Allah’ın kaderiyle mi suçluyorsun? diye cevap vermiştir.”<sup>317</sup>

Nesâî, tefsirinde Hz. Süleyman’ın (a.s) sihirle ilgisinin olmadığını ve küfre düşmediğini anlatan kıssaya da yer vermiştir.

Nitekim o, “.. وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٌ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ / Hâlbuki Süleyman, büyü yapıp kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar kâfir oldular. Çünkü Onlar insanlara sihir öğretiyorlardı”<sup>318</sup> ayetinin tefsirinde, İbn Abbas’dan(r.a) rivayet edilen şu hadise yer vermiştir: “İnsanlar, şeytanların verdiği vesvese sonucunda, Süleyman’ın (a.s) büyü yaparak, insan ve cinlere hükmettiğini ve bundan dolayı da kâfir olduğunu söylemişlerdir. Buna karşın bu söylenenlerin doğru olmadığı, doğru olanın ise Peygamberimiz Hz. Muhammed’e (s.a.v) inen ve Süleyman’ın (a.s) kıssasını anlatan bu Kur’ân âyetinin söyledikleridir.”<sup>319</sup>

Nesâî’nin tefsirinde yer verdiği bu âyet, Hz. Süleyman’ın (a.s) kâfir olmadığını ve büyü de yapmadığını anlatan uzunca bir ayettir. Aynı zamanda bu ayet, Süleyman’ın (a.s) doğruluğunu ve masumiyetini ortaya koymuştur. Nesâî, bu ayetle ilgili uzunca iki hadise yer vererek ayeti tefsir etmiştir.

Nesâî, tefsirinde kıyamet gününde peygamberlerin ve insanların durumlarını anlatan kıssaya da yer vermiştir.

Nitekim o, “...فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ / O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme!”<sup>320</sup> ayetinin tefsirinde Enes b. Malik’den (r.a) rivayet edilen uzunca bir hadise yer vermiştir. Bu hadiste Peygamberimiz’in (s.a.v) şöyle buyurduğunu söylemiştir: “ Kıyamet günü insanlar peygamberlerin başına toplanacaklar ve peygamberlerden şefaât etmelerini isteyeceklerdir. İlk önce Hz. Âdem (a.s) olmak üzere bütün peygamberlere gidecekler, her peygamber kendi günahını itiraf ederek, şefaatchi olamayacağını ve başka bir peygambere gitmelerini söyleyecektir. Ve bunun üzerine bütün insanlar da bana gelerek kendilerine şefaât etmemi isteyecekler ve ben de onlar için secdeye kapanarak şefaât etmek için Allah’a niyazda bulunacağım.”<sup>321</sup>

<sup>317</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 162-165.(bu ayetlerin tefsirinde getirilen uzun hadisler kısaltılmıştır bu kısaltmalar bize aittir.

<sup>318</sup> Bakara, 2/ 102.

<sup>319</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 176-179.( kısaltmalar bize aittir)

<sup>320</sup> Hûd, 11/46.

<sup>321</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 588-590. ( kısaltmalar bize aittir)

Nesâî, tefsirinde Hz.Musa(s.a) ve kendisine ilim verilen kul (Hızır) kıssasına da yer vermiştir.

O, “ *وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا* “ / Ve hatırla, bir vakit ki, Musa genç arkadaşına şöyle demişti: Ben iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, yahut senelerce yürüyeceğim”<sup>322</sup> ayeti ile birlikte Kehf suresi 60, 61, 62, 63. Ayetlerini de ele almıştır. Ele aldığı bu âyetlerin her biri için İbn Abbas’dan(r.a) farklı ravi zinciriyle gelen ve içerik olarak aynı konuyu anlatan uzunca hadislere yer vermek suretiyle ayetleri tefsir etmiştir. Bu hadisler özetle şöyledir: “ *Musa (a.s) kendisine ilim verilen kişi ile buluşmaya gider, onunla buluşur ve arkadaş olur. Arkadaşlık gereği birbirlerinin işine karışmayacaklarına da söz verirler. Fakat gelişen olaylar karşısında Musa (a.s) dayanamaz, arkadaşının işine müdahale eder ve arkadaşlığının sona ermesine sebep olur. Çünkü Hz. Musa (a.s) ayetlerde temas edilen olayların iç yüzünü bilmemektedir. Bu kıssadan da anlaşıldığı üzere Hz. Musa’nın gaibi bilmediği ve bundan dolayı da arkadaşının işine karıştığı görülmektedir. Daha sonra kendisine olayların gerçek yüzü gösterilince özür diler ve Allah bildirmeyince gaybı bilemeyeceğini ifade eder.*”<sup>323</sup>

Nesâî, tefsirinde Hz. Musa’ya kavmi tarafından atfedilen özürle ilgili kıssaya da temas etmiştir.

“ *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا...* “ /Ey iman edenler! Siz de Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu, dedikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah yanında şerefli idi”<sup>324</sup> ayetinin tefsirinde Ebu Hureyre’den(r.a) rivayet edilen şu hadise yer vermiştir:“*Hz. Musa deniz kenarında yıkanırken insanların göremeyeceği uzak bir yere giderek oralarda yıkanır ve bunun üzerine insanlardan bazıları Hz.Musa’da özür olduğu için, insanlar kendini görmesin diye onlardan ayrı yıkandığı dedikodusunu yayarlar. Allah(c.c)’da gösterdiği bir mucizeyle Hz. Musa’da herhangi bir özürün (ayıbın) olmadığını, onun kusursuz ve temiz bir kişi olduğunu onlara gösterir.*”

<sup>322</sup> Kehf, 18/60.

<sup>323</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 8-21. ( Kısattmalar bize aittir)

<sup>324</sup> Ahzab, 33/69.

Allah Teâlâ bu âyette onların söylediği gibi Hz. Musa'da herhangi bir özrün (ayıbın) olmadığını, onun kusursuz ve temiz bir kişi olduğunu, Hz. Muhammed (s.a.v) ümmetine bildirmiştir.<sup>325</sup>

Nesâî, tefsirinde bazen de geçmiş ümmetlerin inançları uğruna yaptıkları fedakârlıklara ve Allah'ın onlara vereceği mükâfatı anlatan kıssalara deınmiştir.

O, “*قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ..*” / Hendeklerin sahipleri öldürülmüştür.”<sup>326</sup> ayetinin tefsirinde Suheyb b. Sinan er-Rumî 'den(r.a) rivayet edilen şu hadise yer vermiştir: “*Rasulullah(s.a.v) geçmişteki ümmetlerin halinden bahsetti. Bu ümmetlerin zamanında bir kral olduğunu ve bunun bir çocuğu sihir öğrenmesi için bir sihirbaza gönderdiğini, ancak o çocuğun sihirbazın sihrinin yanı sıra gidip geldiği yol üzerinde bulunan Rahibe de giderek bazı bilgiler öğrendiğini ve sonunda çocuk Rahibin inancını doğru bularak Allah'a inandığını açıklar. Bunu öğrenen kral bu çocuğu öldürmek ister fakat bunu başaramaz. Halk da bu çocuğun inancını kabul etmeleri üzerine zalim kral inanan bu insanları ateş çukurlarına atar.*”<sup>327</sup>

Netice itibarıyla örneklerde de görüleceği üzere Nesâî tefsirinde kıssalar konusuna yeterince yer vermiş ve Kur'ân'da bahsi geçen birçok kıssayı ele almıştır. O, ele aldığı kıssalarla ilgili ayetlerde görüldüğü üzere herhangi bir izahta bulunmamıştır. Ancak ayetlerle ilgili uzunca hadislere yer vermiş ve kıssalarda verilmek istenileni bu şekilde ortaya koymaya çalışmıştır.

## II. KELÂMÎ KONULAR

Kur'ân'ın içerdiği meselelerden birisi de kelâmî konulardır. Risaletin Mekke'de geçen ilk on üç yılında ağırlıklı olarak inanç konuları tebliğ edilmiş, tevhide aykırı inanç unsurları ortadan kaldırılmış ve sonuçta İslam akidesi ortaya konulmuştur. Peygamber(s.a.v) diğer konularda olduğu gibi akaidle ilgili meselelerde de Kur'ân âyetlerini bildirdikten sonra sahabelerin sorularına bazı açıklamalarda bulunmuştur.<sup>328</sup>

<sup>325</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 196-197.

<sup>326</sup> Burûc, 85/ 4.

<sup>327</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 509-513.

<sup>328</sup> Bekir Topaloğlu, **Kelâm İlmine Giriş**, Damla Yayınevi, İstanbul, 1991, ss. 19-20; Hamdi Gündoğar, **Kelâm İlminin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri**, Fırat Üniversitesi Sempozyum, Elazığ, 2004, s. 290.

Nesâî de Kur'ân âyetlerinin bir kısmını tefsir ettiği eserinde kelâmî tartışmalara konu olan âyetlere yer vermeye gayret etmiştir. O, bu hususlarla ilgili âyetleri zikretmiş, konuları teferruatlı izaha gitmeden Resulullah'ın(s.a.v) hadisleri ve sahabelerin görüşleri ile izah etmeye çalışmıştır.

Nesâî, kelâm ilminin müşkil meselelerinden biri olan ru'yetullah'ı ele alırken ilgili âyetlere tefsirinde yer vermiştir.

O, “ مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى... ”<sup>329</sup> / Gördüğü şeyi kalbi yalanlamadı” ayetinin tefsirinde bu mesele ile ilgili üç hadise yer vermiştir. Bunlardan ilk ikisinde İbn Abbas'dan(r.a) gelen rivayetler yer almıştır. Birinci rivayette İbn Abbas şöyle der: “*Rasulullah(s.a.v) Allah Teâlâ'yı kalbi ile gördü.*” İkinci rivayet ise İkrime'nin İbn Abbas'dan rivayet ettiği şu hadistir: “*Rasulullah(s.a.v) Allahu Teâlâ'yı gördü.*” Nesâî, bu iki hadiste de görmenin kalple mi, yoksa gözle mi olduğu hususunu açıklamamıştır. Ebû Zerr'den gelen hadiste ise: “*Rasulullah(s.a.v) Rabbini gözü ile değil kalbi ile gördü,*”şeklindedir.<sup>330</sup>

Nesâî, bu konuya başka âyetlerde de temas etmiştir.

“ وَجُوهٌ يَّرْمُقُونَ نَاصِرَةً إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةً... ” / O gün bir takım yüzler parlayacak ve Rab'lerine bakacaklardır”<sup>331</sup> âyetinin tefsirinde Ebu Hureyre'den (r.a) şu rivayeti nakleder: “*İnsanlar, Rasulallah'a (s.a.v) Kıyâmet günü Allah'ı görebilecek miyiz? diye sordular? Rasulallah'da (s.a.v) şöyle dedi: Bulutsuz havada güneşi ve ayı gördüğünüz gibi kıyâmet günü aynı şekilde Allah'ı da göreceksiniz buyurdu.*”<sup>332</sup>

Nesâî, Allah'ın arşından bahseden âyetlerin tefsirinde yer vermiştir.

Örneğin O, “... وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ... ” / O, hanginizin ameli (hal ve hareketi) daha güzel olduğu (hususunda) sizi imtihan etmek için gökleri ve yeri altı günde yaratandır. (Bundan evvel ise) arşı su üstünde idi. And olsun ki “Ölümden sonra muhakkak yine diriltileceksiniz”<sup>333</sup> ayetinin tefsirinde Ebu Hureyre: “*Allah'ın arşı su üzerindedir*” buyurdu. ”<sup>334</sup>

Nesâî, tefsirinde gaybi konuları içeren âyetlere de yer vermiştir.

<sup>329</sup> Necm, 53/11.

<sup>330</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 344-345.

<sup>331</sup> Kıyâmet, 75/22-23.

<sup>332</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 482.

<sup>333</sup> Hûd, 11/7.

<sup>334</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 583.

Örneğin O, “... اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ / Her dışının neye gebe kalacağını, rahimlerin neyi eksik, neyi ziyade edeceğini Allah bilir. Onun katında her şey ölçü iledir”<sup>335</sup> ayetinin tefsirinde İbn Ömer’den(r.a) rivayetle Rasulullah(s.a.v): “*Gayb’ın anahtarı beştir. Bunlar: Anne rahminde yaratılacak çocuk, kişinin yarın ne yapacağı, yağmurun ne zaman yağacağı, kişinin nerede öleceği ve kıyâmetin ne zaman kopacağıdır. Bunları Allah’dan başka kimse bilemez*”<sup>336</sup> buyurmaktadır.

Nesâî, tefsirinde kabir azabı ile ilgili âyetlere de temas etmiştir.

O, “... يَبَيِّنُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ...” / Allah iman edenleri hem dünyada hem ahirette o sabit söz üzerinde sağlam bir şekilde tutar. Zalimleri ise şaşırır. Allah elbette dilediğini yapar”<sup>337</sup> âyetinin tefsirinde Berâ b. Âzib’den(r.a) Resulullah’ın(s.a.v) şöyle buyurduğunu nakleder: “*Bu âyet, kabir suali ve azabı için indi ve insanlara kabirde Rabbin kim? Dinin ne? şeklinde sualler sorulacaktır.*” Yine bu konuyla ilgili İbn Abbas’dan(r.a) gelen rivayette: *Kabir sualinin olacağı, kişiye kabirde Rabbinden, Dininden ve Peygamberinden sual edileceği söylenir*”<sup>338</sup> denilmektedir.

Nesâî, tefsirinde insanın yaratılmasına dair âyetlere de yer vermiştir.

Bu konuyla ilgili Nesâî; “... إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ ... فَيَكُونُ / Şüphesiz ki, Allah Teâlâ’nın katında İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir ki, onu topraktan yarattı, sonra ona ol dedi, o da oluverdi”<sup>339</sup> âyetinin tefsirinde Ebu Hureyre’den(r.a) rivayet edilen hadise yer vermiştir. O, bu hadiste Hz. Âdem ile Hz. Musa arasında geçen şu konuşmayı bizlere nakleder: “*Hz. Musa Hz. Âdem’e şöyle der; Allah seni eliyle yarattı, sana ruhundan üfledi, sana “ ol” dedi, oldun. Sonra meleklerle secde etmelerini emretti, onlar da sana secde ettiler, eşin ile cennete yerleşin, dilediğiniz kadar yiyin için fakat şu ağaca yaklaşmayın sonra zalimlerden olursunuz. Seni tek bir ağaçtan nehyetti. Sen ise Rabbine asî oldun. Hz. Âdem de ona hitaben: Ey Musa bilmez misin Allah beni yaratmadan önce böyle takdir etti. Yoksa sen, beni Allah’ın kaderiyle mi itham ediyorsun? karşılığını vermiştir.*”

<sup>335</sup> Ra’d, 13/ 8.

<sup>336</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 609.

<sup>337</sup> İbrahim, 14/ 27.

<sup>338</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 619-621.

<sup>339</sup> Âli İmran, 3/59.

Nesâî, tefsirinde Kıyâmet alâmetlerine de temas etmiştir.

O, *حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ*, “Nihayet Ye'cûc ve Me'cûc (sedlerin) açıldığı ve onlar her bir tepeden akın ettiği zaman”<sup>340</sup> ayetinin tefsirinde Zeynep b. Cahş'dan (r.a) rivayet edilen şu hadisi nakleder: “*Birgün Rasulullah (s.a.v) yanına korkarak geldi ve şöyle dedi: Allah birdir ve Ondan başka ilâh yoktur. Sonra Arapların yaklaşan fitnenin şerrinden korunmalarını isteyen Peygamberimiz, parmaklarını birbirine girdirerek Ye'cûc ve Me'cûc'ün geleceklerinin yakın olduğunu ve şu anda onların kapatıldıkları çukurlardan çıktıklarını haber verdi. “Ve ben de bunun üzerine Ya Rasulallah(s.a.v) bizler salih kişileriz bizi ne helâk edebilir?” diye sordum. Rasulullah (s.a.v) da: “Evet sizler salih kişilersiniz, fakat kötülükler çoğaldığında bu tehlike olur, buyurdu.*”<sup>341</sup>

Nesâî, tefsirinde Kıyâmetin kopacağı zamanki durumu tasvir eden ayetlere de değinmiştir.

O, *وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَرَعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ...* / Sûr'a üfürüldüğü gün, Allah'ın diledikleri müstesna, göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır. Hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler”<sup>342</sup>âyetinin tefsirinde İbn Ömer'den(r.a) rivayet edilen şu hadise yer verir: “*Rasulullah'a(s.a.v) bir bedevi gelip “sûr'un” ne olduğunu sorar. Rasulullah da(s.a.v): O, kendisiyle üflenlen bir boynuzdur” demiştir.*”<sup>343</sup>

Nesâî, benzeri âyetlerin tefsirinde de bu konuya temas eder.

Örneğin O, *... وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا..* / O gün, yani kıyamet günü onlar deniz dalgaları gibi birbirine çarparak çalkalanırlar. Sûr'a da üfürülür, insanların hepsini bir araya topları”<sup>344</sup>âyetinin tefsirinde Abdullah b. Amr'dan(r.a) rivayet edilen şu hadise yer verir:“*Rasulullah'a (s.a.v) bir bedevi gelip ‘sûr’ nedir? diye sormuş, Rasulullah da(s.a.v): ‘Sur’ kendisiyle üflenlen bir boynuzdur,*” demiştir.<sup>345</sup>

Sonuç olarak Nesâî, kelâmi konularla ilgili ele aldığı âyetlerin tefsirinde hadislere yer vermiştir, ancak konunun detaylarına inmemiştir.

<sup>340</sup> Enbiya, 21/96.

<sup>341</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 72.

<sup>342</sup> Naml, 27/87.

<sup>343</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 142.

<sup>344</sup> Kehf, 18/ 99.

<sup>345</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 25; Bu konuyla ilgili bkz. Nesâî, Tefsir, Cilt: II; Zümer 39/68 âyetin tefsirinde 467 no lu hadiste de aynı konudan bahsetmektedir.

### III. AHKÂM AYETLERİ

Ahkâm âyetleri, Kur'ân'ın ibadet, muâmelât ve ukûbatla ilgili âyetlerini ifade eder.<sup>346</sup> Bu âyetlerin sayısını Gazzâlî ve Fahreddin er-Râzî beşyüz olarak tespit etmiştir. Bu rakamı sekizyüz'ün üzerine çıkararak olduğu gibi ikiyüz'e kadar indirenler de vardır.<sup>347</sup>

Kur'ân-ı Kerim'in hüküm içeren bu âyetleri, fıkıh ilminin temel dayanağıdır. Bu nedenle Kur'ân tefsirlerinde doğal olarak fikhî meseleler de yer almıştır. Tefsir ilminin tedvininden itibaren günümüze kadar telif edilmiş eserlerde ahkâm âyetlerinin tefsirine de yer verilmiş, bu âyetlerin ihtiva ettiği hükümlere ve fakihlerin bunlardan çıkardığı farklı neticelere işaret edilmiştir.<sup>348</sup>

Müellifimiz Nesâî, her ne kadar hadisci kimliğiyle bilinse de, aslında o fikhî konulara vakıf olan devrinin ileri gelen fıkıh âlimlerinden biridir. Şöyle ki “es-Sünen”in’de doğal olarak daha çok fikhî hadisleri derlemiştir.<sup>349</sup> Onun tefsir ettiği âyetlerde ise genelde fikhî içerikli âyetleri ele alması,<sup>350</sup> Mısır ve Hıms şehirlerinde kadılık görevinde bulunması,<sup>351</sup> kendisine Şeyhülislâm ve Kâdî<sup>352</sup> unvanlarının verilmesi, onun fıkıh alanında ileri gelen âlimlerden olduğunun açık delilleridir.

Nesâî, tefsirinde ibadetlerle alakalı birçok âyet zikretmiş Hz. Peygamber'in hadislerine ve sahabe görüşlerine yer vermiştir.

Orucun farz olmasına dair şu âyeti zikretmiştir: “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ / Ey iman edenler! Oruç sizden evvelkilerin üzerine farz olduğu gibi sizin üzerinize de farz olmuştur. Ta ki sakınabilesiniz.<sup>353</sup> O, bu âyetin tefsirinde Hz. Âişe'den (r.a) rivayet edilen şu hadise yer vermiştir: “*Cahiliye*

<sup>346</sup> Demirci, Tefsir Terimler Sözlüğü, s. 11.

<sup>347</sup> Bedrettin Çetiner, “Ahkâmü'l-Kur'ân” **DİA**, İstanbul, 1998, Cilt: I, s. 551.

<sup>348</sup> Muammer Erbaş, **Fahreddin er-Razi ile İbn Teymiye'nin Kur'ân'a Yaklaşımları**, D.E.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2001, s. 303.

<sup>349</sup> ez-Zehebî, Siyer, s. 127; Çakan, s. 70; Sezgin, s. 327.

<sup>350</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 213; N0T: Nesâî tefsirinde fıkıhla ilgili birçok âyet ve bunlarla ilgilide hadislerle yer verdiğini görmekteyiz. Örneğin, O, Bakara 178. âyette kısastan bahsetmiş ve bunun tefsirinde kısastan birlikte diyete de yer vererek böyle bir fikhî konuyu geniş bir şekilde ele almak suretiyle tefsir etmiştir.

<sup>351</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 35; İbn Kesîr, el-Bidâye, s. 123; ez-Zehebî, Siyer, s. 130; İbn Tağribirdi, Cilt: III, s. 188.

<sup>352</sup> Yakut el-Hamavî, Cilt: V, s. 282; ez-Zehebî, Tezkirat, Cilt: II, s. 241; ez-Zehebî, Siyer, Cilt: II, XIV, s. 125; İbn Tağribirdi, Cilt: III, 188; İbn el-İmâd, s. 240; es-Suyûtî, Husnû'l-Muhâzara, Cilt: I, s. 163; ez-Ziriklî, Cilt: I, s. 164.

<sup>353</sup> Bakara, 2/183.

döneminde Kureyş, aşure orucunu tutuyordu. Rasulullah da(s.a.v) bu orucu tutardı. Medine'ye hicretten sonra Rasulullah(s.a.v) bu orucu tutmaya devam etti ve bize de tutmamızı emretti. Ne zaman ki Ramazan orucunun farz olduğuna dair bu ayet indi, bunun üzerine Rasulullah(s.a.v) bizlere ister aşure orucunu tutun, isterseniz tutmayın dedi ve bizleri bu hususta muhayyer bıraktı.”<sup>354</sup>

Nesâî, tefsirinde teyemmümle ilgili hususlara da temas etmiştir.

Örneğin O, “... فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا ... / Eğer su bulamazsanız o zaman temiz bir toprak ile teyemmüm ediniz. Arınmak niyetiyle yüzünüzü ve ellerinizi mesh ediniz. Şüphe yok ki, Allah Teâlâ affedici ve yargılayıcıdır.”<sup>355</sup> âyetinin tefsirinde Hz. Âişe'den (r.a) rivayet edilen şu hadise yer vermiştir: “Rasulullah'ın(s.a.v) çıktığı seferlerden birinde Rasulullah(s.a.v) ve onun ashabı abdest almak için su bulamamışlardı ve bunun üzerine Müslümanlara kolaylık sağlayan teyemmüm âyeti nazil olmuştur.”<sup>356</sup>

Nesâî, tefsirinde zina haddi ile ilgili hususlara temas etmiştir.

Örneğin O, “... الرَّانِيَّةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ / Zina eden kadın ile zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinindeki bir emri tatbik ederken bu ikisi hakkında bir acımak sizi tutmasın. Bu kişilerin cezaları tatbik edilirken müminlerden bir taife de şahit bulunsun”<sup>357</sup> ayetinin tefsirinde, Ebu Hureyre(r.a) ve Zeyd b. Hâlid'den (r.a) iki farklı rivayetle gelen şu hadise yer vermiştir: “Rasulullah(s.a.v)'a zina konusunda münakaşa eden iki adam gelmiş, bunlardan birisinin hanımı diğerinin oğlu ile zina etmiş, kendi aralarında bu meseleyi çözmeye çalışmışlar, fakat onlara uygulayacakları ceza hususunda anlaşamamışlar, bunun üzerine Rasulullah'a(s.a.v) müracâat ederek bu olayı çözmelerini istemişler, Rasulullah da(s.a.v) bunun üzerine inen bu ayeti okuyarak cezalarının uygulanmasını istemiştir.”<sup>358</sup>

Nesâî, tefsirinde boşanmayla ilgili hususlara temas etmiştir.

O, “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ..” / Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın. Rabbiniz Allah'tan korkun. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları hali bir yana, onları

<sup>354</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 215.

<sup>355</sup> Nisâ, 4/43.

<sup>356</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 385.

<sup>357</sup> Nur, 24/2.

<sup>358</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 105-106.



evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır”<sup>359</sup> âyetinin tefsirinde İbn Ömer(r.a) ve İbn Abbas’dan (r.a) iki farklı rivayetle gelen aynı manadaki şu hadise yer vermiştir: “Kadınları boşayacağınız vakit iddetlerini tamamladıkları zaman boşayınız.”<sup>360</sup>

Nesâî, tefsirinde kısasa dair ayetlere de temas etmiştir.

O, “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى / Ey mü'minler! Öldürülenler hakkında sizin üzerinize kısas farz olmuştur”<sup>361</sup> âyetinin tefsirinde tâbiundan Mücahid'in şu görüşüne yer vermiştir: “İsrail oğullarına kısas farz oldu onlarda diyet yoktu.” Bu âyet inince “Allahu Teâlâ Ümmeti Muhammed'e kolaylık olsun diye diyeti helâl kıldı.”<sup>362</sup>

Nesai, tefsirinde hac ve umre ile ilgili Safa ve Merve arasındaki sa'ye dair âyetin tefsirine de yer vermiştir.

Örneğin O, “ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ ... / Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah Teâlâ'nın şiarından "dinî merasiminden" dir. Artık her kim hacc veya umre niyetiyle Beytullah'ı ziyaret ederse, oraları tavaf etmesinde kendisi için hiç bir günah yoktur. Ve her kim bir hayrı nfile olarak yaparsa şüphe yok ki Allah Teâlâ kabul edendir, bilendir”<sup>363</sup> âyetinin tefsirinde, Hz. Âişe(r.a)'den gelen rivayete yer vermiş ve bu âyetin Ensar hakkında indiğini söylemiştir: “Vaktiyle Safa ile Merve'de birer put varmış, Müşrikler bunları ziyaret eder, hatta “menat” ismindeki putu kendilerinden bir et parçası gibi kabul edip onu yüksek sesle överlermiş. İslâmiyet hâkim olunca o iki mübarek mekân bunlardan temizlenmiş, fakat bununla beraber bazı Müslümanlar, bu putların vaktiyle bu mekânlarda bulunmuş olmasından dolayı bu iki mekân arasında sa'y etmekten çekinmişler. Bunun üzerine bu âyeti kerime inerek böyle bir çekinmeye lüzum olmadığını beyân etmiştir.”<sup>364</sup>

Sonuç olarak Nesâî tefsirinde fikhî meselelere önemli ölçüde yer vermiştir. O fikhî meseleleri ele alırken öncelikle bu hususlara temel kaynak teşkil eden başta Kur'an, sünnet ve tabiun görüşlerine yer vermiştir. Bununla birlikte o, fikhî

<sup>359</sup> Talâk, 65/1.

<sup>360</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 441-443.

<sup>361</sup> Bakara, 2/178.

<sup>362</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, s. 581.

<sup>363</sup> Bakara, 2/158.

<sup>364</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 199.

meselelerde herhangi bir mezhep görüşüne yer vermemiş ve kendi görüşünü de açıkça ortaya koymamıştır.

#### IV. AHLÂKÎ KONULAR

Ahlâk, Arapça'da "seciye, tabiat, huy" gibi manalara gelen "hulk" veya "huluk" kelimesinin çoğuludur. İnsanın fizikî yapısı için "halk", mânevi yapısı için "hulk" kelimelerinin kullanıldığı ifade edilir.<sup>365</sup> Bir terim olarak ise, insanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine sebep olan mânevi vasıfları, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlarının bütününe verilen addır. Ayrıca bu konuları inceleyen bilim dalına da ahlâk adı verilir.<sup>366</sup>

Kur'an'ı Kerim'de ahlâk kelimesi yer almamakla birlikte biri adalet ve gelenek diğeri de ahlâk manasında olmak üzere iki yerde ahlâkın tekili olan "huluk" kelimesi geçmektedir<sup>367</sup>. Bunun yanında birr, takvâ, hidâyet, sırât-ı müstakîm, sıdk, amel-i salih, hayır, mâruf, ihsan, hasene ve istikamet gibi iyi ahlaklılık; ism, dalâl, fahşâ, münker, bağy, seyyie, hevâ, israf, fîsk, fücür, hatîe, zulüm gibi kötü ahlaklılık anlamı ifade eden birçok terim vardır. İslam ahlâkının asıl kaynağı Kur'an ve onun ışığında oluşan sünnettir. Hz. Âişe, bir soru münasebetiyle Hz. Peygamber(s.a.v)'in ahlâkının Kur'an ahlâkı olduğunu belirtmiştir.<sup>368</sup>

Bu sebeple İslam ahlâk düşüncesi Kur'an ve Sünnet'le başlar. Bu iki kaynak dini ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizmiş, ameli kuralları belirlemiş, daha sonra fıkıhçılar, hadisçiler, kelâmcılar, mutasavvıflar, hatta filozoflar tarafından geliştirilecek olan ahlâk anlayışlarının temelini oluşturmuştur.<sup>369</sup>

<sup>365</sup> İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mukrim, "Hulk", **Lisânu'l-Arab**, Daru Sadr, Beyrut, 1955.

<sup>366</sup> Mehmet Canbulat, "Ahlâk" **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara, 2010, s. 14.

<sup>367</sup> Şuarâ, 26/ 137; Kalem, 68/ 41.

<sup>368</sup> Müslim, "Müsâfirin" **Sahih**, s. 139.

<sup>369</sup> Geniş bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, "Ahlâk," **DİA**, İstanbul, 1989, Cilt: II, s. 1; Ömer Dumlu, **Kur'an'ı Kerimde Maruf ve Münker**, Anadolu Yayınları, İzmir, 1999, s. 71; Toshihiko Izutsu, **Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar**, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınlar, İstanbul, 2010, s. 100. Dıraz, **Kur'an Ahlakı**, s. 74. çev. Emrullah Yüksel ve Ünver Günay, İz Yayınları, İstanbul, 2009, s. 74.

Fethi Yeken, **Müslüman Olmam Neyi Gerektirir**, çev. Nusreddin Bolelli, Ravza Yayınları, İstanbul, s. 61.

İslam'ın ilk yıllarında bütün Müslümanlar Kur'an'ın emrine uyarak hayatlarını Hz. Peygamberin getirdiği öğretilere göre düzenlemenin gerektiğine inanmışlardı. İkinci asrın başlarına doğru bazı farklı ahlâkî anlayışlar ortaya çıkmakla birlikte, temelini Kur'an'dan alan, Hz. Peygamber(s.a.v) ile ashabının hayatlarında şekillenmiş olan İslam ahlâkı ve bu ahlâka bağlılığı ilke edinen bir anlayış varlığını sürdürdü. Genel olarak ahlâka ve bu alanın özel konularına dair zengin bir literatür meydana gelmesine de katkıda bulundu. Bu çalışmaların başlangıcı, hadislerin tasnifi dönemine kadar gider. Bu konu başta Kütüb-i Sitte olmak üzere bütün hadis mecmualarında Kitâbü'l-Edeb, Kitâbü'l-Birr ve Kitâbü Hüsni'l-Hulk gibi başlıklar altında tasnif edilirken, tefsir ilminde ise “Âhkamü'l-Kur'an” türündeki eserlerde ahlâkla ilgili konulara yer verilmiştir.

Nesâî, tefsirinde ahlâka yönelik birçok âyete yer vererek onları tefsir etmiştir. Biz, Nesâî'nin tefsirinde ele aldığı ahlâkla ilgili birkaç örneğe yer verdik.

O, tefsirinde başta Allah'a karşı ahlâkî görevlerimiz konusunda birçok âyeti ele almıştır.

Örneğin O, “... وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ إِندَادًا / İnsanlardan bazıları Allah'tan başkasını Allah'a denk tanrılar edinir de onları Allah'ı sever gibi severler”<sup>370</sup> âyetinin tefsirinde, İbn Mesud'dan(r.a) gelen rivayete göre Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Her kim Allah'a şirk koşarak ölürse, Allah onu cehennemine girdirir. Ve yine her kim Allah'a ortak koşmazsa, onu da cennetine koyar.”<sup>371</sup> Bu âyet ve hadisten anlaşılıyor ki, ahlâki düşünceden yoksun olup, Cenâb-ı Hakk'a ortak koşan ve başka şeyleri Ona denk tutanlar, aklî muhakemeden mahrum olup, bilâhare büyük bir pişmanlık ve felâkete mâruz kalacaklardır.

Nesâî, tefsirinde ahlâki hasletlerden olan takvaya dair ayetlere de yer vermiştir.

O, “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ / Ey imân etmiş olanlar! Allah Teâlâ'dan gerçek takvâ ile sakınınız. Ve siz ancak Müslümanlar olduğunuz halde vefat ediniz”<sup>372</sup> âyetinin tefsirinde, İbn Abbas'tan gelen şu rivayete yer verir: “Rasulullah (s.a.v) bu âyeti okudu. Sonra da şöyle buyurdu: Şâyet zakkumdan bir damla yere düşse, yeryüzü ehlinin bütün yiyeceğini bozar. O halde

<sup>370</sup> Bakara, 2/ 165.

<sup>371</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 207.

<sup>372</sup> Âli İmran, 3/102.

*her türlü yiyeceğe sahip olanla, sadece yiyeceği zakkum olanın durumu nasıl bir olur? diyerek takva sahibi olanların durumunu izah etmiştir.*<sup>373</sup>

Nesâî, Allah'ın koyduğu kurallara uymanın ahlâkî bir gereklilik olduğunu belirten âyetlerin hadislerle tefsirine de değinmiştir.

O, “ *تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ... / İşte bunlar Allah'ın (koyduğu) sınırlardır. Kim Allah(c.c)'a ve Peygamberine itaat ederse Allah onu, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdırlar, işte büyük kurtuluş budur*<sup>374</sup> ayetinin tefsirinde, İbn Abbas'ın(r.a) bu âyeti şöyle tefsir ettiğini dile getirir: “ *O, Vasiyet edenin adaletli davranmaması büyük günahlardandır,*” demiş ve şu ayetleri okumuştur: *İşte bunlar, Allah Teâlâ'nın hudududur. Ve her kim, Allah Teâlâ'ya ve Peygamberine itaat ederse onu altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır ki orada ebedî kalacaklardır. Ve bu büyük bir kurtuluştur. Ve kim de Allah Teâlâ'ya ve Peygamberine isyan eder, hududunu tecâvüz ederse, onu içinde ebedî kalmak üzere bir ateşe sokar ve onun için zillet verici bir azap vardır.*<sup>375</sup>

Nesâî, tefsirinde Allah Rasûlü çağırıldığında davetine icabet etmenin ahlâkî bir görev olduğunu bildiren ayetlerin tefsirine de yer vermiştir.

Örneğin O, “ *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ... / Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne icabet edin.*<sup>376</sup> ayetinin tefsirinde, Ebu Hureyre'den (r.a) gelen şu rivayete yer verir: “*Rasûlullah (s.a.v) Ubey b. Ka'bi yanına çağırılmış, o ise namazda olmasından dolayı Rasûlullah'ın(s.a.v) bu davetine o anda icabet edememiş ve namazını tamamladıktan sonra yanına gitmiş. Bunun üzerine Allah Rasûlü ona bu âyeti okuyarak her ne durumda olursan olsun, Allah ve Rasûlü'nün davetine icabet etmenin gerektiğini ona söylemiştir.*<sup>377</sup>

Nesâî, tefsirinde Allah'ın insanlardan Peygamberlere karşı davranışlarında saygılı olmalarını istediğine dair ayetlere yer verir.

O, “ *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا... / Ey iman edenler! Siz de Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu, dedikleri şeyden*

<sup>373</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 316.

<sup>374</sup> Nisâ, 4/ 13.

<sup>375</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 364-365.

<sup>376</sup> Enfâl, 8/24.

<sup>377</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 523. Biz burada zikrettiğimiz hadisi özetleyerek ele aldık, geniş bilgi için bkz. 225 no lu hadise.

temize çıkardı. O, Allah yanında şerefli idi”<sup>378</sup> âyetinin tefsirinde, Ebu Hureyre(r.a)’den rivayet edilen şu hadise yer vermiştir: “Hz. Musa deniz kenarında yıkanırken, insanların görmeyeceği uzak yerlere giderek, oralarda yıkanır ve bunun üzerine de insanlardan bazıları Hz. Musa’da özür olduğu için insanlar kendini görmesinler diye onlarla birlikte yıkanmayıp ayrı yıkandığı dedikodusunu yayarlar. Yine bir gün Hz. Musa yıkanmak için elbisesini çıkarıp bir taşın üstüne koymuş, yıkandıktan sonra elbisesini giymek isteyince taş yürümüş ve insanlar da bu mucize karşısında Hz. Musa’nın vücudunda herhangi bir özrün olmadığını anlamışlar.”<sup>379</sup>

Nesâî, tefsirinde güzel ahlâkî hasletler ve bunlara sahip olan kişilere verilecek mükâfatları bildiren birçok âyete yer vermiştir.

O, “... وَأَنْفَقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ / Ve Allah yolunda harcayınız”<sup>380</sup> âyetinin tefsiri konusunda Huraym b. Fâtik el-Esdiyye’den rivayet edilen hadiste “Raslullah(s.a.v) şöyle buyurmuştur: Kim Allah yolunda infak ederse onun için yedi yüz misline kadar sevap yazılır.”<sup>381</sup>

Başka bir örnekte O, “... لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ / Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe hayra, sevaba eremezsiniz”<sup>382</sup> âyetinin tefsirinde Ebu Talha’dan(r.a) gelen şu rivayete yer vermiştir: “Ebu Talha’nın Medine’de çok sayıda hurma bahçesi vardı. O, bunlar içerisinde en fazla “Beyraha” hurmalığını severdi. Aynı zamanda burası Mescid-i Nebevi’ye çok yakın olduğundan, Peygamberimiz(s.a.v) sık sık buraya uğrar, güzel manzarasını seyrederek ve meşhur suyundan içerdi. “Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe hayra, sevaba eremezsiniz.” meâlindeki âyet nazil olunca, Ebu Talhada hemen Resulullah’a(s.a.v) gidip şöyle dedi: “Yâ Rasulallah! Cenab-ı Hak, ‘Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe hayra, sevaba eremezsiniz’ buyuruyor. Mallarımın içinde en fazla Beyraha hurmalığını seviyorum. Onu Allah yolunda infâk ederek, Allah indinde makbule geçmesini umuyorum ve onu Allah’ın emrettiği yerlere vermeni istiyorum, der. Peygamberimiz(s.a.v), onun bu hareketinden çok memnun kalarak şöyle buyurur: “Söylediğini duydum, fakat O’nu akrabalar arasında infâk etmeni daha uygun buluyorum.” Ebu Talha, “Yâ Rasulallah, buyurduğunuz

<sup>378</sup> Ahzâb, 33/69.

<sup>379</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: II, ss. 196-197.

<sup>380</sup> Bakara, 2/195.

<sup>381</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 230.

<sup>382</sup> Âli İmran, 3/92.

*gibi yaparım.” der ve en sevdiği hurma bahçesini akrabaları arasında taksim eder.”<sup>383</sup>*

Nesâî, tefsirinde, Allah’ın emirlerine uyan ve O’nu kendisine dost edinen güzel ahlâk sahibi insanlara da yer vermiştir.

O, “ *إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَأَخَوْفُ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ* / Haberiniz olsun ki, muhakkak Allah Teâlâ’nın dostları için bir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır.<sup>384</sup> Ayetinin tefsirinde, İbn Abbas(r.a)’tan rivayet edilen şu hadise yer verir: “*Rasûlullah(s.av)’a Allah’ın dostları kimlerdir diye soruldu. Rasûlullah da(s.a.v) cevaben: “Onlar öyle kişilerdir ki siz onları Allah’ı çok zikrederken görürsünüz, buyurdu.”<sup>385</sup>*

Nesâî, tefsirinde, Allah’ın yasakladığı kötü huylar ve bu hasletleri taşıyanlara yönelik verilecek cezaları içeren âyetlere de yer vermiştir.

Örneğin O, “ *... فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ...* / Allah’u Teâlâ’nın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka söze dalıncaya kadar, onların yanında oturmayınız”<sup>386</sup> ayetinin tefsiriyle alâkalı iki hadis zikretmiştir. Birinci hadis Hekîm b. Behzi’nin dedesinden rivayet ettiği şu hadistir: “*Yalan konuşarak insanları güldüren kişi ve topluluğa veyl olsun, veyl olsun, veyl olsun .*” Ebu Hureyre’den(r.a) nakledilen ikinci hadis ise şöyledir: “*Münâfiğin alâmeti üçtür. Konuştuğunda yalan söyler, emânete ihanetlik eder ve söz verdi mi sözünde durmaz.”<sup>387</sup>*

Nesâî, tefsirinde, cahiliye dönemine ait yanlış adet ve uygulamalara da işaret eder.

O, “ *.. وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا...* / İyilik, evlere arka taraflarından gelmeniz değildir”<sup>388</sup> âyetinin tefsirinde, Berâ’dan rivayet edilen ve içeriği aynı olan şu iki farklı rivayete yer verir: “*Cahiliye döneminde insanlar hac ettikleri zaman evlerine kapularından girmez, iyilik niyetiyle evin arka tarafından açtıkları delikten*

<sup>383</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 310-312.

<sup>384</sup> Yûnus, 10/ 62.

<sup>385</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 571.

<sup>386</sup> Nisâ, 4/ 140.

<sup>387</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 410-411.

<sup>388</sup> Bakara, 2/ 189.

*girerlerdi. Bu âyet nazil olunca bunun iyi bir şey olmadığını, iyi olanın evlere kapılarından girmek olduğunu anladılar.*”<sup>389</sup>

Nesâî, tefsirinde, insanlardan bazılarının kalplerinde, kötülük beslediğini ve bunun ahlâkî bir vasıf olmadığını bildiren âyetlere yer vermiştir.

“...وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ.../ Ve insanlardan bazıları vardır ki, dünya hayatı hakkındaki sözü senin hoşuna gider. Ve kalbinde olana Allah'ı şâhit tutar. Hâlbuki o pek katı düşmanlık sahibidir.”<sup>390</sup> Ayetinin tefsirinde, Hz. Âişe(r.a)’den rivayet edilen hadiste Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurur: “Allah’ın en sevmediği kişiler; hasmına karşı sert davrananlardır.”<sup>391</sup>

Sonuç olarak diyebiliriz ki ahlâk konusuyla ilgili olarak Kur’ân’ın tamamını ele almak mümkündür. Çünkü İslam ahlâk düşüncesi Kur’ân ve Sünnet’le başlar. Bu iki kaynak, dini ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizer ve ameli kuralları belirler. Öyle ki Hz. Âişe(r.a), bir soru münasebetiyle Hz. Peygamber(s.a.v)’in ahlâkının Kur’ân ahlâkî olduğunu belirtmiştir.<sup>392</sup> Hal böyle olunca Nesâî’nin tefsir ettiği âyetlerin tamamını ahlâkî ayetler olarak ele almak mümkündür. Ancak biz burada Nesâî’nin öne çıkardığı Allah’a karşı ahlâkî görevler, Rasûlullah(s.a.v)’a karşı ahlâkî görevler, insanlar arası ilişkilerde ahlâkî sorumluluklar, iyi huylar ve kötü huylar gibi ahlâkî içerikli âyetlerden bir kaçına yer verdik. Onun tefsir ettiği âyetlerde bu konuya nasıl yaklaştığını ortaya koymaya çalıştık. Gördük ki; o ele aldığı âyetleri ve onlarla ilgili olarak zikrettiği hadisleri çok güzel bir uyum içersinde tefsir etmiştir.

---

<sup>389</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, ss. 226-227.

<sup>390</sup> Bakara, 2/ 204.

<sup>391</sup> Nesâî, Tefsir, Cilt: I, s. 251.

<sup>392</sup> Müslim, Müsâfirin, Sahih, s. 139.

## SONUÇ

Nesâî, hicri üçüncü asırda yaşamış olup devrinin önde gelen âlimlerinden biridir. O, örnek ilmi şahsiyetiyle hadis ilminde meşhur olup ön plana çıkmıştır. Bu alanda kaleme aldığı “es-Sünen” isimli eseri, “Kütüb-ü Sitte” içerisinde yer almış önemli eserlerden biridir. Bazı âlimlere göre o, senet ve ricâl ilmi bakımından Buhari ve Müslim’den sonra hadis ilminin otoritelerinden kabul edilir.

Nesâî, hadis ilminin yanı sıra fıkıh ilminde de kendini yetiştirmiş ve devrinin ileri gelen fıkıh âlimlerinden biri olmuştur. Nitekim o, fakihlerin bol olduğu bir dönemde Mısır ve Hıms şehirlerinde kadılık görevlerinde bulunmuş hatta kendisine Şeyhülislam ve Kâdî unvanları verilmiştir. Bu da onun fıkıh ilmindeki yerini gösterir.

Nesâî de diğer hadis âlimlerinin yaptığı gibi hadis kitabı “el-Mücteba”da ayrı bir kitap olarak rivayet tefsiri metoduyla Kur’ân’ın bazı ayetlerini hadisler ışığında tefsir etmiştir. Ve bu tefsirini şu şekilde ele almıştır:

1- Nesâî, hadis kitabı “el-Mücteba”nın 82. babında Kur’ân’ın tamamını tefsir etmeyip 105 sure ile ilgili 418 âyet ve Sure başlıklarına taalluk eden 735 hadise yer vermiştir. O, bu ayetleri kendisine has metotla tefsir ederken bazen de önceki müfessirlerin başvurduğu rivayet metotlarına başvurmuştur. Nesâî, ayetleri ele alırken bazen ayeti bütün olarak ele alıp tefsir etmiş, bazen de ayette tefsir etmesi gereken kısmı ele almıştır.

2-Nesâî ayetleri tefsir ederken Hz. Peygamberin hadislerine, Sahabe sözlerine ve Tabiun rivayetlerine yer vermiştir. O, açıkladığı bu ayetlere getirdiği hadislerin hepsinde ravi zincirine riayet etmiş ve zayıf hadislerden kaçınmıştır.

3-Nesâî tefsirinde ele aldığı ayetler de Kıraat, Sebeb-i Nüzul, Fedâilü’l-Kur’an, Dil ve Lügat, Mekkî-Medenî ve Kıssalar konusuna temas etmiştir.

4-Nesâî de diğer muhaddisler gibi ilgili ayeti açıklama hususunda var olan rivayetleri nakletmiştir. O, tefsirinde ayetleri, Kelamî, Fıkhî ve Ahlâkî yönden ele alıp bunlarla ilgili hadisleri zikretmiştir.

5-Nesâî tefsirinde mübhem ve müteşabih ayetlere yer vermiş ve bu ayetleri Rasulullah’ın hadisleri, Sahabe sözleri ve Tabiun rivayetleri ile izah etmeye çalışmıştır.



6-Nesâî, hadisçiler arasında tefsir bölümü altında en çok hadis rivayet eden kişidir. Mesela o, tefsir bölümünde 735 hadis rivayet ederken, Buhari “es-Sahih”inde 465 hadis, Müslim “es-Sahih”inde 18 hadis, Tirmizi ise “es-Sünen”inde 470 rivayete yer vermiştir. Ebu Davud ve İbn Mace’nin “es-Sünen”lerinde ise, tefsir diye bir bölüm yoktur. Bu da, bu hususta diğer âlimlerin yanında onun konumunun ne olduğunu göstermektedir.

7-Nesâî, genelde kendisine has metot kullanırken bazen de başkalarının kullandığı metotlara başvurmuştur. Bu konuda iki veya daha fazla şeyhten aldığı aynı hadisi bir isnatla zikretmesini örnek verebiliriz.

8-Nesâî’nin önem verdiği konulardan birisi de, rivayet zinciridir. Eğer rivayet zincirinde ravilerden tanınmayan biri varsa bu şahsı tanıtıcı bilgi vermiş ve bu konuya açıklık getirmiştir.

Kısaca ifade etmemiz gerekirse, Nesai, disiplinli çalışması, ilmi gücü ve sağlam iradesi ile övgüyü hak etmiştir. Ölümünden sonra da yetiştirdiği talebeler ve kaleme aldığı eserler ile başta hadis ve tefsir sahaları olmak üzere İslamî ilimlerde olumlu ve derin izler bırakmıştır. Bir muhaddis, fakîh ve müfessir olarak Nesâî, Kur’an’ın anlaşılması hususunda değerli bilgiler sunmuştur. Özetle o, kendisinden istifade edilmesi gereken değerli bir ilim adamı, müfessir ve muhaddistir.

## KAYNAKÇA

Albayrak, Halis. **Tefsir Usûlü**, Şule Yayınevi, İstanbul, 1998.

Aydemir, Abdullah. **H. Peygamber ve Sahâbenin Dilinden Kurân-ı Kerîm'in Fazîletleri**, Akyol Neşriyat, İzmir, 1981.

Aydın, Atik. **Taberî'nin Kur'ân'ı Yorumlama Yöntemi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005.

Aydüz, Davut. **Tefsir, Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir**, Akademi Yayınları, İzmir, 2010.

Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. **el-Câmiu's-Sahîh**, thk. Mustafa Deyb el-Boğa, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1987.

Canbulat, Mehmet. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

Cerrahoğlu, İsmail. **Tefsir Tarihi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Cerrahoğlu, İsmail. **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

Çağrı, Mustafa. "Ahlâk," **DİA**, İstanbul, 1989.

Çakan, İsmail Lütfü. **Hadis Edebiyatı**, M.Ü.İ.F.V.Yayınları, İstanbul, 1985.

Çalışkan, İsmail. **Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003.

Çapan, Ergün. **Kur'ân-ı Kerimde Sahâbe**, Işık Yayınları, İzmir, 2002.

Çetiner, Bedrettin. "Ahkâmü'l-Kur'ân," **DİA**, İstanbul, 1988.

Çörtü, Mustafa Meral. **en-Nesâî ve Tefsir el Kur'ân el-Azim'i**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) , Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul, 1990.

Demirci, Muhsin. **Kur'ân ve Yorum**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.

Demirci, Muhsin. **Tefsir Terimler Sözlüğü**, M.Ü.İ.F.V.Yayımları, İstanbul, 2009.

Demirci, Muhsin. **Tefsir Usûlü**, M.Ü.İ.F.V.Yayımları, İstanbul, 2006,

Dıraz, M. Abdullah. **En Mühim Mesaj Kur'ân**, çev. Suat Yıldırım, Ankara, 1985.

Dıraz, M. Abdullah. **Kur'ân Ahlakı**, çev. Emrullah Yüksel ve Ünver Günay, İstanbul, 2009.

Duman, M. Zeki. **Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1992.

Dumlu, Ömer. **Kur'an'ı Kerimde Maruf ve Münker**, Anadolu Yayınları, İzmir, 1999.

Dumlu, Ömer. **Tefsir Usulü Araştırmaları**, Anadolu Yayınları, İzmir, 1999.

el-Hûfî, Ahmet Muhammed. **et-Taberi, Vezâratu's- Sekafe ve'l İrşadi'l –Kavmi**, Kahire, trs.

el-Yaff'î, Abdullah b. Esed. **Mir'at el-Cinan ve İbratü'l-Yakzân**, Kâhire, 1993.

el-Yâkûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer. **Târihu'l-Ya'kûbî**, thk, Abdülemir Minhâ, Müessesetü'l-İlmî li'l-Matbû'ât, Beyrut, 1993.

Emin, Ahmet. **Zuhru'l-İslâm**, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, Kahire, 1966.

Erbaş, Muammer. **Fahreddin er-Razi ile İbn Teymiyye'nin Kur'an'a Yaklaşımları**, ( Yayınlanmamış Doktora Tezi ), Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2001.

es-Sabbağ, Muhamed b. Lütfi. **Tefsir Usulü Araştırmaları**, çev. Ömer Dumlu, Anadolu Yayınları, İzmir, 1999.

es-Subkî, Tacuddîn Abdulvehhâb b. Ali. **Tabakâtu's-Şafiiyyeti'l-Kubrâ**, Mısır, 1324.

es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahm b. Ebî Bekr. **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrut, 1992.

es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahm b. Ebî Bekr. **Hüsnu'l-Muhâdara**, thk, Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâniçî, Kahir, trs.

ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, Beyrut, 1983.

ez-Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin. **et-Tefsir ve'l Müfessirûn**, Daru'l-Kütübi'l-Hadisiyye, Kâhire, 1961.

ez-Zehebî. Muhammed b. Ahmed b. Osman. **Tezkiratu'l-Huffaz**, Haydarâbâd, 1958.

ez-Ziriklî, Hayreddin. **el-A'lem**, Beyrut, 1969.

Goldziher, Ignaz. **Müslim Studiens**, ter. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul, 1966.

Gümüş, Sadrettin. **Kur'ân Tefsirinin Kaynakları**, Kayhan Yayınları, Ankara, 1990.

Gündoğar, Hamdi. “Kelâm ilminin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri,” **Fırat Üniversitesi Kordinasyon Toplantısı ve Sempozyum Bildirileri**, Elazığ, 13-15, 09, 2004, s. 290.

Güven, Şahin. **Konulu Tefsir Metodu**, Şura Yayınları, İstanbul, 2001.

Hasan, İbrahim Hasan. **İslam Tarihi**, çev. İsmail Yiğit ve Sadrettin Gümüş İstanbul,1985.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el- Askalânî. **Tehzîbu't-Tehzîb**, Haydarâbâd-Dekken,1949.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el- Askalânî. **Lisânü'l-Mîzân**, Beyrut, 1971.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddin b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî. **Vefayâtu'l- A'yân ve Enbâü Ebnâi'z Zamân**, Beyrut, 1970.

İbn Kesir, Ebu'l –Fidâ el-Hâfız İmaduddin Ebu'l İsmail b. Ömer el-Kurşî. **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Beyrut, 1977.

İbn Kesir, Ebu'l –Fidâ el-Hâfız İmaduddin Ebu'l İsmail b. Ömer el-Kurşî **Tefsîru'l Kur'ân'il-Azîm**, Kahraman Yayınevi, İstanbul, 1984.

İbn Manzur. Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mukrim, “Hulk” **Lisânu'l-Arab**, Daru Sadr, Beyrut, 1955.

İbn Nukta. **et-Takyîdü li-Ma'rifeti Ruvâti's-Sünen ve'l-Mesânîd**, nşr. Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut, 1988.

İbn Tağriberdî, Cemâlüddin Ebu'l-Mehâsin Yusuf. **en-Nücûmu'z-Zâhira fi Mülûki Mısır ve'l Kâhira**, Kâhira, 1963.

İbn Teymiye. **Mukaddime fi Usûli't Tefsir**, çev. Harun Ünal, İstanbul, 1985.

İbnu'l Esîr, İzzeddîn Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şebânî el-Cezerî. **Üsdü'l-ğâbe**, Mısır, 1869.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-fellah Abdülhay el-Hanbelî. **Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbari men Zeheb**, Beyrut, trs.

İzutsu, Toshihiko. **Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar**, çev. Selahattin Ayaz, İstanbul, 2010.

Kandemir, M.Yaşar. "Nesâî," **DİA**, İstanbul, 2006.

Karaçam, İsmail. **Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri**, M.Ü.İ.F.V.Yayınları, İstanbul, 2011.

Kasabî, Mahmud Zalad. **Mebâhisü fî Ulûmül Kur'ân**, Beyrut, 1987.

Kâtip, Çelebi. **Keşfü ez-Zünûn an-Esmâi el-Kütüb vel'Fünûn**, Meârif Bakanlığı Matbaası, İstanbul, 1943.

Kırbaçoğlu, Hayri. "Allah'ın Kelâmı Olması Açısından Kur'ân'ın Mahiyeti ile İlgili İhtilaflar", **A.Ü.İ.F. Dergisi**, Cilt: XXVII, 1986, ss. 428-444.

Kurt, Mustafa. **İbn Kuteybe ve Tefsir Anlayışı**, M.Ü.İ.F.V.Yayınları, İstanbul, 1996.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Neysaburî. **Sahîhu Müslim**, Beyrut, 1955.

Nesâî, Ebu Abdırrahman Ahmed b. Şuayb b. Bahr b. el-Horasânî. **Tefsîrü'n-Nesâî**, nşr. Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâfî-Seyyid b.Abbas el-Celîmî, Müessesetü'l-Kütübü'l-Sekâfiyye, Beyrut, 1410/1990.

Nesâî. Ebu Abdırrahman Ahmed b. Şuayb b. Bahr b. el-Horasânî, **es-Sünen**, çev. A. Muhtar Büyükcınar ve Diğerleri, İstanbul, 1981.

Özel, Mustafa. **Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2006.

Paçacı, Mehmet. **Kur'an'a Giriş**, İSAM, İstanbul, 2006.

Sayı, Ali. "Halku'l-Kur'an Meselesi ve Tefsir Hareketi Açısından Değerlendirilmesi Üzerine", **D.E.Ü.İ.F. Dergisi**, Sayı: 6, İzmir, 1989, ss. 607-613.

Serinsu, Ahmed Nedim. **Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü**, Şule Yayınları, İstanbul, 1994.

Sezgin, Fuat. "Nesâî", **Târîhu't-Turâsi'l-Arabî**, Mektebetü Cami' İstanbul, trs.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b.Yezid. **Târîhu'l-Ümem vel-Mülük**, thk, Muhammet Ebû'l-Fadl İbrahim, Daru Süveydan, Beyrut, 1967.

Tirmizî, Ebu İsa b. Sevre. **es-Sünen**, İstanbul, 1992.

Topaloğlu, Bekir. **Kelâm İlmine Giriş**, Damla Yayınları, İstanbul, 1991.

Ülkü, Hayati. **İslam Tarihi**, Çile Yayınları, İstanbul,1979.

Ünver, Mustafa. "Nesâî, Tefsiri ve Tefsirdeki Metodu", **O.M.Ü.İ.F.Dergisi**, Sayı:6, Samsun, 1992, s. 205.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbuddîn Yâkût b. Abdullah er-Rûmî el-Bağdâdî el-Hamevî. **Mu'cemü'l-Büldân**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs.

Yeken, Fethi. **Müslüman Olmam Neyi Gerektirir**, çev. Nusreddin Bolelli, Ravza Yayınları, İstanbul, trs.

Yıldırım, Suat. **Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.

Yıldırım, Suat. **Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri**, İstanbul, 2006.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Abbasiler" **DİA**, İstanbul, 1992.

Zerkeşî, Bedru'd-Din Muhammed b. Abdillâh. **el-Burhan fî Ulûmi'l Kur'ân**, nşr, Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim, Daru'l-Marife, Mısır, 1957.